

jsn Journal

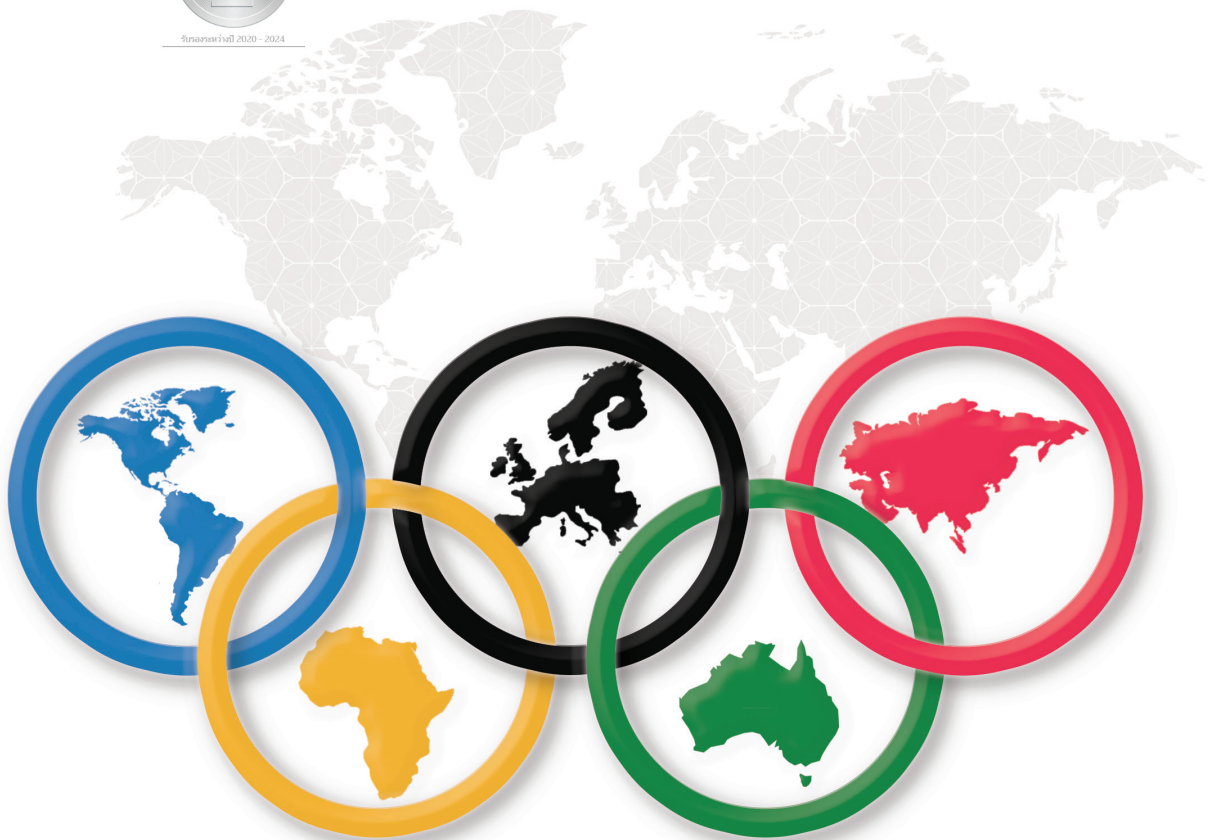
Vol. 10 No. 1 June 2020

วารสารวิชาการของสมาคม
ญี่ปุ่นศึกษาแห่งประเทศไทย

วารสารผ่านการรับรองคุณภาพของ TCI
และอยู่ในฐานข้อมูล TCI กลุ่มที่ 2

ปีงบประมาณ 2563 2020 - 2024

JSAT

ที่ปรึกษากองบรรณาธิการ (Editorial Advisory Board)

ศ.ดร.ไชยวัฒน์ คำชู	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ศ.ดร.อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
รศ.ดร.ศิริพร วัชชวัลคุ	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บรรณาธิการ (Editor)

รศ.ทัศนีย์ เมธาพิสิฐ	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
----------------------	-----------------------

ผู้ช่วยบรรณาธิการ (Editorial Assistant)

รศ.ดร.ยุพกา พุกขิมา	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
---------------------	------------------------

กองบรรณาธิการ (Editorial Board)

ศ.ดร.สิริมนพร สุริยะวงศ์ไพศาล	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ศ.วรินทร์ วุวงศ์	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
รศ.ดร.ไมตรี อินทร์ประสิทธิ์	มหาวิทยาลัยขอนแก่น
รศ.ปรางค์ จงสุจิตรธรรม	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
รศ.ดร.ชมนาด ศีตสาร	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ผศ.ดร.บาร์นี บุญทรง	มหาวิทยาลัยนเรศวร
ผศ.ดร.ปิยวรรณ อัครราชันย์	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ผศ.ดร.วินัย จามรสสุริยา	มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา
พันเอกหญิง ผศ.นงลักษณ์ ลิ้มศิริ	สถาบันการจัดการปัญญาภิวัฒน์
ผศ.นิศากร ทองนอก	มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
ผศ.เบญจรงค์ ใจใส แดร์ อาร์สลานิอง	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
อ.ดร.วันวิสาข์ กุลภัทรนิรันดร์	มหาวิทยาลัยบูรพา
ดร.ทราญแก้ว ทิพากร	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เจ้าหน้าที่กองบรรณาธิการ (Editorial Staff)

รัฐนันท์ วิจิตรกฤตพงศ์	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
------------------------	-----------------------

กรรมการกลั่นกรองประจำฉบับ (Reviewers)

ผศ.ดร. ธัญญารัตน์ สงวนศรี	มหาวิทยาลัยบูรพา
ผศ.ดร. ดวงใจ หล่ออนวนิชย์	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ผศ.ดร. นรินทร์ ดำรงชัย	สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
ผศ.ดร. นิภาพร รัชตพัฒนากุล	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ผศ.ดร. ศิวิวรรณ มุนินทรวงศ์	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ผศ. เบญจรงค์ ใจใส ดาร์ อาร์สลานิอง	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
อ.ดร.โกสุม โอมพรนุวัฒน์	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
อาจารย์ สรัญญา คงจิตต์	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

วารสารกลุ่มที่ 2 สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

เจ้าของ :

สมาคมญี่ปุ่นศึกษาแห่งประเทศไทย
ห้อง 606 คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ถนนพระจันทร์ แขวงพระบรมมหาราชวัง
เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร 10200
URL: jsat.or.th, email: jsn.jsat@gmail.com

กำหนดออก : ปีละ 2 ฉบับ มิถุนายน และ ธันวาคม

วารสารออนไลน์ : <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/jsn>

ออกแบบและพิมพ์

บริษัท แก่นสาระ จำกัด
15/4 หมู่ 3 ตำบลบางกระทีก อำเภอสามพราณ
จังหวัดนครปฐม 73210

ISSN 2229-1997

ISSN ONLINE 2586-937X

วัตถุประสงค์ในการพิมพ์

วารสารเครือข่ายญี่ปุ่นศึกษา (jsn journal) เป็นวารสารวิชาการของสมาคมญี่ปุ่นศึกษาในประเทศไทย จัดพิมพ์ขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ดังนี้

1. เพื่อเผยแพร่ผลการศึกษาและงานวิจัย ในสาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับญี่ปุ่น
2. เพื่อเป็นเวทีให้คณาจารย์ นักวิชาการ และนักศึกษาระดับปริญญาโทและเอกได้แลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ ใช้วารสารเป็นแหล่งต่อยอดองค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมและการพัฒนาประเทศชาติในเชิงบูรณาการ
3. เพื่อส่งเสริมให้เกิดการขยายเครือข่ายทางการศึกษาในวงกว้างและเสริมสร้างความร่วมมือทางวิชาการในแขนงญี่ปุ่นศึกษาให้แข็งแกร่งยิ่งขึ้น

jsn Journal ประกอบด้วย บทความรับเชิญ บทความวิจัย บทความวิชาการที่ไม่เคยตีพิมพ์ที่ใดมาก่อน บทวิจารณ์หนังสือ บทความปริทัศน์ และรายงานสัมมนา โดยทุกบทความต้องมีบทคัดย่อภาษาไทยและภาษาอังกฤษ วารสารมีการตีพิมพ์เป็นรูปเล่มและเผยแพร่แบบออนไลน์ บทความวิจัยที่ได้รับการตีพิมพ์จะต้องผ่านกระบวนการตรวจสอบเบื้องต้นโดยกองบรรณาธิการและการทบทวนโดยผู้รู้เสมอกันด้วยระบบปกปิดชื่อ ข้อความและข้อคิดเห็นต่างๆ ในบทความเป็นของผู้เขียนบทความนั้นๆ ไม่ใช่ความเห็นของกองบรรณาธิการหรือของวารสาร jsn Journal

Aim and Scope

The “jsn Journal” is an academic journal of the Japanese Studies Association of Thailand, and is published two issues per year. The journal has following objectives:

1. To be a channel for disseminating research findings related to Japan in the humanities and social sciences related to Japan.
2. To be a platform for scholars, practitioners and graduate students to share knowledge and experiences, as well as utilize the journal as a source to enhance the body of knowledge that benefits our society and nationally-integrated development.
3. To expand the network as well as strengthen academic cooperation in the area of Japanese Studies.

The “jsn Journal” consists of invited papers, original research articles, academic articles, review articles, book reviews and conference reports. Each paper must have an abstract in both Thai and English. The journal is published in simultaneous print and electronic editions. All research articles in this Journal have undergone rigorous peer review, based on initial editor screening and double-blind peer review. Any views expressed in the articles are the views of the authors only.

สารบัญ

หน้า

บรรณาธิการแถลง

iv

บทความรับเชิญ

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของอิคะบานะ
มาจิโกะ นากายามะ

1

บทความวิจัยและบทความวิชาการ

การเปลี่ยนแปลงไปของภาพ “ความเป็นหญิง” ของแม่บ้านญี่ปุ่นสมัยใหม่
ในด้านความเป็นแม่ ความเป็นแม่บ้าน และความเป็นหญิงทำงาน:
กรณีศึกษาหญิงญี่ปุ่นที่แต่งงานกับชาวไทยในเชียงใหม่
พชรพรรณ กุลปวโรภาส

25

ย้อนพิจารณาอพยพชาวญี่ปุ่นสู่สยามสมัยเมจิ
นงลักษณ์ ลิ้มศิริ

42

การวิเคราะห์ปัญหาด้านการใช้ภาษาญี่ปุ่นที่พบในการฝึกงาน:
กรณีศึกษาผู้เรียนวิชาเอกภาษาญี่ปุ่น
วราลี จันทโร และ ธนภัล สอนธิรักษ์

65

การส่งเสริมการส่งออกเหล่าสาวกายใต้นโยบาย Cool Japan
ปิยาภรณ์ จันทรสวย

83

บทวิจารณ์หนังสือ

อิกิเรียว วิญญาณคนเป็นในวรรณกรรมญี่ปุ่น
ชมนาด ศีตีสาร

105

วาทุคืออะไร เจาะลึกวัฒนธรรมความอ่อยอูมามิ
ทัศนีย์ เมธาพิสิฐ

109

สวัสดิ์ท่านผู้อ่านทุกท่าน

ค.ศ.2020 เป็นปีที่ทั่วโลกประสบวิกฤตจากภาวะการระบาดของโรคโควิด-19 เกิดการชะงักงันทั้งในด้านเศรษฐกิจและสังคม งานฉลองวันคล้ายวันพระราชสมภพสมเด็จพระจักรพรรดินารูฮิโตะ ถูกยกเลิกและแผนการจัดมหกรรมกีฬาโอลิมปิก Tokyo 2020 ในเดือนกรกฎาคม ก็ถูกเลื่อนออกไปไม่มีกำหนด ญี่ปุ่นจำเป็นต้องประกาศ “สถานการณ์ฉุกเฉิน” และสถาบันการศึกษาก็มีการปรับใช้เทคโนโลยีเรียนรูปแบบใหม่เพื่อจัดการเรียนการสอนออนไลน์ วิถีชีวิตใหม่เกิดขึ้นทั่วทุกมุมโลกไม่เว้นแม้แต่ประเทศญี่ปุ่น

จากการประเมินคุณภาพรอบที่ 4 จากศูนย์ดัชนีการวิจัยการวารสารเครือข่ายญี่ปุ่นศึกษาถูกจัดอยู่ในฐานข้อมูล TCI กลุ่ม 2 ส่งผลให้วารสารฉบับนี้ดูบางตาไป อย่างไรก็ตาม กองบรรณาธิการขอยืนยันว่าคุณภาพของบทความในเล่มไม่ได้ลดน้อยถอยลง วารสารฉบับปีที่ 10 เล่ม 1 ที่ท่านกำลังถืออยู่ได้รับเกียรติจาก Mrs. Machiko Nakayama ผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปะการจัดดอกไม้โอเคบานะ ซึ่งศึกษาค้นคว้าถึงต้นกำเนิดของโอเคบานะ และได้นำเสนอข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์เพื่อให้เราเข้าใจถึงแก่นแท้ของศิลปะการจัดดอกไม้โอเคบานะได้ชัดเจน

บทความ 4 เรื่องที่นำเสนอในเล่มนี้ ได้แก่ เรื่อง “การเปลี่ยนแปลงไปของภาพ “ความเป็นหญิง” ของแม่บ้านญี่ปุ่นสมัยใหม่ในด้านความเป็นแม่ ความเป็นแม่บ้าน และความเป็นหญิงทำงาน: กรณีศึกษาหญิงญี่ปุ่นที่แต่งงานกับชาวไทยในเชียงใหม่” สะท้อนทัศนคติของการปรับตัวของคนญี่ปุ่นในสังคมไทยปัจจุบัน เรื่อง “ย้อนพินิจการอพยพชาวญี่ปุ่นสู่สยามสมัยเมจิ” เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ที่พารายณ์กลับไปในอดีตร้อยกว่าปีตรงกับสมัยรัชกาลที่ 5 ยุคนั้นคนญี่ปุ่นอพยพออกนอกประเทศเพื่อแสวงโชคและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เป็นอีกด้านหนึ่งของประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญี่ปุ่นที่ไม่เคยรู้มาก่อน

เรื่อง “การวิเคราะห์ปัญหาด้านการใช้ภาษาญี่ปุ่นที่พบในการฝึกงาน: กรณีศึกษาผู้เรียนวิชาเอกภาษาญี่ปุ่น” เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อหาแนวทางการพัฒนาทักษะนักศึกษาให้สามารถตอบสนองต่อความต้องการของโลกยุคใหม่ และบทความวิชาการเรื่อง “การส่งเสริมการส่งออกเหล่าสาเกภายใต้ต้นนโยบาย Cool Japan” ได้สะท้อนให้เห็นความพยายามของรัฐบาลอาเบะในการสร้างกระแสนิยมญี่ปุ่นซึ่งมีความเย้ายวนและส่งผลให้อาหารและเครื่องดื่มของญี่ปุ่นเป็นที่นิยมไปทั่วโลก

นอกจากนี้ยังมีบทวิจารณ์หนังสือ 2 เรื่อง ได้แก่ เรื่อง “อิกิเรีย วิญญาณคนเป็นในวรรณกรรมญี่ปุ่น” ของ อรรถยา สุวรรณระดา และเรื่อง “วาโชกุคืออะไร เจาะลึกวัฒนธรรมความอร่อยอูมามิ” เขียนโดย Professor Dr.Nobuo Harada บรรณาธิการแปลและเรียบเรียงโดยสร้อยญา คงจิตต์ ซึ่งจัดเป็นหนังสือที่มีคุณค่ายิ่งต่อการทำความเข้าใจกับญี่ปุ่นในเชิงลึกด้านวรรณกรรมและวัฒนธรรมการกิน

สุดท้ายนี้ ใครขอเชิญชวนท่านผู้อ่านร่วมส่งบทความเพื่อเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจด้านญี่ปุ่นศึกษาให้แก่สังคมไทย โดยส่งมาที่ <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/jsn> และขอเชิญชวนส่งบทความเพื่อนำเสนอแบบออนไลน์ในการประชุมวิชาการระดับชาติของสมาคมฯ ในวันที่ 27-26 พฤศจิกายน 2563

กองบรรณาธิการใคร่ขอขอบคุณเจแปนฟาวน์เดชั่น ผู้ให้การสนับสนุนอย่างต่อเนื่องแก่วารสารเครือข่ายญี่ปุ่นศึกษา รวมทั้งผู้เขียนและผู้อ่านบทความที่ร่วมเป็นส่วนหนึ่งในการรังสรรค์ความก้าวหน้าให้บังเกิดแก่การค้นคว้าด้านญี่ปุ่นศึกษาในประเทศไทยต่อไป

Invited Paper

The Historical Development of Ikebana*

Abstract

This article is an attempt to focus on the origin of *ikebana*, *tatehana* (standing branch or flower) style and to examine the process of the historical development of *ikebana*. First, we pay attention to the fact that the treetop of a big tree is brought into the house and is put up in a flower vase and decorated in the *tokonoma* (wall niche) even today after having been cut in the rituals of the mountain divinity, then we will examine what kind of effect the belief in big trees had on the formalization of *tatehana* style, established in the Muromachi period (1338–1573). We will examine how the *tatehana* style was formalized, how the *tatehana* style developed into *rikka* (standing branch or flower) style, established in the early Edo period (17th century), how *seika* or *shoka* (standing branch or flower) style in the latter part of Edo period (18th century) evolved from *rikka* style through the historical development of *ikebana*. Finally, we will conclude that this is *ikebana*.

Key words

Ikebana, *tatehana*, the mountain divinity, the central branch, the central axis, the *tokonoma* space

* This paper was first published in Malaysian Journal of Performing and Visual Arts Vol. 4, December 2018, 36-62 and republished in this journal with the author permission.

บทความรับเชิญ

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของอิเคบานะ*

บทคัดย่อ**

บทความนี้มุ่งเน้นที่จะอธิบายต้นกำเนิดของศิลปะอิเคบานะ รูปแบบทาทะบานะ (การปักกิ่งไม้หรือดอกไม้แนวตั้ง) โดยการสำรวจเส้นทางประวัติศาสตร์ของอิเคบานะ เริ่มจากการตัดต้นไม้ตามประเพณีความเชื่อในความคิดดีสิทธ์ของขุนเขา แล้วนำเอายอดต้นไม้มาไว้ในบ้านโดยปักแจกันหรือประดับที่บริเวณโทโคโนมะ (มุมนั่งนอนภายในห้องญี่ปุ่น) จากนั้นผู้เขียนได้สำรวจถึงอิทธิพลความเชื่อในเรื่องต้นไม้ใหญ่ ที่ส่งผลต่อกำเนิดศิลปะการจัดดอกไม้แบบ “ทาทะบานะ” ในสมัยมุโรมาจิ (ค.ศ.1338-1573) และต่อมารูปแบบการจัดดอกไม้แบบ “ทาทะบานะ” ได้พัฒนาไปสู่การจัดดอกไม้แบบ “ริกกะ” (การจัดดอกไม้แนวตั้ง) ซึ่งเกิดขึ้นในสมัยเอโดะ (ราวศตวรรษที่ 17) และต่อมาได้มีวิวัฒนาการจากรูปแบบ “ริกกะ” ไปสู่รูปแบบ “เซกะ” และ “โซกะ” (การจัดดอกไม้แนวตั้ง) ในช่วงปลายสมัยเอโดะ (ราวศตวรรษที่ 18) ซึ่งได้นำไปสู่ข้อสรุปของต้นกำเนิดศิลปะการจัดดอกไม้อิเคบานะของญี่ปุ่น

Key words

อิเคบานะ, ทาทะบานะ, ความศักดิ์สิทธิ์ของขุนเขา, กิ่งไม้กลาง, แกนกลาง, บริเวณโทโคโนมะ

* บทความนี้เคยได้รับการตีพิมพ์ในวารสาร Malaysian Journal of Performing and Visual Arts Vol. 4, ธันวาคม 2018, 36-62 และได้รับอนุญาตจากผู้เขียนให้ตีพิมพ์ซ้ำได้
** บทคัดย่อ แปลโดย ทศนีย์ เมธาพิสิฐ

1. Definition of Ikebana

Ikebana is a traditional Japanese cut-plant arrangement using branches, leaves, and flowers which are placed in containers or vases filled with water. These are then displayed in a room. At various periods in Japanese history, *ikebana* was called by different names, including *tatehana* 立花 (standing branch or flower) from the late 15th to the late 16th century, *nageire* なげ入 [toss or throw in] from the late 15th century onward, *rikka* 立華 (standing branch or flower) from the 17th century onward, *seika* or *shoka* 生花 (standing branch or flower) from the 17th–18th century onward, *bunjinbana* 文人花 [literati flowers] in the 18th and 19th century, as well as *moribana* 盛花 [piled flowers] from the 19th century onward. Today these arrangements are generically called *ikebana*. First, this paper will focus on the origin of *ikebana*, *tatehana* which was established during the Muromachi period (1338–1573).

2. The Starting Point of Ikebana—*Tatehana*

There are various opinions about the origin of *ikebana*, *tatehana*. The Japanese scholar of religious mountains, Gorai Shigeru, writes in *Yama no Shukyo—Shugen-do Kogi* 山の宗教—修験道講義 [Mountain Religion—The Lecture of Shugen-do] (1992) as follows:

[The plant offering to the Shinto divinities and Buddha is a branch of *tokiwagi* 常磐木 (evergreen) or *maki*

槭 (yew plum pine; *Podocarpus macrophyllus*). In addition, the ‘nose’ of a tree is termed as *hana* 鼻 and, generally, flowers sprout from the tip of the tree, therefore, the term *hana* 花 (flower) also signifies the object that the mountain divinity is said to live in after descending from the sky. People would hold up the object to the sky for the mountain divinity to descend upon and receive the offered prayers. This is *tatehana* 立花 or *hanatate* 花立て (standing a branch straight)]. (Gorai 1992a, own translation)

Based on this statement, clues as to the origin of *tatehana* are as follow:

- the plant offering to the Shinto divinities and Buddha is a branch of an evergreen tree.
- the term *hana* (flower/nose) signifies the object that the mountain divinity is said to dwell in after descending from the sky.
- the object that was held up was where the divine spirit receives the offered prayers.

3. The Shinto Rituals of Standing a Branch Straight (*Tobusadate*) for the Mountain Divinity

The existence of the Shinto rituals of standing a branch straight called *tobusadate* 鳥総立て was found while researching *tatehana* 立花. The Shinto rituals of *tobusadate* are still held today in the Nagano Prefecture. It is thought that the people of Japan have

Figure 1. *Tobusadate* 鳥総立て in *Kabumatsuri-no-Zu* 株祭之圖 [Figure of Tree Stump Festival] drawn in the Edo period.

Source: *Kisoshiki-Batsuboku-Unzai-Zue* 木曾式伐木運材圖繪 [The Document of Picture Depicting the Logging and the Log Hauling of Kiso] by Nagano Regional Forestry Office published in 1954.

worshiped the mountain divinity by performing the customary practices of *tobusadate* since ancient times (Figure 1).

Figure 2 shows a photograph of the *tobusadate* ritual taken in the Higashimata national forest when the rite of *Bassai* 伐採 or cutting trees was performed during the *Onbashira-sai* 御柱祭 festival dedicated to the mountain divinity that was held in May 2015. According to the mountain dwellers who participated in the *Onbashira-sai* festival of Shimosuwa, the customary practice of *tobusadate* has been performed in the forests of Shimosuwa in the Nagano Prefecture since ancient times. As for the manners and customs of *tobusadate*, an account of the ceremonial manners dedicated to the

Figure 2. The Shinto rituals of *tobusadate* 鳥総立て after cutting the big tree in May, 2015. See the cut-fir treetop in front of this photograph. By permission of Komatsu Naoto.

mountain divinity has been handed down from long ago. Furthermore, a similar story surrounding Mt. Yatsugatake in the Suwa District that has also been handed down to the Suwa people suggests a close relationship between the *tobusadate* 鳥総立て and the *tatehana* 立花. After the ceremony of cutting a big fir tree in 2015, the mountain dwellers participated in the *Onbashira-sai* festival and brought the treetop of the tree crown, called *uraho* 梢穂, to a house as a memorial object where it was put into a flower vase and placed to decorate the *tokonoma* 床の間 space (Figure 3). It can be inferred from these customary practices that this treetop is highly likely to be the origin of *tatehana* established in the Muromachi period (1338–1573).

Figure 3. An example of the *tobusadate* 鳥総立て, called *uraho* 梢穂, put up in a flower vase placed in the *tokonoma* space in May, 2015. By permission of Yatsugatake Gakurokusoba Dayori.

4. How *Tatehana* was Formalised

In this section, we will examine the essence of *tatehana* in detail and discuss its development.

4.1 The latent period of *tatehana* during the Nanbokuchu period (1336–1392)

In *Origins of Ikebana Philosophy* published in 1999, I defined *tatehana* as the style of cut-plant arrangement in which the focus is on a standing centre stem. In the early 14th century it was a common practice to use *karamono-dogu* 唐物道具 or imported goods from China, as decorative items in the residences of noblemen. *Mitsugusoku* 三具足 (Figure 4), translated as a set of three items on the Buddhist altar table—a candle, an incense burner and a flower vase—were often placed in front of sacred scrolls. During the

Nanbokuchu period, also known as the period of the Northern and Southern Courts, *oshi-ita* 押板 (Figure 5), the original form of *tokonoma* 床の間 (Figure 6), a fixed wall niche was created (*Ikebana Sogo Daijiten* [*Ikebana General Encyclopaedia*], 1980).

Figure 4. The drawing of *Mitsugusoku* 三具足. *Mitsugusoku*, a set of three items on the Buddhist altar table—a candle, an incense burner and a flower vase—were placed in front of sacred scrolls.

Source: *Tatehana Zukan* 立花図巻 (the 16th century figure rolls on *ikebana*) written 1554. The illustration is hand copied by the author from the manuscript.

4.2 The formalization of *tatehana* during the Muromachi period (1338–1573)

In the Muromachi period, another form of decoration, different from the room decoration, appeared. People collected flowers and plants as an offering to the Weaver Star (the Lyre's Vega) during the *Tanabata* or *Shichiseki* 七夕, that is the festival of the Weaver on the seventh day of the seventh month. In the early Muromachi period, the events of *Shichiseki Horaku* 七夕法楽 [flowers placed for drinking party to enjoy the view] were continually held on July 7th in the lunar calendar. As a result of this festival, imported vases from

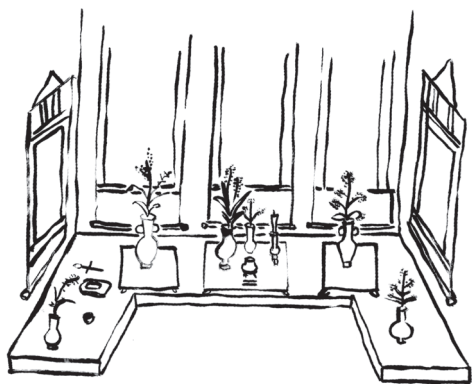

Figure 5. The drawing of *oshi-ita* 押板 (floor board). *Oshi-ita* is the original form of *tokonoma* 床の間. This *tatehana* was arranged in the Shogun's residence in the 15th century. This board is a step towards the establishment of *tokonoma*. Three-dimensional drawing based upon the two-dimensional drawing of *Zashiki Kazari no Shidai* 座敷飾之次第 (the 15th century document of a set of decorative features) by Fujiwara Tadaoki.

Source: *Sendenshou* 仙伝抄 [the book of secrets on ikebana] by Tanaka Jutaro, Okada Kozo published in 1981. The illustration is hand copied by the author.

China (*kara-mono*) also became popular at the Imperial Court.

It was written in *Kanmon-gyoki* 看聞御記 (a 15th century diary of Prince Fushimi-no-miya Sadafusa Shinno) as follows:

[The *hana-awase* 花合せ [a contest to judge the quality of flowers] was performed mostly during the *Tatehana Horaku* 立花法楽 in the prince imperial's palace and became popular, and during the *Tatehana Horaku* of 1432, the *kaisho* 会所 [gathering-place] was decorated with sixty-five flower vases full of blooming flowers]. (Hanawa, 1911, own translation)

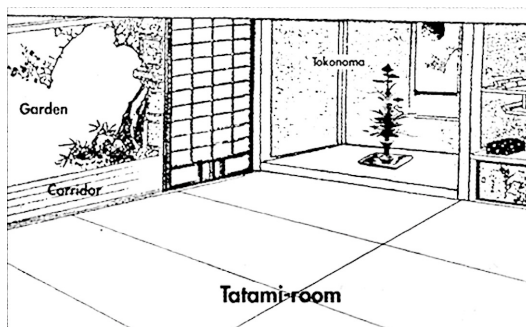

Figure 6. The drawing of *tokonoma* 床の間 (wall niche). The *tokonoma* is the most important space in the traditional house. An honoured guest or a highly respected person usually sits in front of it. The decoration of the *tokonoma* varies with each season.

Source: *Origins of Ikebana Philosophy* by Nakayama Machiko published in 1999.

Some of the events held at the court were called *kiku-awase* 菊合せ [a contest to judge the quality of chrysanthemums], *senzai-awase* 前栽合せ [a contest to judge the quality of garden plants and trees], and *hana-awase* where people came together bringing chrysanthemums, garden trees and plants, and cut flowers were divided into two teams. There remain some slightly formalised drawings of *tatehana* in *Kaoirai no Kadensho* 花王以来の花伝書, which is a 15th century manuscript on *ikebana*, written by (Ikenobo) Kazoin (池坊花藏院) in 1486 (Hosokawa, 1985).

According to this manuscript, trees, leaves, and flowers arranged in a vase came to be displayed in a *zashiki* 座敷 [Japanese style tatami-floored room] or a drawing room. Among written records, we found descriptions of the *tatehana* forms from which we can recall the beginnings of *tatehana* as mentioned above.

After the Onin War 応仁の乱 (1467–1477), the seven branched standing form, *tatehana*, appeared. *Tatehana* is its proper name, but this form is also commonly known as *Nanatsueda* or *Nanaeda* 七枝 [Seven Branches].

Due to the 10 years of the Onin War, most illustrations were lost. It is impossible to ignore the *tatehana* in any attempt at examining the traditional practices of *ikebana*. However, in one of the 15th century manuscripts on the theory of *ikebana*, a prototype of the *tatehana* form called *Nanaeda* 七枝 was found. One example of this prototype of *tatehana* can be seen in the diagram of a *Nanaeda* entitled *Tenryokudaru-Hana-no-Ezu* 天ヨリ下ル花之繪圖 [Figure of Flower Descending from the Heaven] (Figure 7) in *Kegon Hiden no Daiji* 華嚴秘伝之大事, which is a 15th century manuscript of *Kegon* on *ikebana*, written by Ikenobo Kazoin 池坊花藏院 in 1487 (*Zoku Kado Kosho Shusei 1* [Collection of Writing on the Secrets of Way of Japanese Flower Arrangement Continued Vol.1], 1972).

This *tatehana* called *Busshin-no-Hana* 仏神の花 [Flower of Buddha and Shinto Divinities] is described as follows:

[In the figure of *Kegon Hiden no Daiji* 華嚴秘伝之大事, the fifth 五 branch (on the left as one faces it), is titled ‘Shieda’ 師枝 [branch of master] and ‘Shobutsu-retsuzu’ 諸佛列座 [various Buddha sitting side by side]. The sixth 六 branch (on the right as one faces it), was titled ‘Shoshin, Yoko or Yogo’ 諸

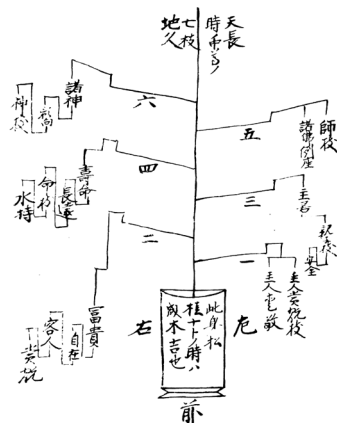

Figure 7. An example of the *tatehana* diagram entitled *Tenryokudaru-Hana-no-Ezu* 天ヨリ下ル花之繪圖 [Figure of Flower Descending from the Heaven].

Source: *Kegon Hiden no Daiji* 華嚴秘伝之大事 (a 15th century manuscript of *Kegon* on *ikebana*) by Ikenobo Kazoin 池坊花藏院 written in 1487.

神 影向 [the advent of various Shinto divinities], ‘Kami-eda’ 神枝 [branch of Shinto divinity]. This idea came from the traditional practice that the Shinto divinities and Buddha descend from the heaven to the standing plants and dwell in there. This was also handed down to *rikka* 立華]. (*Ikebana Sogo Daijiten* [Ikebana General Encyclopaedia], 1980)

We will now examine some *tatehana* figures in more details and discuss the religious and cultural background and then clarify the traditional practice of *tatehana*.

An important diagram entitled *Tenryokudaru-Hana-no-Ezu* 天ヨリ下ル花之繪圖 [Figure of Flower Descending from the Heaven]

representing *Shaka Sanzon* 釈迦三尊 [Sakyamuni triad]. The source of this diagram is *Kegon Hiden no Daiji* 華嚴秘伝之大事, which is a 15th century manuscript of *Kegon on ikebana* by Ikenobo Kazoin 池坊花藏院, written in 1487.

This diagram (Figure 8) is also known as *Tenyorikudaru-Hana-no-Ezu* 天ヨリ下ル花之繪圖 [Figure of Flower Descending from the Heaven]. It represents a fan-shaped form and has a central axis connecting the heaven with the earth. At the bottom of this diagram the words *sashitome* サシトメ [putting up a stick] is written, so we understand this as being fixed at the base. The characters *shin* 身 [body] and *shaka* 釈迦 [Sakyamuni] are written on the central branch in the diagram. These characters symbolically represent the body of Sakyamuni, that is the Buddha. Two smaller fan-shaped forms are drawn below this bigger fan-shaped diagram. The characters *Fugen* 普賢 indicating Samantabhadra (the bodhisattva of universal compassion) are written on the right, while the characters *Monju* 文殊 referring to Manjusri (the bodhisattva of wisdom and intellect) are written on the left. So we can say that these three diagrams represent symbolic representation of *Shaka Sanzon* 釈迦三尊 or the Sakyamuni triad, which is an image of the Buddha flanked by two attendants.

It can be deduced from the diagram that this was a religious practice in which the esoteric Buddhist monks of the *Kegon* 華嚴, a sect of Buddhism based on the Avatamsaka Sutra or the *Shugen-ja* 修験者, the practitioners

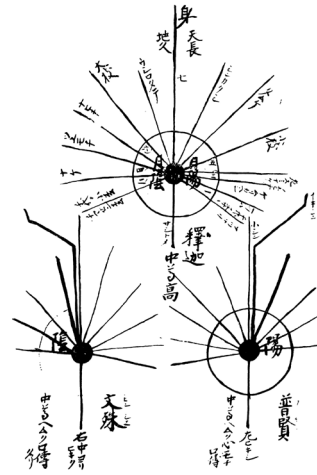

Figure 8. An example of the *tatehana* diagram entitled *Tenyorikudaru-Hana-no-Ezu* 天ヨリ下ル花之繪圖 representing *Shaka Sanzon* 釈迦三尊 or the Sakyamuni triad.

Source: *Kegon Hiden no Daiji* 華嚴秘伝之大事 (a 15th century manuscript of *Kegon on ikebana*) by Ikenobo Kazoin 池坊花藏院 written in 1487.

of the Japanese religion of *Shugen-do* 修験道, trained on mountains to receive spiritual enlightenment (Kamata, 2002). This practice is called mountain asceticism. They sit down quietly with their back up straight, and conjure an image of Buddha by focusing on the central branch of this diagram (Yamaori, 1993; Yamaori, 1994; Wakamori, 1988; Miyake, 2003). Furthermore, the characters *Tencho Chikyu* 天長地久 and the number seven (七) are written in the upper part of the central branch. According to the *Encyclopaedia of the History of Japanese Manners and Customs* (*Nihon Fuzokushi Jiten*, 1979), the term *Tencho Chikyu* means ‘heaven and earth exist forever.’ This phrase is extracted from the words of *Lao-tzu* 老子, the ancient Chinese philosopher.

It is possible to find this idiom in Taoist ancestral shrines even now. In addition, the characters *Nichi-yo* 日陽 or Sun Positive and *Getsu-in* 月陰 or Moon Negative are written in the middle part of the central branch. The Chinese principle of the positive (sun; *yang*) and negative (moon; *yin*) are synthesised with specifically Japanese philosophies (Murayama, 1992).

It can be argued from this diagram that the *tatehana* was created by ascetic monks or mountain priests who believed that the Shinto divinities and the Buddha would descend from the heaven to the tip of an evergreen tree and dwelt there. For that reason, this central branch has the central axis connecting the heaven with the earth.

The second diagram to be studied is the *tatehana* figure representing the Birth of Buddha 誕生仏 by the *shugen-ja* in the Todaiji Temple. This diagram is found in *Kadenshou* 花伝抄, which is a manuscript on *ikebana*, written around the 15th or 16th century.

This *tatehana* (Figure 9) is likened to the physical body of a child prince who will become the Buddha, Siddhartha Gautama. This is because the characters *Tenjo Tenge* 天上天下 [Heaven and Earth] are written at the top part of the central branch and the characters *Yuiga Dokuson* 唯我独尊 [Holy am I alone] are written in the right lower part. It is said in the Buddhist idiom that when Buddha was just born, he did not cry but one finger pointed to the heaven, one finger pointed to

the earth, at the same time he said ‘I am the centre of the universe.’ We find that the characters 過去 [past] are connected to lotus seeds by a line, the characters 現在 [present] are tied to the lotus flower and the characters 未来 [future] are tied to the bud of a lotus in this figure. In other words, the the past, present and future are condensed and visualised spatially. It can be imagined that in those days people looked up the large statue of the enlightened Buddha (approximately 16 metres high) at Todai-ji Temple in Nara and felt overwhelmed by comparing it to the small-sized statue of a child prince (about 45 cm).

In my book titled *500 Years of Ikebana* published in 2013, this type of *tatehana* representing the Birth of Buddha, which had been practiced since ancient times, was created by ascetic monks, because the *shugen-ja* of the *Tozan* 当山 branch (one of main *Shugendō* branches) was found to make flower or branches offering to *kami* [Shinto divinity] and

Figure 9. An example of the *tatehana* figure representing the Birth of Buddha 誕生仏.

Source: *Kadenshou* 花伝抄 (a circa 15th-16th century manuscript on *ikebana*).

the Buddha at the Todaiji Temple in Nara (Yamaori, 1991). From that, we conclude that the *shugen-ja* devised this type of *tatehana*.

The same applies to Ikenobo Jushin'in 池坊住心院 (*shugen-ja* of the *Honzan* 本山 branch, another main *Shugen-do* branch), as it is written in old documents in Koya 高野文書 that Ikenobo Jushin'in was offering flowers at Mt.Koya (Wakayama Prefecture) and devised his own *tatehana* in the 16th century (Gorai, 1992a). It was also written in one of my previous books published in 2013 that there were many *shugen-ja* involved in the event celebrating the Birth of Buddha throughout Japan (Nakayama, 2013). Besides celebrating the Birth of Buddha, there were also other events such as opening ceremonies marking the climbing of the sacred mountains throughout Japan as well as the memorial ritual to the ancestors in the mountains on the 8th day of the 4th month of the lunar calendar, during which this ritual of offering was carried out (Gorai, et al., 1980b; Gorai, et al., 1981a; Miyake, 1991). The sacred mountains were closely connected with the image of the Birth of Buddha since ancient times. There is a picture of a statue of the child prince placed in a tray to celebrate the Birth of Buddha dated to a 12th century scroll marking annual events in Japan.

It is interesting to note that the idea of past, present and future of the *Shugen-do*, that also worshipped the sacred mountains and believed that the divine spirit dwelt there, is

different from the purer teachings of Buddhism. For example, Dewa Sanzan 出羽三山, the three sacred peaks of Dewa (Yamagata Prefecture), is an ancient centre of the *Shugen-do* practice and pilgrimage. In Dewa Sanzan, Mt. Gassan 月山 (1,980 m) has been metaphorically likened to the past, Mt. Haguro 羽黒山 (419 m) to the present and Mt. Yudono 湯殿山 (1,504 m) to the future (Togawa, 1980). Thus the idea of past, present and future has been expressed in terms of a spatial axis.

Therefore, we can say that the ascetic monks created this vertical standing form of *tatehana* with the central axis connecting the heaven with the earth.

A third example of a *tatehana* diagram focuses on the central axis by Ikenobo Sen'no 池坊専応. This diagram is taken from *Sen'no Kuden* 専応口伝, which is a 16th century oral traditions on *ikebana*, written in 1523.

This is a vertical *tatehana* form (Figure 10) reshowing a central axis. We see that the character 真 (*shin*; central branch) overlaps at the top of the central branch with the central axis connecting the heaven with the earth. And the characters 小真 or *shoshin*, referring to the small central branch, are connected at the top of the short central branch by a line in this diagram. Generally speaking, the *shin* and the *shoshin* make up centre. The kanji character 真 (*shin*) means truth in Buddhism and Confucianism. The kanji character 心 (*shin*) means immaculateness in Shintoism and pure heart in Buddhism, while the kanji character 身 (*shin*)

means a human body as well as the body of Buddha (*Ikebana Sogo Daijiten* [Ikebana General Encyclopaedia], 1980). Here it indicates a central standing branch representing the central axis of a mountain, because there are the two branches namely *mikoshi* みこし [looking over] in the middle right and left of this diagram. It is written in *Ikebana Sogo Daijiten* [Ikebana General Encyclopaedia] (1980) that a 17th century *ikebana* master, Ikenobo Senko II (二代池坊専好), expressed the scenery of far mountains by using the term *mikoshi* 見越 (みこし) in the entry word. In addition, we notice that Ikenobo Sen'no 池坊専応 was, highly likely, a *shugen-ja*, because it was written in *Ikebana Jinbutsushi* いけばな人物史 [History of Personage on Ikebana] (1977) by Hojo Akinao that the term *Jiju* 侍従 also means the name of a position in the *shugen-ja*. Hojo Akinao also gave this title to Ikenobo Sen'no as his official name 六角堂池坊侍従専応 as is mentioned in *Sen'no Kuden* written in 1523.

Therefore, we can say that this diagram reflects the mountain worship by Ikenobo Sen'no and shows the establishment of the symbolical *tatehana* with the central axis connecting the heaven with the earth.

The fourth *tatehana* we will look at is a figure of *Chuo-no-hana* 中央花 or Central Flower (Figure 11) by Sosei 宗清 found in *Sosei Kadensho* 宗清花伝書, which is a 16th century manuscript on *ikebana*, written in 1529.

The image shows a *tatehana* placed in the middle of a flower base with four legs in

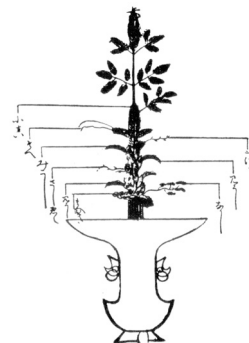

Figure 10. An example of the *tatehana* diagram representing the central axis of a mountain by Ikenobo Sen'no 池坊専応.

Source: *Sen'no Kuden* 専応口伝 (a 16th century oral traditions on *ikebana*) written in 1523.

Buddhist funeral rites. The kanji characters 四方 (*shiho*; four directions) were written on the same manuscript. The four-character idiom *Syo-Ro-Byo-Shi* 生老病死 [birth, aging, sickness, death] was written in *Kasho* 花書, which is another 16th century manuscript on *ikebana*. Four descriptions like *Hossin* 発心 or spiritual awakening, *Shugyo* 修行 or ascetic practice, *Bodai* 菩提 or supreme enlightenment, and *Nehan* 涅槃 or Nirvana referring to the Buddha's death were also mentioned in both manuscripts. From the above, it is highly likely that Sosei was a *shugen-ja*. If so, the four-character idiom suggests the Buddhist legend of four sights (*Shimon-Shutsuyu* 四門出遊) regarding the four gates handed down by word of mouth in Japan. The four sights refer to four things described in the legend of Gautama Buddha's life. This legend relates as follows:

[One day the prince went for a long

Figure 11. An example of the *tatehana* figure entitled *Chuo-no-hana* 中央花 or Central Flower by Sosei 宗清.

Source: *Sosei Kadensho* 宗清花伝書 written in 1529.

ride in a horse carriage from the east gate, and he learnt of inevitable aging in life. Then, going from the south gate, he saw a critically sick man. Later, when he went from the west gate, he met a funeral procession. Contemplating the suffering and the way to escape from the four kinds of suffering (birth, aging, sickness, death), he went out from the north gate and met an ascetic monk sitting quietly on the way. It is said that the prince decided to enter the priesthood when seeing this monk's peaceful facial expression]. (*Britannica Encyclopaedia*, 2014)

In one of my previous books published in 2013, I indicated that the *tatehana* entitled *Chuo-no-hana* 中央花 or Central Flower symbolising four Buddhist gates was created by *shugen-ja* who paid respect to Buddha and the world of *Mikkyo Mandara* 密教曼荼羅

or mandala of esoteric Buddhism. We find that this idea was created as the equivalent of the four gates in the Buddhist legend linked and the four gates of *Shugen-do* based on *Shimon-Shugyo* 四門修行 [Ascetic Practice of Four Gates]. The term *Shimon-Shugyo* refers to the realisation of true enlightenment by going through the four gates. For example, in the *Omine Shugen-do* 大峰修験道, the four gates were built as *Hosshin-mon* 発心門 or Gate of Spiritual Awakening, *Shugyo-mon* 修行門 or Gate of Ascetic Practice, *Togaku-mon* 等覚門 or Gate of Equality to *Bosatsu* (one of the Buddhist saints), and *Myogaku-mon* 妙覚門 or Gate of True Enlightenment. All were built at the entrance of the mountain in Yoshino, along the Omine pilgrimage route up to the Omimesanji 大峰山寺 Temple, the sacred place at the top of Mt. Yoshino 吉野山 (Gorai et al., 1980a; Gorai et al., 1982).

So we can say that this figure reflects the sacred mountain worship and has a central branch with the central axis connecting the heaven with the earth.

A last example of a *tatehana* image to be studied here is the *Sanhei-no-Hana* 三へいの花 or Flower of Tree Vases (Figure 12), by Sen'ami 宣阿弥 found in *Hanafu* 花ふ, a 16th century manuscript on *ikebana* with esoteric Buddhist text, written in 1552.

In this image, we see that three *tatehana* consist of three pine branches and some leaves. In a previous publication (2013), I indicated that this *tatehana* form is likened

to the figure of *Amida Sanzon* 阿弥陀三尊 or three Buddhist divinities showing Amitabha Tathagata attended by Goddess of Mercy and *Seishi Bosatsu* or Mahasthamaprapta. There are scrolls representing *Amida Sanzon* drawn with Sanskrit characters as well as some examples of *tatehana* with themes fusing *Shingon Mikkyo* 真言密教 or *Shingon* esoteric Buddhism and *Jodo* 浄土 [Pure Land] Buddhism or a Buddhist practice with a particular focus on *Amida Sanzon* in the *Hanafu* manuscript. Traditionally, *Amida Sanzon* is offered flowers, but not in the form of *tatehana*. However, it can be inferred from old documents that this *tatehana* representing *Amida Sanzon* was probably created in the early Muromachi period. Indeed, it was written in old documents in Koya 高野文書 that there was a fusion of esoteric Buddhism and *Jodo* Buddhism from the Kamakura period to the Muromachi period

(Gorai. et al., 1979). That is to say, the idea of integrating esoteric Buddhism and *Jodo* Buddhism spread fast in Mt. Koya and had a great influence on other mountains and then became common everywhere in the Muromachi period (Gorai, 1998; Yamaori, 2000).

It can be inferred from the above that the unification of two different Buddhist sects (Tantric divinities of *Shingon* esoteric Buddhist sect and non-Tantric divinities of *Jodo* Buddhist sect) had gradually spread in the mountains and the esoteric Buddhist monk created new *tatehana* representing *Amida Sanzon* in the 16th century. There is a hand-copied *tatehana* manuscript which Sen'ami monk handed down to an esoteric Buddhist monk, Ryuken, at the Hasedera Temple in Nara, attesting to that fact. This shows that Sen'ami was highly likely to be a mountaineering ascetic, because it was written in the manuscript of secrets (*Hanafu*) that Sen'ami became the pupil of one of the Ikenobo schools of Rokkaku-do in Kyoto. As there was a group of the *Honzan* 本山 branch (one of the main *Shugen-do* branches) related to the *Tendai* sect 天台宗, one of Buddhist sects near the pond in those days, we can conclude that this type *tatehana*, with the central axis connecting the heaven with the earth, was created by the *shugen-ja*.

In summary, we found that in the late 15th to the mid 16th century, *tatehana* practitioners were almost all *shugen-ja* (ascetic monks or mountain priests). They had the basic idea that a tree is a sacred place

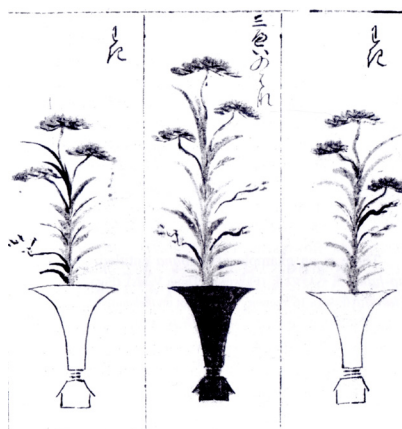

Figure 12. An example of the *tatehana* entitled *Sanheino-Hana* 三へいの花 (Flower of Tree Vases) by Sen'ami 宣阿弥.

Source: *Hanafu* 花ふ (a 16th century manuscript on *ikebana*) written in 1552.

where the Shinto divinities and the Buddhist divinities dwelled in after their descent from heaven (Murayama, et al., 1979). That is to say, a tree or a branch plays a pivotal role orientating the cosmic axis between the heaven and the earth. It is also a passage connecting the heaven with the earth as well as the original place for the life to return to (Miyake, 2004a). Bearing in mind the above, we are convinced that the tall central branch of *tatehana* was the boundary marker where the mountain divinity dwelt. In other words, the reason why these *tatehana* were created is that the practice was an act of offering flowers and branches to the mountain divinity, because the mountain was considered to be a mysterious and awesome place (Yuasa, 1972; Nakayama, 2017). These also reflect the Japanese pre-Buddhist view of nature based on mountain worship (Ito & Richie, 1967; Gorai, 1992b; Miyake, 2000; Yamaori, 2001).

4.3 The evolution of *tatehana* from the late Muromachi period (1338–1573) to the Azuchi-momoyama period (1573–1600)

After the transformation of the *tatehana* from a symbolic figure to a well-defined form during the Muromachi period, it was further transformed into a larger and more impressive *tatehana* form (Figure 13) from the late Muromachi period to the Azuchi-momoyama period. After Shogun Ashikaga lost his political power, the provincial warlords took control of

the affairs of government. During the period of National Reunification (1568–1600), two military heroes, Oda Nobunaga (1534–1582) and Toyotomi Hideyoshi (1536–1598), successively ruled Japan through numerous provincial warlords. It was a time for the strengthening of the powers of the feudal authorities and the full development of castle architecture (Yamato, 2000). Therefore, the large-sized *tatehana* was created by the appearance of the larger *tokonoma* in the castle. Now we will examine the close relationship between the large-sized *tatehana* and the larger *tokonoma* space.

Built in this time period, the Azuchi castle of Oda Nobunaga, the highest pavilion of the Azuchi castle (*Tenshu-kaku* 天守閣) which was seven stories high, was constructed

Figure 13. The large-sized *tatehana* in *Kadensho* 花伝書, *Zashiki-Sogon-no-Zu* 座敷荘厳之圖 (a 16th century manuscript on *ikebana*) written by Ikenobo Sen'ei 池坊専栄 in 1567.

Source: *Zoku Kado Kosho Shusei* 2 [Col-lection of Writing on the Secrets of Way of Japanese Flower Arrangement Continued Vol.2] published in 1972.

by Nobunaga. The roof tiles were red in colour and were edged with gold leaf. Up to the third floor served as Nobunaga's living spaces. All the walls were painted stark white except for walls on the sixth floor which were painted a grave black and decorated with golden pillars. Pillars on the fifth floor were painted cinnabar red and under the handrails were carved dragons and killer whales, emblems of the imperial throne.

Records of the interior of Oda Nobunaga's Azuchi castle, indicate that the walls of the *tokonoma* space were completely covered in gold and painted over with bright wall paintings. In the *shoin* 書院—a room used for reading, writing and studying—the background walls of gold were decorated with patterns and motifs in the castle colours such as vivid green, flashy blue and bright red. The motifs were of magnificent animals such as hawks, tigers, and eagles, as well as majestic plants such as pine trees, oaks, and peonies. It is inferred from the majestic motifs that the design of the Azuchi castle was based on those of ancient Chinese palaces. As a result of this change, the background of the *tokonoma* space went from being a simple setting to a colourful wall with intricate paintings (Nakayama, 2002a). The materials and colours used for the *tatehana* also changed (*Zusetsu Ikebana Bunkashi* [The Illustrated Cultural History of Ikebana], 1973). During the Azuchi-momoyama period the small-sized *tatehana* transformed in size, shape, and material into

the large-sized one. However, the traditional practice and the basic form of the central branch with the central axis connecting the heaven with the earth did not change.

In the *Jurakudai* 聚楽第 castle of Toyotomi Hideyoshi, there was a main ceremonial hall called *ohiroma* 大広間. The highest of these was known as *jodan-no-ma* 上段の間 or the upper room. Within this hall, the ceremony of giving audience known as *Taimen* 対面 was held. This was a ceremony in which Toyotomi Hideyoshi gave audience to the warriors who pledged their allegiance to him. The *Taimen* ceremony played an important role in strengthening the feudal system with a public display of allegiance. As the name suggests, the floor level of the *jodan-no-ma* is a step higher than that of the other rooms. The hall consisted of *jodan-no-ma* or the upper room, *chudan-no-ma* 中段の間 or the middle room and *gedan-no-ma* 下段の間 or the lower room. This style of architecture allowed social standing to be differentiated by virtue of those seated in the lower levels being aware of a higher authority. From the records, we note that Toyotomi Hideyoshi was seated in the upper room, while the *daimyo* [feudal lord] and warriors prostrated themselves on the ground in the hundred-*tatami* floored lower room. In front of the *jodan-no-ma*, there was the larger *tokonoma* space. The large-sized *tatehana* was situated in the larger *tokonoma* of the *jodan-no-ma*, a place symbolic of political power (Nakayama, 1999).

5. Transformation of the *Tatehana* into the *Rikka* in the Early Edo Period (17th century)

During the Azuchi-momoyama period, Japanese arts and culture reached full maturity. Castle architecture introduced from Europe flourished and residences of warlords also became larger. So, changes occurred in the ‘size’ of the *tatehana* when it was shifted from the small *shoin* of Muromachi-dono 室町殿 or the residence of the Ashikaga shogunate to the large *shoin* of the castle of the provincial warlords. This shift resulted in a bigger version of *tatehana* being developed to suit the palatial interior of the castle of the provincial warlords. The *tatehana* was enlarged to match the size of the large *tokonoma* in the larger *shoin* of the castle. So, the small-sized *tatehana* drastically changed into the large-sized one in size, shape and material. However, it is not possible to separate the *rikka* from the *tatehana* in terms of traditional practice. The common features of both basic forms between *tatehana* (Figure 14a) and *rikka* (Figure 14b) are:

- The central branch stands vertically in the centre of a vase.
- The central branch is using the treetop of an evergreen.
- There are seven main branches.
- The role of main seven branches is almost same.
- The central branch is called *shin* (centre).

Later in the period, changes occurred in the *rikka* style. In the early Edo period the central branch of the *rikka* must stand vertically (Figure 15) as it was necessary to link the central axis between the heaven and the earth. But, in the mid Edo period the *rikka* with the curved central branch appeared. We will, now, discuss how the central axis connecting the heaven with the earth in the *rikka* was maintained with the curved central branch.

There is an example of *rikka* (Figure 16) in *Shinkoku Heika Yodoshu* 新刻瓶花容導集, which is a collection on *ikebana* by Ikenobo Senjo 池坊専定, published in 1797. We see that the curved central pine branch called *shin* 心 is put upright into a vase and the small twofold pine branch stands vertically in the position of *shoshin* 正心 or correct central

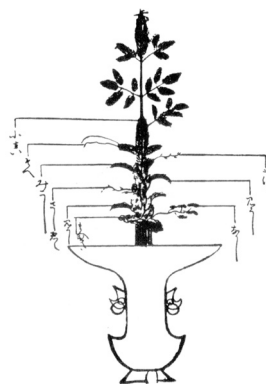

Figure 14a. The basic form of *tatehana* drawn by Ikenobo Sen'no 池坊専応. The character 真 (*shin*; central branch) is overlapped in the top of a central branch. The characters 小真 (*shoshin*; small central branch) are connected to the top of the short central branch by a line.

Source: Sen'no Kuden 専応口伝 (a 16th century oral traditions on *ikebana*) written in 1523.

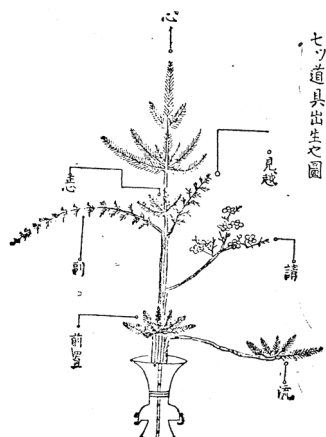

Figure 14b. The basic form of *rikka* entitled *Nanatsudogu-Shussho-no-Zu* セツ道具出生之圖 [Figure of Birth of Seven Tools]. The character 心 (*shin*; central branch) is connected to the top of a central branch by a line. The characters 正心 (*shoshin*; correct central branch) are connected to the top of the short central branch by a line.

Source: *Rikka Kin'mo Zui* 立華訓蒙圖彙 (a 17th century collection on *ikebana*) published 1696.

branch, linking the central axis between the heaven and the earth. We understand that this *shoshin* branch plays an important role in the *rikka* for maintaining the centre line between the heaven and the earth, because this type of *rikka* becomes rich in variation and increases the stately feeling by using the central branch with a dynamic curve. This concept also influenced *seika* or *shoka* styles established in the same period.

6. Appearance of *Seika* or *Shoka* in the Mid Edo Period (18th century)

Rikka was still popular until the end of the Edo period. However, there gradually appeared many schools groping to create new ideas and new forms of *ikebana*. One of these

new styles was known as *seika* or *shoka*. Many *ikebana* schools were established in the mid Edo period. It was written in *The History of Ikebana* by Kudo Masanobu (1989) that in the latter half of the 18th century, schools practicing the *seika* style such as Koryu 古流 established by Imai Sofu in 1770, Enshu 遠州 established by Shunjuken Ichijo, Kodo 宏道 by Mochizuki Riunsai, as well as other schools such as Shofu 正風, Irie 入江, and Doku 独.

Why did many *seika* schools appear during the mid Edo period (18th century)? This is due to the fact that as peace continued through the Edo period (1603–1867) in Japan,

Figure 15. An example of the *rikka* with the vertical central branch entitled *Hongatte-Shin-no-Hana* 本勝手真ノ花. The character 心 (*shin*; central branch) is written in the top of a central branch. The characters 正心 (*shoshin*; correct central branch) are written in the top of the short central branch.

Source: *Kokon Rikka Daizen* 古今立花大全 (a 17th century book on *ikebana*) by Juichiya Taemon 十一屋 太右衛門 published in 1683. In *Kado Kosho Shusei 1* [Collection of Writing on the Secret of Way of Japanese Flower Arrangement Vol.1], 1970.

the commoners were more involved in improving their quality of life. The extensive spread of *ikebana* among the ordinary people, was one of the results. Furthermore, the size of *seika* is smaller than *rikka*, but the characteristic of *seika* is simple, elegant and sophisticated. For that reason, *seika* coincided with the aesthetic sense called *iki* 粋 or delicacy which was peculiar to the city of Edo (today Tokyo). From that time on, *seika* became very popular.

Here, we will compare the basic form of the three well-known *ikebana* schools—Ikenobo 池坊 school, Koryu 古流 school, Enshu 遠州 school—from their beginning to present day and see how they maintained the central axis between the top and the bottom in *seika*

Figure 16. An example of the *rikka* with the curved central branch. We can see the small twofold pine branch stands vertically in the position of *shoshin* 正心. Other main branches became enlarged and increased the stately feeling all over the *rikka* by using the dynamic curved central branch called *shin* 心.

Source: *Shinkoku Heika Yodoshu* 新刻瓶花容導集 (an 18th century collection on *ikebana*) by Ikenobo Senjo 池坊専定 published in 1797. In *Kado Kosho Shusei 5* [Collection of Writing on the Secret of Way of Japanese Flower Arrangement Vol.5], 1970.

or *shoka*. First, we will mention the common features of three basic diagrams (Figure 17, Figure 18, Figure 19).

- The concept of the universe represented as a circle.
- The circle is divided into two parts: *in-kata* (yin) on the right and *yo-kata* (yang) on the left.
- The central branch (*Ten* or *shin*) is represented in curved form.
- The central axis connecting the heaven with the earth is indicated by a dotted line drawing from the top to the bottom.

From the above, we understand that the traditional practice continuing from *tatehana* did not change, though each *seika* or *shoka* school has different theories and concept. For example, the Ikenobo school saw the theory of *shoka* as a simplification of the *tatehana* style, the Koryu school created a concept of *seika* focusing on free and fluid expression, and the Enshu school established a *seika* theory placing importance on the basic form of symbolic circle and curved line (Nishibori, 1942).

What about other schools? There is another famous school called Shogetsudo Koryu 松月堂古流. The founder of the Shogetsudo Koryu school, Zeshinken Ichiro 是心軒一露 (1734–1780), an 18th century master of *ikebana*, devised a *seika* form based on a belief in five elements called *Godai* 五大 (地大 or earth, 水大 or water, 火大 or fire, 風大 or wind and 空大 or air) in esoteric Buddhism.

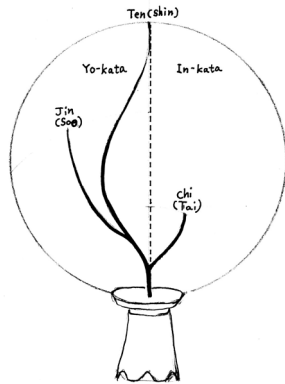

Figure 17. A diagram of *shoka* 生花 of the Ikenobo 池坊 school. The term *shoka* means small-sized *ikebana* and is only used by the Ikenobo school. The dotted line indicates the central axis connecting the heaven with the earth.

Source: *The History of Ikebana* by Kudo Masanobu published in 1989. This is hand copied by the author.

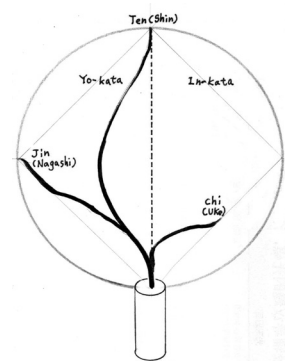

Figure 18. The diagram of *seika* 生花 of Koryu 古流 school. The dotted line indicates the central axis connecting the heaven with the earth.

Source: *The History of Ikebana* published by Kudo Masanobu in 1989. This is hand copied by the author.

The diagram of *ikebana* represents *Gotai* 五体 or 五軀 (the five parts of a body) based on *Gorin-to* 五輪塔 or Tower of Five Rings—地輪 or earth as rectangle, 水輪 or water as a circle, 火輪 or fire as a triangle, 風輪 or wind as a crescent and 空輪 or air as treasure ball (Figure 20). This basic form is drawn in a circle

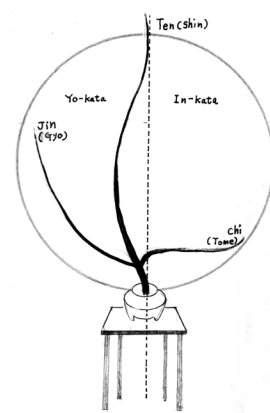

Figure 19. A diagram of *seika* 生花 of Enshu 遠州 school. The dotted line indicates the central axis connecting the heaven with the earth.

Source: *The History of Ikebana* by Kudo Masanobu published in 1989. This is hand copied by the author.

and comprises the five elements as a symbol of the universe. The main five branches have specific and different places are named *shoka* 正花, *sorei* 相令, *tsuyo* 通用, *tai* 体, and *tome* 留 (*Nihon Sekibutsu Jiten* [The Encyclopaedia of Japanese Stone Buddha], 1994).

From the above, we understand that Zeshinken Ichiro studied esoteric Buddhism and took ‘five great thoughts’ as five elements and assigned each of his principal stems to fit one of these elements. Nonetheless, the traditional practice continuing from *tatehana* did not change. Therefore, we can say that this *seika* form also has the central axis connecting the heaven with the earth.

Another school is the Misho 未生 school. The founder of this school, Mishosai Ippo 未生齋一甫 (1761–1824), created an *ikebana* philosophy based on the *Yi-King* 易經 or *Book of Changes*, using the principles of *yin* 陰 and

yang 陽 and the theory taught by Lao-tzu 老子 and Zhuang-zi 莊子. It was written in *The History of Ikebana* by Kudo Masanobu (1989) that with the Misho school, the ancient universal philosophy of squaring the circle was represented by a circle delineated within a square, with the latter's four corners touching the circle, which is then divided diagonally into two halves to create two triangles defined by Taoist thoughts as one being positive or *yang*, the other negative or *yin*. Then standing each triangle either upright or on its side, within their limits three stems of heaven, earth and humanity are placed, thus composing this distinctive form.

As an example of his work, there is the *seika* using chrysanthemums (Figure 21). This *seika* is based on the basic form of a triangle representing *Ten* 天 or Heaven, *Chi* 地 or Earth, and *Jin* 人 or Humanity. The central dotted line indicates the central axis connecting the heaven with the earth. So we can say that the traditional practice continuing from *tatehana* did not change. In the late Edo period, different schools of *ikebana* were established and *ikebana* came to have its own theory leading to its own style (*Kajin Retsuden* [A Series of Biographies of Ikebana Experts], 1984).

Presently, the important branches are the three main stems as a fulfilment of a concept of trinity in all schools the role of *Ten* 天 or Heaven, *Chi* 地 or Earth, and *Jin* 人 or Humanity in the universe. This idea owed its origin to the applied eight trigrams 八卦 and divination based on *the Book of Changes* 周易.

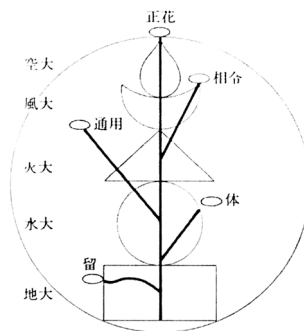

Figure 20. The diagram of *Gotai-no-Hanagata* 五輪の花形 or Flower Form of Five Parts of a Body. It symbolises *Godai* 五大 or five elements based on *Gorin-to* 五輪塔 or Tower of Five Rings and has the central branch with the central axis connecting the heaven with the earth.

Source: *Ikebana Sogo Daijiten* いけばな総合大事典 [Ikebana General Encyclopaedia], 1980.

At the same time, this form was based on the traditional practice continuing from *tatehana* that the Shinto divinities and Buddha descend from the sky to the top of a tree branch.

7. Conclusion

Although *tatehana* is the original central guide for *ikebana*, it has, over time, been overshadowed by *rikka*. However, it is important to understand and bring the essential principle of *tatehana* back to its rightful place—the centre for *ikebana*. *Tatehana* was born from ancient Japanese native beliefs, that big trees are places where the mountain divinities dwell. They move from this dwelling down to the erected scared trees. Traditions say that the big trees in the deep mountains were brought down to villages and were erected as wooden poles, and then became *kami* (the

Japanese folk divinity) in Suwa District, Nagano Prefecture. After the cutting of the big trees for the *Onbashira-sai* festival in the forest of Shimosuwa and Mt. Yatsugatake in Nagano Prefecture, the mountain dwellers participating in the *Onbashira-sai* festival brought the tallest part of the tree crown to the house as a memorial object and then put it into a flower vase or placed it in the *tokonoma* space.

It has long been thought that *tatehana* was one of the geneses of *ikebana*. However, it can be inferred from the above-mentioned customary practice that *tatehana* began from erecting the tallest part of the tree crown of a big tree used in the rituals of the mountain divinity. It could be also deduced by more

detailed discussion of *tatehana* that it reflected the worship of the sacred mountains and represented the central axis of a mountain connecting the heaven with the earth. As a result, *rikka* was developed from *tatehana*, and *shoka* or *seika* evolved from *rikka*. From there, many different arrangements evolved following *shoka* or *seika* by using not only trees but also flowers like Japanese iris (*ayame/shobu* 菖蒲) and leaves like *Aspidistra elatior* (*haran* 葉蘭) emerge.

We conclude that in the Muromachi period, the starting point of *ikebana*, *tatehana* was used to place the cut branch taken from a big tree upright into a vase and had the basic form of the central branch with the central axis connecting the heaven with the earth and was based on the traditional belief that Shinto divinities and the Buddha descend from the sky to the top of a big tree. In the Azuchi-momoyama period, although the small-sized *tatehana* transformed in size, shape, and material into the larger work, the traditional practice and the basic form did not change. In the early Edo period *rikka* maintained this basic form and traditional practices. In the late Edo period this basic form and traditional practices continuing from *tatehana* were handed down from *rikka* to *shoka* or *seika*. Today *ikebana* is still being performed using the basic form and the traditional practices highlighted in this article.

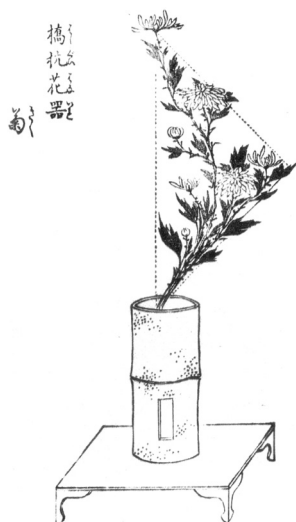

Figure 21. An example of *seika* using chrysanthemums. This *seika* is based on the basic form of triangle representing *Ten* 天 or Heaven, *Chi* 地 or Earth, and *Jin* 人 or Humanity. The central dotted line indicates the central axis connecting the heaven with the earth.
Source: *Ikebana Hyakuren* 插花百練 by Mishosai Ippo 未生齋一甫 published in 1816.

References

- [1] *Britannica Encyclopaedia* (2014). Tokyo: Britannica Japan Co., Ltd.
- [2] Gorai, S. (1992a). *Yama no Shukyo—Shugen-do Kogi* [Mountain Religion—The Lecture of Shugen-do]. Tokyo: Kadokawashoten.
- [3] _____ (1992b). *Senzokuyo to Haka* [Memorial Service for Ancestor and Grave]. Tokyo: Kadokawashoten.
- [4] _____ (1998). *Zoho—Koya Hijiri* [An enlarged edition—Koya Buddhist Itinerant Preacher]. Tokyo: Kadokawashoten.
- [5] _____ (ed.). (1979). *Koyasan to Shingon Mikkyo no Kenkyu* [The Study of Mt. Koya and Shingon Esoteric Buddhism]. The History of Mountain Religion Study Series: Vol. 3. Tokyo: Meichoshuppan.
- [6] _____ (ed.). (1980a). *Kinki Reizan to Shugen-do* [The Sacred Mountains of Kinki District and Shugen-do]. The History of Mountain Religion Study Series: Vol. 11. Tokyo: Meichoshuppan.
- [7] _____ (ed.). (1980b). *Shugen-do no Bijutsu Geino Bungaku 1* [The Art, Performing Arts and Literature on Shugen-do 1]. The History of Mountain Religion Study Series: Vol. 14. Tokyo: Meichoshuppan.
- [8] _____ (ed.). (1981a). *Shugen-do no Bijutsu Geino Bungaku 2* [The Art, Performing Arts and Literature on Shugen-do 2]. The History of Mountain Religion Study Series: Vol. 15. Tokyo: Meichoshuppan.
- [9] _____ (ed.). (1981b). *Shugen-do no Denshobunka* [The Oral Traditional Culture of Shugen-do]. The History of Mountain Religion Study Series: Vol. 16. Tokyo: Meichoshuppan.
- [10] _____ (ed.). (1982). *Yoshino-Kumano Shinko no Kenkyu* [The Study of the Faith of Yoshino and Kumano]. The History of Mountain Religion Study Series: Vol. 4. Tokyo: Meichoshuppan.
- [11] Hanawa, H. (1899). *Gunsho Ruiju* [Japanese Historical Classified Documents]. Tokyo: Keizaizasshisha.
- [12] _____ (1911). *Zoku Gunsho Ruiju* [Japanese Historical Classified Documents Continued]. Tokyo: Keizaizasshisha.
- [13] Hojo, A. (1977). *Ikebana Jinbutsushi* [History of Personage on Ikebana]. In *Collected Works on Ikebana of Akinao Hojo Vol.2*. Tokyo: Shibundo.
- [14] Hosokawa, M. (1985). *Ikebana Hando Bukku* [Guide of Japanese Flower Arrangement]. Tokyo: Tokyobijutsu.
- [15] *Ikebana Sogo Daijiten* [Ikebana General Encyclopaedia] (1980). General Editor: Okada, K; Kudo, M; Yukawa, O. Tokyo: Shufunotomoshia.
- [16] Ito, T. & Richie D. (1967). *Nihon no Dento 1—Ikebana* [Traditional Art of Japan 1—Ikebana]. Tokyo: Tankoshinsha.

- [17] *Kado Kosho Shusei 1–5* [Collection of Writing on the Secrets of Way of Japanese Flower Arrangement Vol.1–5]. (1970). Kyoto: Shibunkaku.
- [18] *Kajin Retsuden* [A Series of Biographies of Ikebana Experts]. (1984). Tokyo: Kodansha.
- [19] Kamata, S. (2002). *Kegon no Shiso*. [The Thought of Kegon]. Tokyo: Kodansha.
- [20] *Kisoshiki-Batsuboku-Unzai-Zue* [The Document of Picture Depicting the Logging and the Log Hauling of Kiso]. (1954). Nagano: Nagano Regional Forestry Office.
- [21] Kudo, M. (1987). *Ikebana no Michi* [Way of Japanese Flower Arrangement]. Tokyo: Shufunotomosha.
- [22] _____ (1989). *The History of Ikebana*. Tokyo: Shufunotomosha.
- [23] Miyake, H. (1991). *Shugen-do—Yamabushi no Rekishi to Shiso*. [The Shugen-do—The History and Philosophy on Yamabushi, Itinerant Mountain Buddhist Monks]. Tokyo: Kyoikusha.
- [24] _____ (2000). *Nihon no Minzokushukyo* [Japanese Folk and Religion]. Tokyo: Kodansha.
- [25] _____ (2003). *Shugen-do—Sono Rekishi to Shugyo* [The Shugen-do—Its History and Ascetic Practice]. Tokyo: Kodansha.
- [26] _____ (2004a). *En-no-Gyoja to Shugen-do no Rekishi* [En-no-Gyoja, One of the Most Celebrated Mountain Sages and the History of Shugen-do]. Tokyo: Yoshikawakobunkan.
- [27] _____ (2004b). *Reizan to Nihonjin* [The Sacred Mountain and the People of Japan]. Tokyo: NHK Books.
- [28] Murayama, S. (ed.). (1979). *Hieizan to Tendai Bukkyo no Kenkyu* [The Study of Mt. Hiei and Tendai Buddhism]. The History of Mountain Religion Study Series: Vol. 2. Tokyo: Meichoshuppan.
- [29] _____ (1992). *Nihon Onmyodoshi Sosetsu* [Japanese Yin-Yang History Review Paper]. Tokyo: Niwashobo.
- [30] Nagahara, K. (1977). *Nihon no Rekishi 10—Gekokujo no Jidai* [Japanese History Vol. 10 —The Period of the Low Overturning the High]. Tokyo: Chuokoronsha.
- [31] Nakayama, M. (1999). *Origins of Ikebana Philosophy*. Penang: The Asian Centre.
- [32] _____ (2001). *Tatehana to Shichishi-to* [Standing Flower and Seven Branched Sword]. Penang: The Asian Centre.
- [33] _____ (2002a). *Ikebana no Kigen—Tatehana to Shichishi-to* [The Origin of Ikebana—Standing Flower and Seven Branched Sword]. Kyoto: Jinbunshoin.
- [34] _____ (2002b). *Hana to Wabi no Kokoro* [Ikebana and the Heart of ‘Wabi’]. Penang: The Asian Centre.
- [35] _____ (2005). *Nana to Nihonjin* [Number Seven and Japanese People]. Penang: The Asian Centre.
- [36] _____ (2013). *500 Years of Ikebana*. Penang: The Asian Centre.
- [37] _____ (2017). *Sacred Trees: The Root of Ikebana*. Penang: The Asian Centre.

- [38] *Nihon Fuzokushi Jiten* [The Encyclopaedia of the History of Japanese Manners and Customs]. (1979). Tokyo: Kobundo.
- [39] *Nihon Sekibutsu Jiten* [The Encyclopaedia of Japanese Stone Buddha]. (1994). Tokyo: Yuzankaku.
- [40] Nishibori, I. (1942). *Nihon no Kadoshi* [The History of Japanese Flower Arrangement]. Osaka: Sogensha.
- [41] _____ (1967). *Nihon no Ikebana* [Japanese Flower Arrangement]. Kyoto: Kawarashoten.
- [42] Ooi, M. (1968). *Ikebana no Rekishi* [The History of Japanese Flower Arrangement]. Tokyo: Shufunotomosha.
- [43] Tanaka, J. & Okada, K. (1981). *Sendenshou Jo, Ge* [The Book of the Secrets on Ikebana Vol. 1, 2]. Kyoto: Nihonkadasha.
- [44] Togawa, A. (1980). *Dewa Sanzan to Tohoku Shugen no Kenkyu* [The Study of Dewa Three Mountains and Shugen in the North-Eastern Parts of Japan]. The History of Mountain Religion Study Series: Vol. 5. Tokyo: Meichoshuppan.
- [45] Wakamori, T. (1988). *Yamabushi—Nyubu, Shugyo, Juho* [The Yamabushi, Itinerant Mountain Buddhist Monks—Pilgrimage to the Peaks, Ascetic Practice, Magic]. Tokyo: Chuokoronsha.
- [46] Yamaori, T. (1991). *Kami to Hotoke—Nihonjin no Shukyokan* [Shinto Divinity and Buddha—The Japanese Religious Views]. Tokyo: Kodansha.
- [47] _____ (1993). *Nihon Bukkyo Shiso no Genryu* [The Source of Japanese Buddhist Thought]. Tokyo: Kodansha.
- [48] _____ (1994). *Bukkyo Shinko no Genten* [The Origin of Buddhist Belief]. Tokyo: Kodansha.
- [49] _____ (2000). *Nihonjin to Jodo* [The people of Japan and Pure Land]. Tokyo: Kodansha.
- [50] _____ (2001). *Bukkyo Minzokugaku* [Buddhist Folklore]. Tokyo: Kodansha.
- [51] Yamato, S. (2000). Shiro to Goten [Castle and Palace]. *Nihon no Bijutsu* [Japanese Art], No.405. Tokyo: Shibundo.
- [52] Yuasa, Y. (1972). *Kamigami no Tanjo* [The Birth of Japanese Divinities]. Tokyo: Ibunsha.
- [53] *Zoku Kado Kosho Shusei 1–5* [Collection of Writing on the Secrets of Way of Japanese Flower Arrangement Continued Vol.1–5]. (1972). Kyoto: Shibunkaku.
- [54] *Zusetsu Ikebana Bunkashi 1–3* [The Illustrated Cultural History of Ikebana Vol.1–3]. (1973). Tokyo: Shufunotomosha.

Affiliation: Independent scholar, Penang, Malaysia

Corresponding email: machikopenang@googlemail.com

Accepted: 2020/04/28

การเปลี่ยนแปลงไปของภาพ “ความเป็นหญิง” ของแม่บ้านหญิงปูนสมัยใหม่ ในด้านความเป็นแม่ ความเป็น แม่บ้าน และความเป็นหญิงทำงาน: กรณีศึกษา หญิงหญิงปูนที่แต่งงานกับชายชาวไทยในเชียงใหม่

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีขึ้นเพื่อศึกษาว่า (1) เมื่อหญิงหญิงปูนอาศัยอยู่ในบริบทข้ามชาติ จะเกิดการเปลี่ยนแปลงของการรับรู้บทบาทของผู้หญิงในฐานะแม่ แม่บ้าน และผู้หญิงทำงานหรือไม่ (2) หญิงหญิงปูนในบริบทข้ามชาติให้ความสำคัญกับบทบาททั้งสามของผู้หญิงอย่างไร และ (3) ศึกษาว่าการเปลี่ยนแปลงการรับรู้บทบาทของผู้หญิงเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขใดเงื่อนไขดังกล่าวนี้ หากอ้างอิงตามทฤษฎีปฏิบัติการทางเพศสภาพแล้ว คือจุดที่เกิดความขัดแย้งระหว่างบรรทัดฐานที่หล่อหลอมตัวตนของหญิงหญิงปูนขึ้นมา และความขัดแย้งดังกล่าวจะนำไปสู่การตีความบทบาทเรื่องเพศใหม่ ผลการศึกษาพบว่า การเปลี่ยนแปลงการรับรู้บทบาทของผู้หญิง เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขหลายอย่างที่แตกต่างกัน และยังพบว่าเมื่อบรรทัดฐานการกระทำของสังคมไทยและสังคมหญิงปูนกระทบกันเท่านั้น ที่หญิงหญิงปูนจะเกิดความรู้สึกผิดในพฤติกรรมการแสดงออกของตนเอง บ่งบอกว่าหญิงหญิงปูนมีตัวตนชั่วคราวที่เกิดขึ้นมาจากบรรทัดฐานการกระทำของหญิงปูน

คำ

สำคัญ

ผู้หญิงหญิงปูน, ความเป็นหญิง, ปฏิบัติการแสดงนอกรอบ

Changes in Modern Japanese Women's Perceptions of Three Aspects of Femininity—Mother, Housewife, and Working Woman: A Case Study of Japanese Women who Married Thai Husbands and Settled in Chiang Mai

Abstract

The aims of this study were: (1) to study the perception of Japanese women in the transnational context regarding their roles as a housewife, a mother, and a working woman, and to see whether their perceptions had changed according to feminine performativity; (2) to observe how women have prioritized their roles as a housewife, a mother, and a working women; and (3) to ascertain the conditions that have an effect on the change of women's perceptions of females' roles regarding subversive performance. This, following the gender performativity concept, is the place where resistance has taken place at the boundaries of corporeal norms and which has led to the process of resignification and subversive performance. The results showed that the informants' perceptions had changed according to different conditions, and they also showed that when corporeal norms and Thai norms collide, guilt feelings emerged from the temporary gender identity built by corporeal inscription.

Key words

Japanese women, femininity, subversive performance

1. Background of the Study

The concept of gender as socially constructed suggests that ideal gender roles are created by a society's traditions, cultures, and norms. Meads (1934) explains that a person's identity could be developed by the reactions of surrounding people which reflected their actions; Goffman (1959) compares people's lives with a theatrical play, with surrounding people as the audience; Berger and Luckmann (1966) suggest that people perceive the concept of gender through social expectations, such as those of family. Chodorow (1978) explains that these constructed genders were reproduced in society, first within the family, where babies receive psychological satisfaction from their mothers. Fox & Worhol (1999) gave similar explanations for "a reproduction of housewife" which worked by girls' imitation of their mothers' actions. Foucault (1982) explains that one's identity is shaped by power from society, for example the state. Butler (1990) suggests that gender identities are produced through the repetition of corporeal norms, which destabilized these norms so they would be temporalized and might lead to a resignification process which confirmed a person's temporary identity.

2. Construction of Femininity in Japan

Gender roles have been practiced intensely since Confucian ideology arrived in Japan and regulated women to stay under patriarchal system (Ko, Haboush, & Piggott,

2003). Women's situation worsened in the shogunate era and reached its worst in the Meiji period, when a law called *ie system* was passed. Women's legal and property rights were restricted, while men gained authority both domestically and publicly (Fukutake, 1995). The effects of the Meiji civil code were present even in the interwar and post-war periods (Sato, 2003). Around the 1950s, during Japan's economic ascending phase, workers' wages increased, and the husband's salary alone could cover household expenses; thus, the wife usually stayed at home (Tachibanaki, 2010). Working women were seen as lower-class people who could not afford to be a full-time housewife (Lebra, 1984; cited in Dales, 2009). This social structure, under which women were expected to stay at home to cover domestic tasks, persisted until recently. Even women who held part-time jobs would never loosen their responsibilities on housework (Tipton, 2002).

3. Social Expectations towards Women

3.1 Japanese Women

The strong regulations mentioned earlier were canceled in accordance with social change, but some of the expectations still remained. Contemporary women were still humbler than men. They have many more social rules to follow, which could apparently be seen in their speaking (Raynolds, 1990; Smith, 1992; Ide, 1989; Mishina, 1994; Ide, 1997; Siegal and Okamoto, 2003; Heinrich, 2015);

which shows that women were being watched more than men (Mishina, 1994). Martin (2007) points out that there are social expectations on women's performances, too. Sugihara and Katsurada (2000) describe the traits considered desirable in Japanese women as conformity, righteousness, perseverance, obedience, and kindness. There are many more distinct sets which determined desirable personality traits for men and women (Sugihara & Katsurada, 2002). One of the expectations that pressures women the most is cooking. Allison (1991) points out that "both mother and child were being watched, judged, and constructed by *obento* (lunch boxes), for *obento* can socialize children and mothers into the gendered roles and subjectivities they are expected to." (p. 198). Hence, school is another place where children learn gender roles through socialization. Katsurada and Sugiura (2002) found that different kinds of schooling had different effects on the development of non-traditionally gendered personality aspects; female gender-segregated schools changed girls' attitudes towards their own gender roles, but not male gender roles. Education also affected decisions regarding marriage, for women with higher education tended to delay their marriage; but they would likely have rapid marriages later because they did not want to pass the *proper age to get married*. Only 6%–8% of Japanese women have never been married by age of 31 (Shirahase, 2000; Raymo, 2003), which indicated that Japanese women still value "being a wife."

However, women with higher education might be denied, because for men, overeducation threatened women's roles as "good wife and wise mother" (Hamana, 1993; Smith, 1987, cited in Ono & Piper, 2004). Yamamoto (2015) found that most daughters were impeded from entering higher education because advanced education is not considered necessary after their marriage. Raymo (2003) suggests that women with prestigious occupations still quit their job upon giving birth (Wei-Hsin, 2005). Holloway, Suzuki, Yamamoto, and Mindnich (2006) found that many women still think of employment as a threat to childrearing. Because of these factors, home became the place that belonged to the mother and the child. (Kawanishi, 2009).

The Japanese government tried to encourage women to go out to work more; however, women's choices of working were still limited according to the "1.03-million-yen ceiling," which referred to tax exemptions if their income did not exceed 1,030,000 JPY. Under this ceiling, women could access social security and healthcare services through their husbands' coverage; their husbands could also claim tax refunds for the low-income spouse, and the husband's employer also provided allowance for a low-income spouse (Abe, 2009). A housewife would receive support from the husband's company until the family's annual income reached 1,0600,000 JPY (Ono, 2018). There was an effort to use the *womenomics* model to recharge Japan's economy; Japanese

prime minister Shinzo Abe claimed that this would encourage women to work. The concept of womenomics, coined by Kathy Matsui in 1999, emphasized that women's labor was useful in raising Japan's demographic profile, instead of raising the birthrate or permitting more immigrants, both of which were difficult to practice (Matsui, 2007). Matsui pointed out the factors that prevented women from participating in the labor market. While Abe raised the motto that womenomics was to *make all woman shine*, Macnaughtan (2015) argued that it was a condescending statement that suggests that women have not been "shining" in Japan (p. 2). Macnaughtan (2015) explained that women had been essential in the paid-work market since the early 1960s, but only for a few years before marriage, and only in non-regular jobs, which led to the gendered employment of today. Under womenomics, women might be asked again to work to fill a gap left by missing migrant laborers, for it was considered impossible for women to work like men because they "cannot slot into the current workplace environment modelled upon core male commitment and male breadwinner needs, particularly when their responsibilities as mothers remain intact" (p.12). Schieder (2014) explains that when this policy encouraged women's work to increase economic growth, it meant that Japan's economy has long depended on women's work as cheap and temporary labor (p. 57). This policy also ignored

another aspect of female labor that has long contributed to the national economy in Japan (p.57): caring for children and elderly people and looking after the house. Women had been intensely responsible for this unpaid labor, and womenomics would only double-burden them with paid-work expectation. In other words, if the factors of kin labor were not being supported, womenomics would not solve gender inequality in the labor market but pressure women with more expectations.

However, it was true that women started to step out of their gender roles and showed their will to work more for their own self-actualization (Mirza, 2016), and they looked for partners who could help them by sharing responsibilities for chores. Lack of affordable daycare service was another problem. Monthly cost for nurseries was as high as 50,000 JPY, which was not subsidized by the government; this prevented many women from getting work. Plus, women still faced inequality in the workplace (Aronsson, 2014, p. 1). Thus, if they could not find a partner who intended to share household chores and childrearing, they tended to choose to resign from work and become a full-time housewife.

To find a solution, the term *ikumen* (referring to a husband who helps take care of the baby) has been presented to show a willingness to change perceptions of male gender roles. Many of male population disagreed with the ideal of the *Showa-type father*, and the persisting view that "men =

work, women = housework and childcare” is generally considered as a “curse” or “conviction” embedded in older generations (Goldstein-Gidoni, 2019, p.7). However, although they generally believe that the father should also take part in childcaring and chores, lots of them tended see it as not possible in practice level. This is partly because of the pressure from their workplace, since they still were expected to donate time and effort to their jobs. (Mizukoshi, Kohlbacher, & Schimkowsky, 2015; Goldstein-Gidoni, 2019). Hence, it is still difficult to change gender norms if the whole system is not reformed and corporeal norms remain the same.

3.2 Thai Women

Chiang Mai was basically a matriarchal society based on a matrilineal line system, which brought authority to women (Muecke, 1984). Usually, daughters were seen as better than sons in many aspects (Liamputtong, Yimyam, Parisunyakul, Baosoung, & Sansiriphum, 2002). Although women in Thailand were paid less overall, and it was difficult to reach a high position in an organization, they were not banned from any careers. Most of Thai women worked on their occupations, which indicated that they were not expected to resign from work after marriage (National Statistical Office Thailand & Department of Women’s Affairs and Family Development, 2008). Women going out to work was an ordinary, even expected, practice. Nevertheless, mothers’ roles were

still prioritized. Liamputtong, Yimyam, Parisunyakul, Baosoung, and Sansiriphum (2002) found that women in Chiang Mai agreed that a mother should sacrifice herself for her children. Women also had many traditions and regulations to follow when pregnant (Liamputtong, Yimyam, Parisunyakul, Baosoung, & Sansiriphun, 2005). A mother should support her children, and a *good* mother should look after the whole extended family (Liamputtong, Yimyam, Parisunyakul, Baosoung, & Sansiriphun, 2004). However, in Thai society, it was believed that motherhood should bring joy and happiness; thus, they would loosen the burden of domestic chores to focus on mother’s tasks.

It can be seen that Thai and Japanese society have had different expectations of women. In Thailand, women were expected to work and earn income to support family; expectations towards women’s roles tended not to focus specifically on housekeeping or cooking but on child care in general. Hence, it was likely no barrier for women to go to work.

4. Research Objectives

The aims of this study were: (1) to study whether the perception of Japanese women in a transnational context towards women’s roles had changed; (2) to observe how women prioritized their roles, and (3) to identify the conditions which induced the change in their perceptions.

The study area was in Chiang Mai, Thailand.

5. Research Methodology

5.1 Unit of Analysis: The Three Women

The informants of this study were modern Japanese women living in Thailand. The term *modern* refers to Appadurai's (1996) concept of global modern, which defines modernity as when people, technology, economic factors, media, and the idea of a society flows to different places. Tourism, immigrants, and refugees could be seen as the flow of people, and more and more Japanese have migrated overseas to find alternative lifestyles different from the traditional masculine and feminine gender roles (Sugihara & Katsurada, 2002). Many of them settled in Thailand, especially in Bangkok, Chon Buri and Chiang Mai. Unlike Japanese women in Bangkok and Chon Buri, who mostly migrated to Thailand because their husband was transferred to a company branch in Thailand, most Japanese women in Chiang Mai chose to settle in this town. Some of the informants said that it was because Chiang Mai is a town that combines urbanization and nature, which reminded them of rural towns in Japan. This environment, where they did not have to be under the eye of Japanese society (including a Japanese husband), was assumed to allow the informants to easily reinterpret their norms. Japanese women in their forties were chosen because they grew up in Japan at a time when traditional norms were practiced more intensely than in the current climate. The informants were chosen by

snowball-sampling method and were divided into categories based on employment: three academic employees, two self-employed, and two full-time housewives. Information about informants is now provided.

5.2 Research Method

Informants of this study were chosen using a snowball sampling method. The methodologies used were (1) participatory and non-participatory observation, (2) general and in-depth interviews and (3) life history. During the conversations, questions related to their perceptions towards feminine roles were added. Questions about their life history were also asked in order to observe differences between their perceptions in the past and recently. Data collected was grouped according to the three feminine roles.

6. Findings

6.1 Roles of mother

The activity that all informants agreed was the most important for mother was cooking—not any cooking in general but cooking for children. However, this did not mean the informants liked to cook. “Cooking is not just cooking, but also requires a lot of effort to gather cheap but good ingredients, which sometimes brings you to the neighbor town, and you must not use public transportation for it will cost more,” said Natsu, unpleasantly. “It’s exhausting to have to cook

Table 1 Informants' information

	Age	Family background	Impression on gender roles	Education	Present family	Career
Natsu	49	Mother: housewife Father: working Siblings: 1 elder brother, 1 younger sister	Felt secure when mother was present in the house, does not like cooking	Bachelor's degree	1 son; Husband was from a Chinese family	University lecturer
Ami	47	Mother: housewife Father: owner of a restaurant Siblings: 1 elder sister, 1 elder brother	Admired mother's dedication to cooking for the family	vocation training school	1 son, 1 daughter; Husband was a tribe person	University lecturer
Rikako	45	Mother: housewife Father: working Siblings: 3 elder brothers	Everyone in the house was under the father's authority	Bachelor's degree	1 son; Husband was a tribe person	Shop owner
Kyoko	47	Mother: housewife Father: working Siblings: 1 younger brother, 1 younger sister	Believes that it is natural that housework is for women	Bachelor's degree	1 son; Husband was Chiang Mai 's local resident	Shop owner
Nana ka	40	Mother: housewife Father: owned a business She was the only child	Was educated by her mother, who fully believed in the picture of "a good woman"	Bachelor's degree	1 daughter; Husband was Chiang Mai's local resident	Housewife
Mina ko	41	Mother: housewife Father: working Siblings: 2 younger sisters	Disagrees with unequal gender practices in family	Bachelor's degree	1 son, 2 daughters; Husband was Chiang Mai's local resident	Housewife

every day; even for my son, I only cook for him from time to time.” Natsu confirmed that her work schedule generally prevented her from cooking: “Every morning when my friends in Japan, even though they had to go to work, made breakfast and obentos for their family, they always uploaded the photos onto the SNS. When I saw the photos, I always thought about how lucky I am... that I’m not in their shoes. I can never do that, and I would be seen as a flawed mother if I were in Japan. It’s wonderful that Thai people don’t consider it a necessary task for mothers. I know I may be bad as a mother because I’m not able to cook for my kid”. Interestingly, Natsu’s actual practice was that she regularly and dedicatedly cooked for her child. Ami, who appreciated her mother for filling the table with food especially cooked for family members and made separately from restaurant menus, interestingly did not cook often. She bought premade food from the market or brought her kids out to eat from food stalls. If the school arranged an outdoor activity and requested the students to bring their own lunch, Ami would just buy some grilled pork and sticky rice for the kids. “It functions the same,” Ami said, “because in Japan, the wives cook to lower living expenses. Premade food here is cheap, and I save some costs for my family, so it’s practically the same thing.” Rikako, who always mentioned *mother’s love through food*, never cooked for her baby. Actually, she rarely performed any of a mother’s

traditional tasks. As Rikako owned a shop, she hired a few staff and let them take care of her baby. Anyway, Rikako believed that she took perfect care of her baby. It seemed that she counted her orders to the staff as her action.

Regarding activities other than cooking, Natsu’s baby seemed to have colic, and she was exhausted from not having any rest while raising it by herself. When she went back to work, Natsu considered leaving her baby at a day-care. Although she had to deal with unbelievable guilt, Natsu found being apart from her baby for a while helped relieve her tense emotions; and she was able to feel affection toward her baby again. Thus, Natsu confirmed that *It is a must that mother and baby do not stay together all the time*. In front of customers and friends, Rikako cuddled her baby, smiled at it and talked to it with warm expressions. On the contrary, she rarely paid attention to it when customers or friends were not around. Nanaka sometimes spent her daytime at the child’s school. She confirmed that it was a mother’s duty to check on the child’s safety at school. Minako, a mother of three, switched between a full-time housewife and a working woman. She took leave from work after giving birth to each baby and went back to work when the baby had grown enough. Minako chose not to hire a babysitter or to send the children to a daycare, for she felt the need to follow traditional practices.

Interestingly, each of the women, inclu-

ding Rikako, asked the researcher whether their practices were acceptable. They were not very serious when asking these questions; they somehow had confidence in their practices, but wanted to make sure that the other person did not misunderstand them.

6.2 Roles of a housewife

Natsu hated the idea that there was a complete set of proper actions required for being considered a good woman. She argued that one could still be a good woman even if they could not follow these actions. However, Natsu actually did everything a *good housewife* should do. Rikako, similar to her approach to childcare, did not do any housework. Rikako had her staff take care of all shop areas except a room her family lived in. She did not clean the room by herself, either. She usually left the room cluttered, or sometimes ordered her husband to clean it. Every day, Kyoko completed her morning chores early, so she could prepare ingredients before the shop opened. She worked at the shop until 5 p.m., then started her evening chores. She often felt exhausted; however, she did not want to hire a housemaid, for she felt that it was her responsibility, so she must do it by herself. Nanaka was displeased about her husband not helping at all. “He’s unbelievable, he cannot even cook for himself! At least he should be able to feed himself!” she expressed angrily. Minako’s husband often was absent

because of work, so she did housework alone. She felt exhausted all the time. “I know my husband’s tired, too, but I do want him to help. Housework is tough, but many hands could make light work,” she said

All of the informants (excluding Rikako) thought of housework as unlike mother’s tasks, which were natural things for women to do; housework, on the other hand, was “a duty” but a direct responsibility of a wife. They felt miserable bearing with it, yet they ended up doing it as well as they could.

6.3 Roles of working women

Natsu got sad and lonely when her mother was not at home and declared that she would not stop working even if her family could afford for her to be a full-time housewife. She stated that work fulfilled her life and helped to change her emotions. Like Natsu, Ami confirmed that she would like to keep working even if her husband were earning enough. Rikako was comfortable with having shop staff take care of her baby and her house, but never allowed anyone to perform her business responsibilities. Nanaka’s mother believed that a girl would quit her job anyway when she got married, so it was not a big deal that Nanaka could not achieve her dream career. However, Nanaka always showed her will to work; even as a full-time housewife, she still was searching for a job that could be done from home. Minako, staying at home to

take care of her baby, showed her desire to work in the same way that Nanaka did.

7. Analysis

Natsu and Ami, who interacted with Thai people the most, learned that practices that disagree with their corporeal norms were acceptable in Thailand. Their perceptions had changed, but they showed different levels of acceptance. Natsu experienced greater guilt for using daycare than Ami did for not cooking. A possible explanation for this incident is roles prioritization. There are levels of importance between roles; nurturing one's own baby might have a higher importance level than cooking for one's children. Rikako and Kyoko did not get close to their customers the way Natsu and Ami did with their colleagues; hence, customers did not have much influence on them. Rikako understood that her duties as a mother and a wife were done properly through her staff; nevertheless, Rikako always showed affection towards her baby when she was with people who might evaluate her. This showed that, although she had confidence in her actions, she knew that her actions were not *proper*, and that she still cared about being seen as a good mother. Kyoko might be influenced by Thai culture, where actions which earn income (both directly and indirectly) are considered “working,” when she confirmed that she was a working woman. However, Kyoko still followed patterns similar to those of full-time housewives in Japan: a wife who

devotes her life to taking care of the house and supporting her husband in his business. Nanaka and Minako showed their passion for working. However, they did not actually try to find a job. Nanaka and Minako wholeheartedly devoted all their time to taking care of the house and to their children.

7.1 Norms which are subversively used

The findings indicate that some norms were subversively used. These norms were indicated by the changes of practices and the women's guilty feelings and could be seen in two forms: 1) deriving the meaning of a practice, and 2) assigning a new practice to the role's category. The first form is shown by Rikako and Kyoko. Rikako derived the whole set of mothers' and housewives' roles. She had the tasks performed according to the corporeal norm, but did not perform them herself. She knew that she should, as shown by her actions when she was with her friends or customers, but in her opinion, having her subordinates do it completed her tasks well. Kyoko, who confirmed that she was a working woman, derived both the meanings of housewife and working woman. The role of housewife, which covered doing domestic chores and supporting one's husband in his business, was expanded to only being responsible for housework. The role of working woman, likewise, was separated from working a clerical job and earning a salary to doing any work that earns income. The second form was seen in Nanaka, who

understood that a mother must be concerned with her child's education, added "staying at school to observe the child" to a mother's roles. She explained that it was necessary, because observing the child's safety, as well as the child's activities with friends, were parts of taking care of the child's education. Natsu and Ami demonstrated the combination of the first and second forms. Ami described "buying food from the market" as a practice for a housewife and mother, and derived the meaning of cooking to "an activity for decreasing family expense." This new meaning was derived without consideration for factors related to cooking and budget management. Ami knew that a woman in Japan could never buy cheap food from supermarket for her family. In fact, Japanese women were expected to cook, so they were urged to find cheap ingredients to save the family budget. Natsu derived the meaning of mothers' tasks into "doing things that were good for children" and then added "being parted from one's own baby for a few hours a day" to the tasks. She confirmed that it was good for the baby because it brought back mother's admiration.

8. Discussion and Conclusion

8.1 Discussion

Although the women's perception of female roles had slightly changed, role prioritization remained the same; they prioritized a mother's roles as the most important roles for women. When norms repetition was derived,

different levels of acceptance were also seen; those who derived the roles of mother experienced far greater feelings of guilt than those who derived the roles of housewife, for example. Those with high acceptance of their actions seemed to have fewer guilty feelings. This indicated that perception change was easier to manage in roles with less importance. Subversive performances were found at different intensity and were more apparent in informants who were exposed more to Thai culture and more integrated into Thai society. The more they experienced Thai norms, the more they loosened their corporeal norms and adjusted themselves to the new definitions of gender roles. However, when informants were reminded of the *proper actions of women*, they immediately disagreed with the derived version of norms, confirmed that such practices were not acceptable, and even felt guilt for doing so. This indicated that the identities which created guilty feelings were built according to their corporeal norms; and since they did not feel guilty all the time, it can be assumed that these identities were temporary. This agrees with Foucault's idea that a person's identity is shaped by the state (corporeal norms), and with Butler's concept of gender performativity, which explains that temporary genders were built by the repetition of norms, and temporary gender identities can be induced by resistance, which emerged when the norms were challenged; Thai norms, in this case.

8.2 Conclusion

The findings show that transnational context affected women's perception of feminine roles. Conditions that induced the change of perception included the amount of time they spent with Thai people and the level of intimacy in their relationship. If informants could confirm that practices their Thai friends performed, although different from the norms they were regulated by, were acceptable, they tended to loosen their corporeal norms and demonstrate the derived version of gender norms. However, their perceptions did not completely change, and corporeal norms were not eliminated from them; thus, informants were stuck in between the two norms. This condition produced shame and resulted in guilty feelings towards actions that did not follow corporeal inscriptions. Nonetheless, guilty feelings did not present all the time, which confirmed that their identities were temporary. As they have corporeal norms inscribed

firmly enough to create this temporary gender identity, it is not likely these women would flee from Japanese gender identities entirely. They might have some norms loosened, but not much enough to completely change their perceptions of female roles.

It was found that not every conflict led to the feeling of guilt, which means that there might be conflict without ensuing resignification. In that case, the resistance might not be strong enough to affect their gender identity, or their gender resignification was slight enough that it could not be observed. Subversive performance might not be seen in every Japanese woman in a transnational context, since there must be variations of femininity among them. Narupon (2013) suggested that there are gender multiplicities in any society, since "gender" is the space for negotiating the conditions of the society's gender; hence, femininity might also have its multiplicities.

เอกสารอ้างอิง (References)

- [1] Abe, Y. (2009). "The Effect of the 1.3 Million Yen Ceiling in a Dynamic Labor Support Model". *Contemporary Economic Policy*, 27(2): 147-163.
- [2] Allison, A. (1991). "Japanese Mothers and Obentos: The Lunch-Box as Ideological State Apparatus". *Anthropological Quarterly*, 64(4): 195-208
- [3] Appadurai, A. (1996). *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. London: University of Minnesota Press.
- [4] Aronsson A. S. (2014). *Career Women in Contemporary Japan: Pursuing Identities, Fashioning Lives*. New York: Routledge.
- [5] Berger, P. L., Luckmann, T. (1966). *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. USA: Penguin Books.
- [6] Butler, J. (1990). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. USA: Routledge.
- [7] _____ (1993). *Bodies that Matter: On the Discursive Limits of "Sex"*. New York: Routledge.
- [8] Chodorow, N. (1978). *The reproduction of mothering: Psychoanalysis and the sociology of gender*. CA, University of California Press.
- [9] Dales, L. (2009). *Feminist movements in contemporary Japan*. USA: Routledge.
- [10] Embros, B. (1997). "Pilgrimages of Noblewomen in Mid-Heian Japan". *Japanese Journal of Religious Studies*, 24(3-4): 301-345.
- [11] Foucault, M. (1982). "The Subject and Power". *Critical Inquiry*, 8(4): 777-795.
- [12] Fox, N. and Worhol, J. G. (Eds.). (1999). *The Role of Early Experience in Infant Development*. NJ: Pediatric Institute Publications.
- [13] Fukutake, T. (1995). *โครงสร้างสังคมญี่ปุ่น* [Nihon Shakai No Koso]. Translated by Chuensuwimol, B. Bangkok: Japan Foundation.
- [14] Goffman, E. (1959). *The Presentation of Everyday Life*. New York: Doubleday.
- [15] Heinrich, P. (2015). *The Study of Politeness and Women's Language in Japan. Globalising Sociolinguistics - Challenging and Expanding Theory*, London, Routledge, pp. 178-193
- [16] Holloway, S. D., Suzuki, S., Yamamoto, Y., and Mindnich, J. D. (2006). "Relation of Maternal Role Concepts to Parenting, Employment Choices, and Life Satisfaction Among Japanese Women". *Sex Roles*, 54(3-4):235-249.
- [17] Ide, S. (1989). How and Why Do Women Speak More Politely in Japanese. *Nihon joshi daigakueibei bungaku kenkyu* [Japan Women's University Studies in English Philology] 24: 1-19.

- [18] _____ (1997). Excerpts from Women's Language, Men's Language. In *Broken Silence: Voices of Japanese Feminism*, ed. by Sandra Buckley, 48-65. University of California Press.
- [19] Ishii, K. and Jaykey, N. (2002). "The Housewife is Born: The Establishment of the Notion and Identity of the Shufu in Modern Japan". *Japanese Studies*, 22(1): 35-47.
- [20] Katsurada, E. and Sugiura, Y. (2002). "Gender-Role Identity, Attitudes Toward Marriage, and Gender-Segregated School Backgrounds". *Sex Roles*, 47(5/6): 249-258.
- [21] Kawanishi, Y. (2009). *Mental Health Challenges Facing Contemporary Japanese Society: The Lonely People*. UK: Global Oriental.
- [22] Ko, D., Haboush, J. K., Piggott, J. R. (Eds.). (2003). *Women and Confucian Cultures: In Premodern China, Korea, and Japan*. USA: University of California Press, Ltd.
- [23] Liamputtong, P., Yimyam, S., Parisunyakul, S., Baosoung, C., & Sansiriphun, N. (2002). "Women as mothers". *International Social Work*, 45(4), 497-515.
- [24] Liamputtong, P., Yimyam, S., Parisunyakul, S., Baosoung, C., & Sansiriphun, N. (2004). "When I become a mother!: Discourses of motherhood among Thai women in Northern Thailand". *Women's Studies International Forum*, 27(5-6), 589-601.
- [25] Liamputtong, P., Yimyam, S., Parisunyakul, S., Baosoung, C., & Sansiriphun, N. (2005). "Traditional beliefs about pregnancy and child birth among women from Chiang Mai, Northern Thailand". *Midwifery*, 21(2), 139-153.
- [26] Martin, R. (2007). *The Japanese housewife overseas adapting to change of culture and Status*. UK: Global Oriental LTD.
- [27] Mead, G. H. (1934). *Mind, Self, and Society: From the Standpoint of a Social Behaviorist*. Chicago: University of Chicago Press.
- [28] Mills, M. (1999). *Thai women in the global labor force: Consuming desires, contested selves*. New Jersey: Rutgers University Press.
- [29] Mishina, S. (1994). "A New Perspective on Women's Language in Japanese: An Interview with Sashiko Ide". *Issues in Applied Linguistics*, 5(2): 425-435.
- [30] Muecke, M. A. (1984). "Make Money not Babies: Changing Status Markers of Northern Thai Women". *Asian Survey*, 24(4), 459-470.
- [31] Narupon Duangwises. (2013). รื้อสร้างมายาคติความเป็นชายในสังคมไทย [Deconstruction of Masculinity Myth in Thai Society]. Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre. http://www.sac.or.th/main/content_detail.php?content_id=735 20 May 2015.
- [32] National Statistical Office Thailand & Department of Women's affairs and Family Development (2008). มิติหญิง-ชาย: ความแตกต่างบนความเหมือน (On female and male dimensions: Differences on the Line of Similarity). Retrieved from https://www.undp.org/content/dam/thailand/docs/ThailandGenderStatisticReport2008_ThaiVersion.pdf

- [33] Ono, H. and Piper, N. (2004). "Japanese women studying abroad, the case of the United States". *Women's Studies International Forum*, 27(2):101–118.
- [34] Ono, I. (2018). 配偶者控除」は2018年から「150万円の壁」に！パート主婦の納税額をシミュレーションで比較！ Retrieved from https://www.zeiri4.com/c_5/c_1060/h_382/
- [35] Pitsoe, V. and Letseka, M. (2013). "Foucault's Discourse and Power: Implications for Instructionist Classroom Management." *Open Journal of Philosophy*, 3(1): 23-28.
- [36] Raymo, J. M. (2003). "Educational Attainment and the Transition to First Marriage Among Japanese Women". *Demography*, 40(1):83–103.
- [37] Reynolds, K. A. (1990). "Female Speakers of Japanese Transition". In Ide, S. and McGloin, N., editors, *Aspects of Japanese Women's Language*, pages 129–146, Tokyo. Kushiro.
- [38] Reddy, V. and Butler, J. (2004). "Troubling genders, subverting identities: interview with Judith Butler". *Agenda: Empowering women for gender equity*, 62:115-123
- [39] Sato, B. H. (2003). *The New Japanese Women: Modernity, Media, and Women in Interwar Japan*. USA: Duke University Press.
- [40] Salih, S. (2007). "On Judith Butler and Performativity", in *Sexualities & Communication in Everyday Life: a Reader*, Lovaas, K. and Jenkins, M. (eds). California: SAGE Publications, pp. 55-68.
- [41] Shirahase, S. (2000). "Women's Increased Higher Education and the Declining Fertility". *Review of Population and Social Policy*, 9:47–63.
- [42] Siegal, M. and Okamoto, S. (2003). "Toward Reconceptualizing the Teaching and Learning of Gendered Speech Styles in Japanese as a Foreign Language". *Japanese Language and Literature*, 37(1):49.
- [43] Smith, J. S. (1992). "Women in Charge: Politeness and Directives in the Speech of Japanese Women". *Language in Society*. 21(1): 59-82.
- [44] Sugihara, Y. and Katsurada, E. (2000). "Gender-Role Personality Traits in Japanese Culture". *Psychology of Women Quarterly*, 24(4):309–318.
- [45] Tachibanaki, T. (2010). *The New Paradox for Japanese Women: Greater Choice, Greater Inequality*. Japan: The International House of Japan, Inc.
- [46] Tanaka, Y. (1995). *Contemporary Portraits of Japanese Women*. USA: Greenwood Publishing Group, Inc.
- [47] Tipton, E. K. (2002). *Modern Japan: A Social and Political History*. USA: Routledge.
- [48] Tsuda, T. (2000). *Migration and Alienation: Japanese-Brazilian Return Migrants and the Search for Homeland Abroad (Working Paper No. 24)*. California: University of California-San Diego: The Center for Comparative Immigration Studies.
- [49] Wei-Hsin, Y. (2005). "Changes in Women's Postmarital Employment in Japan and Taiwan". *Demography*, 42(4): 693–717.

- [50] White, M. I. (2002). *Perfectly Japanese: Making families in an era of upheaval*. USA: University of California Press.
- [51] Yamamoto, Y. (2015). "Gender and social class differences in Japanese mothers' beliefs about children's education and socialization". *Gender and Education*, 28(1), 72–88.
- [52] Yamashita, S. (2008). "Transnational migration in East Asia: Japanese in a comparative focus", in *Transnational migration in East Asia: Japan in a Comparative Focus* (Senri Ethnological Report 77), Yamashita. S., Minami, M., Haines, D., and Eades, J. (eds.). Osaka: National Museum of Ethnology, pp. 3-13.
-

หน่วยงานผู้แต่ง: หลักสูตรปริญญาเอก คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Affiliation: Ph.D. Program in Social Science, Chiang Mai University

Corresponding email: packul@hotmail.com

Received: 2019/11/30

Revised: 2020/02/21

Accepted: 2020/04/09

ย้อนพินิจการอพยพชาวญี่ปุ่นสู่สยามสมัย*

บทคัดย่อ

งานวิจัยชิ้นนี้ต้องการศึกษาความเป็นมา แนวคิด และวิธีการอพยพแรงงานญี่ปุ่นออกไปยังต่างประเทศและความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่น-ไทยที่เกี่ยวกับการอพยพ ผลจากการศึกษาพบว่า การปฏิรูปประเทศสมัยเมจิไม่ได้มีเฉพาะภาพแห่งความสำเร็จ แต่การเปลี่ยนแปลงประเทศเข้าสู่ยุคสมัยใหม่นั้นได้ส่งผลกระทบต่อสังคมและเศรษฐกิจในช่วงแรก โดยเฉพาะปัญหาการเพิ่มขึ้นของประชากรและปัญหาความยากจน ดังนั้นเพื่อแก้ปัญหาและเพื่อการขยายอำนาจตามแนวคิดของญี่ปุ่น รัฐบาลจึงสนับสนุนให้ส่งออกแรงงานไปยังภูมิภาคต่าง ๆ ทั้งในรูปแบบที่รัฐบาลจัดส่งไปโดยตรงและให้บริษัทเอกชนเป็นผู้ดำเนินการ และในช่วงเวลาดังกล่าว ญี่ปุ่น-ไทยเพิ่งเริ่มเปิดความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการ ไทยจึงเป็นพื้นที่หนึ่งที่ญี่ปุ่นให้ความสำคัญและสนใจที่จะส่งแรงงานอพยพมา มีการส่งผู้อพยพชาวญี่ปุ่นมาไทย 2 ครั้ง และกระทรวงการต่างประเทศได้ส่งเจ้าหน้าที่มาสำรวจพื้นที่ของไทย เพื่อพิจารณาความเหมาะสมที่จะจัดส่งผู้อพยพมา ความสัมพันธ์ระหว่าง 2 ประเทศในช่วงเวลาดังกล่าว จึงเป็นเรื่องของการพึ่งพากันภายใต้ผลประโยชน์แห่งชาติที่สอดคล้องกัน

คำ

สำคัญ

การอพยพสมัยเมจิ, ไทยกับการอพยพชาวญี่ปุ่น, อาณานิคมญี่ปุ่น

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง ย้อนพินิจจุดเริ่มต้นการอพยพชาวญี่ปุ่นสู่สยาม ใน “รายงานการเดินทางสำรวจประเทศสยาม” 『暹羅国出張調査書』 ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) งานวิจัยประกอบด้วยเนื้อหา 2 ส่วน คือ ส่วนที่ 1. การค้นคว้าเรื่อง “ย้อนพินิจจุดเริ่มต้นการอพยพชาวญี่ปุ่นสู่สยาม” ส่วนที่ 2. การแปลเอกสารญี่ปุ่นเรื่อง “รายงานการเดินทางสำรวจประเทศสยาม” 『暹羅国出張調査書』 บทความนี้ปรับปรุงจากเนื้อหาส่วนที่ 1 อนึ่ง ผู้วิจัยใช้คำว่า “สยาม” เฉพาะในชื่อเรื่องตามชื่อที่เรียกในยุคสมัยนั้นและตามเอกสารประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องเท่านั้น แต่ในเนื้อหาทั้งหมดใช้คำว่า “ไทย” และ “ประเทศไทย” ตามคำเรียกทั่วไปในปัจจุบัน

The Reminiscence of the Migration of Japanese to Siam during the Meiji Period*

Abstract

This research studies the background, the concept, and the process of Japanese migration for jobs sponsored by Japanese government and private migration companies as well as and the Japan-Thailand relations in the aspect of migration. The results of the study show that the Meiji reformation presented not only the success in its modernization, but also exerted impacts on its society and economy at the beginning of the Meiji period, especially the problems concerning the increase of the population and poverty. In order to solve these problems and expand its power, the government supported Japanese migrants to work in other regions. Moreover, when Japan-Thailand formal relationships were newly established, Thailand was consequently one of the significant and captivating regions for migration. There were two times of sending Japanese migrants to Thailand to grow rice, and some Japanese officials were sent to Thailand to explore the practicability of the labor migration. During that time the relationships between Japan and Thailand were becoming interdependent on each other for economies and foreign affairs.

Key words

Japanese migration in the Meiji period, Thailand and Japanese migration, Japanese colony

* This article is a part of the research on **The Reminiscence of the Beginning of Japanese Migration to Siam** in “The Report on the Exploration of Siam” 『暹羅国出張取調書』, which was funded by The Thailand Research Fund (TRF). The research consists of 2 parts; part 1: the research on The Reminiscence of the Beginning of Japanese Migration to Siam, and part 2: the translation of a Japanese document entitled, “The Report on the Exploration of Siam” 『暹羅国出張取調書』. This article has been modified from the content of the part 1.

Incidentally, the researcher uses “Siam” only in the title as it was known during that period and is found in related historical documents. However, the terms “Thai” and “Thailand” are used throughout the research as the present official names.

1. บทนำ

ปัจจุบันมีชาวญี่ปุ่นจำนวนมากอาศัยอยู่ในประเทศไทย จากการสำรวจของกระทรวงการต่างประเทศญี่ปุ่น ปรากฏว่าใน ค.ศ. 2017 มีชาวญี่ปุ่นพักอาศัยอยู่ในประเทศไทยมากเป็นอันดับ 4 รองจากสหรัฐอเมริกา จีน และออสเตรเลีย (Nippon.com, 2018) ซึ่งชาวญี่ปุ่นส่วนใหญ่เหล่านี้มีความเป็นอยู่ที่ดี มีอาชีพและฐานะที่มั่นคง แต่ถ้ามองย้อนกลับไปในอดีต เมื่อญี่ปุ่นเปิดประเทศก้าวเข้าสู่สมัยใหม่ในยุคเมจินั้น ขณะที่ญี่ปุ่นกำลังเดินอยู่บนเส้นทางการพัฒนาประเทศให้ทันสมัย ในอีกเส้นทางหนึ่งญี่ปุ่นก็ต้องเผชิญกับปัญหาการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เช่น การขาดแคลนอาหาร การเพิ่มขึ้นของประชากรและแรงงานส่วนเกิน ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดปรากฏการณ์ที่ไม่น่าเชื่อว่าประเทศที่มั่งคั่งอย่างเช่นญี่ปุ่นในปัจจุบันจะมีประชาชนยากจนจำนวนมาก ต้องอพยพหนีความอดอยากขาดแคลนไปยังดินแดนต่าง ๆ เพื่อชีวิตที่ดีและสุขสบายกว่าแผ่นดินของตนเอง และในขณะที่ญี่ปุ่นต้องตกอยู่ในสภาวะที่ยากลำบาก ไทยหรือสยามในขณะนั้นเข้าไปเกี่ยวข้องกับไทยได้ลงนามในสัญญาพันธมิตรอย่างเป็นทางการเป็นครั้งแรกใน ค.ศ. 1887/พ.ศ. 2430 และเป็นดินแดนหนึ่งที่เป็นจุดหมายสำหรับความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของชาวญี่ปุ่น เรื่องราวของชาวญี่ปุ่นที่ต้องดิ้นรนต่อสู้เพื่อการดำรงชีวิตก่อนที่จะประสบความสำเร็จ รวมทั้งนโยบายที่ต้องการให้ไทยเป็นพื้นที่เศรษฐกิจในช่วงเริ่มต้นความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการเมื่อ 100 กว่าปีที่ผ่านมา ยังไม่มีการศึกษามากนัก ทั้งวงวิชาการต่างประเทศและในงานวิชาการของไทย

งานวิจัยชิ้นนี้จึงต้องการขยายพรมแดนแห่งความรู้ด้านประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นในอีกมุมหนึ่งที่ไม่ใช่มิติของความสำเร็จในการพัฒนาประเทศสมัยเมจิ แต่เป็นเรื่องการอพยพแรงงานที่เป็นผลจากปัญหาและความยากลำบากของการพัฒนาประเทศในสมัยดังกล่าว รวมทั้งสะท้อนภาพความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับไทยในมิติที่ไทยเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องเกี่ยวกับการอพยพนั้นด้วย

2. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เรื่องราวการอพยพชาวญี่ปุ่นในสมัยเมจิได้รับความสนใจจากนักวิชาการตะวันตกและญี่ปุ่น รวมทั้งไทยด้วย แต่น่าสังเกตว่าการศึกษามากส่วนใหญ่มุ่งไปที่การส่งแรงงานผู้อพยพไปยังภูมิภาครอบมหาสมุทรแปซิฟิก เช่น ฮาวาย สหรัฐอเมริกา และละตินอเมริกา โดยเฉพาะในสหรัฐอเมริกา มีนักวิชาการอเมริกันเชื้อสายญี่ปุ่นที่เกิดในอเมริกาได้นำเสนอผลงานเกี่ยวกับบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นผู้อพยพชาวญี่ปุ่นในสหรัฐอเมริกายุคเริ่มแรก เช่น งานของ Yuji Ichioka เรื่อง *The Issei : the world of the first generation Japanese immigrants, 1885-1924* ศึกษาประสบการณ์ของผู้อพยพชาวญี่ปุ่นรุ่นแรกในสหรัฐอเมริกาในเชิงประวัติศาสตร์ ทั้งด้านความคิด การกระทำ และบทบาทของสมาคมชาวญี่ปุ่นที่มีต่อชุมชนชาวญี่ปุ่น (Ichioka, 1988) ในขณะที่ Gary Y. Okihiro ศึกษาเรื่องราวการต่อต้านผู้อพยพชาวญี่ปุ่นในงานเรื่อง *Cane Fires: The Anti-Japanese Movement in Hawaii, 1865-1945* ว่า กระแสต่อต้านชาวญี่ปุ่นในฮาวายเกิดขึ้นอย่างเป็นระบบ นับตั้งแต่ ค.ศ. 1865 ที่ชาวญี่ปุ่นเริ่มไปทำงานเป็นแรงงานในฮาวายจนถึงสงครามโลกครั้งที่ 2 (Gary, 1991) และงานของ Evelyn Nakano Glenn เรื่อง *Issei, Nisei, War Bride : Three Generations of Japanese American Women in Domestic Service* ที่ศึกษามุมมองทางสังคมและทางประวัติศาสตร์กับผู้หญิงชาวญี่ปุ่น 3 รุ่น ได้แก่ 1) Issei ผู้หญิงรุ่นแรกที่เดินทางเข้ามา ก่อน ค.ศ. 1924/พ.ศ. 2467 2) Nisei ผู้หญิงรุ่นที่ 2 ซึ่งเกิดที่อเมริกา 3) War Bride เจ้าสาวระหว่างสงครามผู้ที่อพยพเข้ามาหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (Glenn, 1986)

อีกแนวทางหนึ่งในการศึกษาของนักวิชาการในสหรัฐอเมริกาคือ ศึกษาปัจจัยแห่งการอพยพซึ่งส่วนใหญ่มักจะให้ความสำคัญกับแรงจูงใจทางด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก เช่น ในงานของ Hosok O. ใน *Cultural Analysis of the Early Japanese Immigration to the United States During Meiji to Taisho Era 1868-1926*

(O, 2010) และงานของ Yosaburo Yoshida เรื่อง “Sources and Causes of Japanese Emigration” (Yoshida, 1909)

สำหรับความสนใจของนักวิชาการญี่ปุ่นมีผลงานทั้งที่เป็นภาษาญี่ปุ่นและภาษาอังกฤษ เริ่มด้วยงานค้นคว้าเกี่ยวกับประสบการณ์ผู้อพยพไปฮาวาย เช่น งานของ Doi Yadarō (土井 弥太郎) เรื่อง 山口県大島郡ハワイ移民史 กล่าวถึงสาเหตุที่ผู้อพยพในช่วงแรกเดินทางไปฮาวาย รวมทั้งแสดงให้เห็นถึงการเดินทาง การทำงานและชีวิตความเป็นอยู่ในไร่่อ้อยของผู้อพยพในฮาวาย (土井, 1980) และงานของ Tanno Isao (丹野 勲) 明治日本の海外移民、移住・殖民政策と南進論 ～南洋、南方アジアを中心として～ (丹野, 2015) ศึกษา “แนวคิดและทฤษฎีมุ่งสู่ทางใต้” และนโยบายการอพยพย้ายถิ่นฐานที่มีผลต่อการเดินทางออกไปยังต่างประเทศในสมัยเมจิ โดยเน้นศึกษาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และหมู่เกาะทางใต้รวมทั้งฮาวาย

นอกจากนี้ยังมีหนังสือชุด 移民史 ของ Konno Toshihiko (今野敏彦) และ Fujisaki Yasuo (藤崎康夫) รวบรวมเรื่องราวการอพยพชาวญี่ปุ่นที่เดินทางไปยังภูมิภาคต่าง ๆ 3 เล่ม เล่มที่ 1 การอพยพไปยังทวีปอเมริกาใต้โดยเฉพาะบราซิล (今野&藤崎, 1984) เล่มที่ 2 การอพยพไปยังเอเชียและภูมิภาคโอเชียเนีย (今野&藤崎, 1985) เล่มที่ 3 การอพยพไปอเมริกาและแคนาดา (今野&藤崎, 1986) ซึ่งในเล่มที่ 2 นั้นมีเนื้อหาเกี่ยวกับการอพยพมาไทยผ่านการดำเนินงานของ Iwamoto Chitsuna (岩本千綱) ผู้มีบทบาทสำคัญในการตั้งบริษัทรวบรวมและพาผู้อพยพมายังเมืองไทยเป็นครั้งแรก (今野 & 藤崎, 1985, 199-209) นอกจากนี้ Fujisaki Yasuo ยังมีผลงานชื่อ 日本人移民 写真・絵画集成 1 ハワイ・北米大陸 รวบรวมภาพ แสดงให้เห็นถึงความเสียสละและความทุกข์ยากที่ผู้อพยพต้องเผชิญในฮาวายและสหรัฐอเมริกา (藤崎, 1997)

นอกจากการศึกษาประวัติศาสตร์การอพยพไปยังภูมิภาคต่าง ๆ แล้ว ยังมีการศึกษานโยบายของรัฐบาล

กับการอพยพแรงงานไปต่างประเทศ เช่น งานของ Hirai Shogo (平井松午) จากเรื่อง 近代日本における移民の創出過程と多出地域の形成～北海道移民と梅外移民との比較から～ (平井, 2002) ซึ่งให้เห็นว่าการอพยพไปต่างประเทศเป็นวิธีหนึ่งของการลดจำนวนคนยากจนภายในประเทศด้วย ขณะที่งานของ Yaginuma Koichiro (柳沼孝一郎) ディアス政権の産業振興・殖民政策と日本人移民～メキシコのコーヒー産業と日本人殖民構想の史的背景～ (柳沼, 1999) แสดงให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างนโยบายของรัฐบาลญี่ปุ่นกับการก่อสร้างจักรวรรดินิยมญี่ปุ่นในเม็กซิโก เป็นต้น

ในงานค้นคว้าเรื่องการอพยพสมัยเมจิในญี่ปุ่นนั้นมี 2 เรื่องที่น่าสนใจซึ่งนำเสนอการอพยพแรงงานมายังไทย ได้แก่ งานของ Yoshikawa Toshiharu (吉川利治) เรื่อง 「‘アジア主義’者のタイ国進出～明治期の～局面～」 (吉川, 1978) กล่าวถึง ประวัติความเป็นมาและแนวคิดของ Iwamoto Chitsuna และ Ishibashi Usaburo (石橋禹三郎) ที่จะส่งผู้อพยพชาวญี่ปุ่นมายังไทย และกล่าวถึงบทบาทของ Inagaki Manjiro (稲垣万次郎) อัครราชทูตญี่ปุ่นคนแรกประจำประเทศไทย (ค.ศ. 1896-1905/พ.ศ. 2439-2448) ส่วนงานค้นคว้าอีกชิ้นหนึ่งคือ 1890 年代に於ける岩本千綱昌陰的タイ事業：渡タイ(シャム) 前の経歴と移民事業を中心に (上) ของ Murashima Eiji (村嶋 英治) (村嶋, 2016) ถือเป็นงานค้นคว้าที่ให้รายละเอียดเกี่ยวกับการอพยพแรงงานมาสยามที่มีความสมบูรณ์ที่สุด โดยเน้นบทบาทของ Iwamoto Chitsuna

ในส่วนของไทยแม้จะมีการศึกษาเกี่ยวกับสมัยเมจิ แต่ส่วนมากจะเป็นการศึกษากการพัฒนาประเทศในบริบทของความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม หรือความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่น เช่น งานของ วุฒิชัย มูลศิลป์ วิเคราะห์เปรียบเทียบไทย-จีน-ญี่ปุ่น ในยุคจักรวรรดินิยมใหม่ (วุฒิชัย มูลศิลป์, 2551), และ วิทยานิพนธ์ของสุรางค์ศรี ดันเสียงสม “ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศญี่ปุ่น ตั้งแต่รัชสมัย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว” (สุรางค์ศรีตันเสียงสม, 2520) และการศึกษาความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและผู้คนผ่านวรรณกรรม เช่น บทความของปิยะนุช วิริยนะวัตร เรื่อง “ภาพผู้หญิงญี่ปุ่นที่สะท้อนในงานเขียนสมัยเมจิ” (ปิยะนุช วิริยนะวัตร, 2549) และบทความของนันท์ชญา มหาจันทร์ เรื่อง “การศึกษาของญี่ปุ่นในยุคการปฏิรูปการศึกษาสมัยเมจิ ผ่านการศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมเด็กเรื่อง ‘อุงุ่นหนึ่งพวง’ และ ‘เซบกับน้ำเต้า’” (นันท์ชญา มหาจันทร์, 2018) เป็นต้น

สาระจากงานค้นคว้าที่ผ่านมาพบว่า เรื่องราวการอพยพในสมัยเมจิเป็นประเด็นหนึ่งที่ได้รับ ความสนใจจากนักวิชาการ แต่พื้นที่ในการศึกษาส่วนใหญ่จะมุ่งไปที่การส่งแรงงานผู้อพยพไปยังภูมิภาคโดยรอบมหาสมุทรแปซิฟิก เช่น ฮาวาย สหรัฐอเมริกา เป็นต้น ในขณะที่เรื่องราวการส่งแรงงานมายังประเทศไทยมีปรากฏบ้าง เช่น งานค้นคว้าของนักวิชาการญี่ปุ่น 2 ท่าน ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ไทย และมีการกล่าวถึงโดยสังเขปในหนังสือ移民史 ส่วนงานค้นคว้าโดยนักวิชาการไทยนั้น ยังไม่มีการศึกษาอย่างจริงจังและเป็นระบบ

ดังนั้นการ “ย้อนพินิจ” ด้วยการศึกษาประวัติศาสตร์การอพยพชาวญี่ปุ่นสู่ไทยสมัยเมจิซึ่งยังไม่มี การศึกษาอย่างจริงจังในงานวิชาการของไทย จะช่วยเพิ่มองค์ความรู้ประวัติศาสตร์สมัยเมจิในแง่มุมและมิติที่หลากหลายมากขึ้น รวมทั้งยังสะท้อนย้อนให้เห็นภาพความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับญี่ปุ่นที่จุดเริ่มต้นให้มีมิติที่กว้างและชัดเจนด้วย

3. วัตถุประสงค์การวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญคือ ศึกษาความเป็นมา แนวคิด และวิธีการอพยพแรงงานญี่ปุ่นออกไปยังต่างประเทศ และการอพยพแรงงานญี่ปุ่นมายังไทย ซึ่งเป็นช่วงเวลาทั้ง 2 ประเทศเริ่มสถาปนาความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการระหว่างกันด้วย

4. วิธีวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยค้นคว้ารวบรวมข้อมูลจากเอกสารของฝ่ายญี่ปุ่นและไทย เพื่อนำข้อมูลที่รวบรวมได้มาศึกษาและประมวลหาความรู้ในเรื่องเกี่ยวกับความเป็นมาของการอพยพแรงงานญี่ปุ่นและความสัมพันธ์ญี่ปุ่น-ไทยในประเด็นเกี่ยวกับการอพยพ

คำอธิบาย “การอพยพหรือผู้อพยพ” ที่ต้องการนำเสนอในรายงานฉบับนี้หมายถึงการอพยพหรือผู้อพยพจากถิ่นฐานเดิมเพื่อขายแรงงาน เป็นการอพยพออกไปเพื่อทำงานหารายได้ โดยผ่านกระบวนการส่งออกแรงงานของรัฐหรือของเอกชน มักจะเรียกว่า “แรงงานอพยพ” นอกจากนี้ สำหรับชื่อเฉพาะในบทความที่เป็นชื่อซึ่งคนไทยคุ้นเคยจะใช้ภาษาไทยตามแบบนิยม ส่วนชื่อที่คนไทยไม่คุ้นเคยจะทับศัพท์เป็นภาษาอังกฤษ และสำหรับชื่อญี่ปุ่น จะวงเล็บภาษาญี่ปุ่นเมื่อปรากฏเป็นครั้งแรก ทั้งนี้เพื่อประโยชน์และความสะดวกที่จะสืบค้นข้อมูลต่อไป

5. ผลการวิจัย

การอพยพโยกย้ายถิ่นฐานของผู้คนจากประเทศหนึ่งไปยังอีกประเทศหนึ่งเป็นเหตุการณ์ปกติที่เกิดขึ้นได้เสมอ เนื่องจากมนุษย์ย่อมแสวงหาที่อยู่อาศัยที่มีความสะดวกสบายและเหมาะสมกับตนเอง สำหรับการอพยพของญี่ปุ่นมีหลักฐานชัดเจนตั้งแต่สมัยเอโดะ ก่อนที่รัฐบาล Bakufu (幕府) จะประกาศปิดประเทศใน ค.ศ. 1639/พ.ศ. 2182 โดยเป็นการอพยพจากถิ่นฐานเดิมเพื่อค้นหาชีวิตที่ดีกว่า และเป็นเรื่องส่วนตัวซึ่งอาจจะอพยพไปตามลำพังหรือไปเป็นกลุ่ม ดังที่มีร่องรอย “เมืองญี่ปุ่น” ซึ่งเป็นที่พักพิงหรือแหล่งค้าขายของญี่ปุ่นในอดีตตามภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้หลงเหลืออยู่ และเริ่มเปลี่ยนเป็นการอพยพออกไปเพื่อขายแรงงานทำงานหารายได้ โดยผ่านกระบวนการส่งออกแรงงานของรัฐหรือของเอกชนในสมัยเมจิ

1. เมจิยุคสมัยแห่งการอพยพ

การอพยพชาวญี่ปุ่นออกไปยังต่างประเทศเพื่อทำงานหารายได้ มีความชัดเจนและมีจำนวนมาก เริ่มขึ้นในสมัยเมจิด้วยปัจจัยสำคัญประการหนึ่งคือ ญี่ปุ่นได้นำหลักการ “สร้างชาติร่ำรวย สร้างกองทัพแข็งแกร่ง” (Fukokukyouhei- 富国強兵) และ “สร้างประเทศขึ้นใหม่” (Ittoukoku— 一等国) มาใช้เป็นนโยบายแห่งชาติ และเพื่อปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยตามแนวทางของประเทศตะวันตกที่พัฒนาแล้ว รัฐบาลเมจิได้ดำเนินการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงประเทศหลายด้าน ทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง การศึกษา ฯลฯ แต่เนื่องจากญี่ปุ่นไม่ได้เป็นประเทศที่ร่ำรวยทัดเทียมกับตะวันตก ความจำเป็นที่ต้องใช้ทรัพยากรและทุนจำนวนมากในการพัฒนาประเทศส่งผลให้ญี่ปุ่นในขณะนั้นอยู่ในภาวะที่ระส่ำระสาย ไม่เพียงแต่จะเกิดปัญหาเศรษฐกิจและปัญหาการว่างงานเท่านั้น ยังทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางรายได้ระหว่างเมืองกับชนบทอย่างรุนแรง (Kornicki, 1998, 43)

ปัจจัยเบื้องต้นดังกล่าวส่งผลให้ชาวชนบทพร้อมที่จะอพยพไปยังที่ต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกประเทศ มีชาวญี่ปุ่นจำนวนมากอพยพไปยังฮาวาย อเมริกา ออสเตรเลีย และแมนจูเรีย ด้วยความหวังว่าจะยกระดับคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น โดยเริ่มต้นจากการเป็นแรงงานอพยพชั่วคราว (出稼人) หลังจากนั้นจึงอพยพออกไปตั้งถิ่นฐานและเป็นพลเมืองถาวรในที่สุด ซึ่งการอพยพชาวญี่ปุ่นที่เกิดขึ้นตลอดสมัยเมจิแบ่งออกเป็น 3 ช่วงสำคัญ คือ

ช่วงแรก การอพยพรุ่นบุกเบิก (ค.ศ. 1868-1885/ พ.ศ.2411-2428)

ช่วงที่ 2 การอพยพภายใต้สัญญาระหว่างรัฐ (ค.ศ.1885-1894 / พ.ศ.2428-2437)

ช่วงที่ 3 การอพยพภายใต้การดำเนินการของบริษัทส่งออกผู้อพยพเต็มรูปแบบ (ค.ศ.1894-1912 / พ.ศ.2437-2455)

ช่วงแรก การอพยพรุ่นบุกเบิก (ค.ศ.1868-1885/ พ.ศ.2411-2428)

การอพยพที่มีผู้ดำเนินการส่งคนออกไปเพื่อทำงานแลกค่าตอบแทนในช่วงแรกนี้เป็นเรื่องที่สืบต่อจากปลายสมัยเอโดะ โดยเริ่มต้นจากฮาวายซึ่งขาดแคลนแรงงานอย่างมากในขณะนั้น รัฐบาลจึงได้ติดต่อให้ Eugene Miller Van Reed นักธุรกิจชาวอเมริกันซึ่งเป็นกงสุลฮาวายประจำโยโกฮาม่าช่วยเจรจากับรัฐบาลญี่ปุ่นให้ส่งแรงงานไปยังฮาวายเพื่อทำงานในไร่อ้อยและอุตสาหกรรมน้ำตาล แต่เนื่องจากในขณะนั้นญี่ปุ่นยังเต็มไปด้วยความวุ่นวายและการขัดแย้งทางความคิด การส่งแรงงานไปยังฮาวายจึงยังไม่เกิดขึ้น และแม้ว่าจะเปลี่ยนรัฐบาลเข้าสู่ยุคใหม่สมัยเมจิแล้ว รัฐบาลก็ไม่เห็นด้วยที่จะส่งแรงงานออกไปยังต่างประเทศ เหตุผลหนึ่งที่น่าสนใจคือรัฐบาลเมจิเกรงว่าผู้อพยพชาวญี่ปุ่นจะถูกใช้งานหนักมีฐานะไม่ต่างจากทาสผิวดำและผู้อพยพชาวจีน (今野&藤崎, 1986, 20-23) อย่างไรก็ตาม ใน ค.ศ.1868/พ.ศ.2411 Eugene Miller Van Reed ได้ลักลอบส่งแรงงานชาวญี่ปุ่นซึ่งส่วนใหญ่เป็นวัยรุ่นชายซึ่งมีทั้งชาวนา ช่างฝีมือ และอดีตชาบูโรไปทำงานที่ฮาวาย 153 คน และที่เกาะกวมอีก 40 คน โดยที่ไม่ได้รับอนุญาตจากรัฐบาล (Japan International Cooperation Agency (JICA), 2015, 15) ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นเรียกผู้อพยพกลุ่มนี้ว่า “Gannenmono” (元年者) หมายถึง ผู้อพยพปีแรกสมัยเมจิ (Gannen mono – the first overseas emigrants, n.d.)

ดังนั้นการเดินทางออกไปต่างประเทศเพื่อขายแรงงานในครั้งแรกนี้รัฐบาลไม่ได้ให้การสนับสนุน และผู้อพยพที่เดินทางออกไปก็ประสบความยากลำบากจากสภาพอากาศและค่าครองชีพที่สูง ผู้อพยพบางคนจบชีวิตตัวเองด้วยการฆ่าตัวตายเพื่อหนีปัญหาต่าง ๆ (今野&藤崎, 1986, 35) รัฐบาลญี่ปุ่นฟ้อง Eugene Miller Van Reed ต่อเอกอัครราชทูตสหรัฐอเมริกาประจำญี่ปุ่น แต่ในขณะนั้นเนื่องจากฮาวายเป็นรัฐอิสระไม่ได้อยู่ภายใต้อำนาจการปกครองของสหรัฐอเมริกา¹ สหรัฐอเมริกาจึงไม่สามารถดำเนินการต่างๆ ได้ ญี่ปุ่นทำได้เพียงห้ามส่งแรงงานไปยังต่างประเทศ (今野&藤崎, 1986, 30-31) จากความผิดพลาดที่เกิดขึ้นในกลุ่มของ

“Gannenmono” เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้รัฐบาลเมจิหันมาให้ความสำคัญกับการอพยพเพื่อบุกเบิกพื้นที่ใหม่ภายในประเทศที่ฮอกไกโด ซึ่งเริ่มขึ้นตั้งแต่แรกที่รัฐบาลเมจิเข้าไปจัดการปกครองฮอกไกโดเมื่อ ค.ศ.1869/พ.ศ.2412 และได้ตั้ง “สำนักงานการตั้งถิ่นฐานฮอกไกโด” (Hokkaido Development Bureau) ใน ค.ศ.1874/พ.ศ.2417 สนับสนุนให้ประชาชนอพยพไปบุกเบิกและตั้งรกรากในภูมิภาคดังกล่าว ประชาชนจำนวนมากจากทั่วประเทศสนใจสมัครเข้าร่วมโครงการโดยเฉพาะประชาชนจากจังหวัดฮิโรชิม่า (広島県ホームページ, 2017)

ช่วงที่ 2 การอพยพภายใต้สัญญาระหว่างรัฐ (ค.ศ. 1885-1894/พ.ศ.2428-2437)

การอพยพช่วงที่ 2 ยังคงเป็นความต้องการแรงงานจากฮาวายที่เริ่มขึ้นใน ค.ศ.1881/พ.ศ.2424 (土井, 1980) เมื่อพระเจ้า Kalakaua แห่งฮาวาย เสด็จเยือนญี่ปุ่นเพื่อกระชับสัมพันธ์ไมตรีกับจักรพรรดิญี่ปุ่น พร้อมทั้งร้องขอให้รัฐบาลญี่ปุ่นส่งแรงงานญี่ปุ่นเดินทางไปยังฮาวายเพื่อทำงานในไร่้อย ระยะแรกรัฐบาลญี่ปุ่นปฏิเสธ ทั้งนี้อาจจะเนื่องด้วยปัญหาและความล้มเหลวจากผู้อพยพกลุ่มแรกที่ผ่านมา แต่เมื่อมีการเจรจาและทางฮาวายยินยอมที่จะยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตให้ ฝ่ายญี่ปุ่นจึงยอมลงนามใน “สนธิสัญญาการย้ายถิ่นฐาน” (Immigration Convention) เปิดศักราชการส่งแรงงานญี่ปุ่นออกไปต่างประเทศภายใต้การดำเนินการของรัฐ ซึ่งสนธิสัญญาดังกล่าวกำหนดว่า ในเวลา 10 ปี จาก ค.ศ.1885-1894/พ.ศ.2428-2437 ญี่ปุ่นจะส่งแรงงานจำนวน 29,000 คน ไปยังฮาวายเพื่อเป็นแรงงานในไร่้อย แรงงานกลุ่มนี้จึงมีชื่อเรียกว่า “แรงงานสัญญารัฐบาล” (Government Contract Laborers/官約移民) (Japan International Cooperation Agency (JICA), 2015, 16) ซึ่งเป็นแรงงานอพยพชั่วคราว เช่นเดียวกับผู้อพยพรุ่นบุกเบิกที่ออกไปทำงานในช่วงเวลาหนึ่งและจะเดินทางกลับพร้อมกับเงินที่ได้รับเมื่อสัญญาสิ้นสุด ส่วนใหญ่แรงงานเหล่านี้จะมีสัญญาทำงานคนละ

ประมาณ 3 ปี

เมื่อลงนามในสนธิสัญญาแล้ว รัฐบาลญี่ปุ่นเริ่มต้นรับสมัครผู้อพยพที่จังหวัดฮิโรชิม่าและจังหวัดยามากุจิ หลังจากนั้นได้ทยอยรับสมัครและส่งแรงงานออกไปเป็นระยะ ๆ น่าสังเกตว่ามีผู้ที่ต้องการเดินทางออกไปทำงานในต่างประเทศจำนวนมาก เห็นได้จากการรับสมัครผู้อพยพครั้งที่ 1 ซึ่งต้องการแรงงานเพียง 600 คน แต่มีผู้สมัครทั่วประเทศ 28,000 คน (今野&藤崎, 1986, 69) ทั้งนี้เนื่องจากผู้อพยพส่วนใหญ่มีความคาดหวังและแสวงหาค่าตอบแทนที่สูงจากการทำงาน จึงคาดหวังว่าการอพยพจะเป็นหนทางหนึ่งที่ช่วยแก้ปัญหาความยากจนทำให้ประชาชนที่อดอยากสามารถหารายได้เพิ่มขึ้น

การอพยพไปยังฮาวายช่วงที่ 2 ภายใต้สัญญาระหว่างรัฐดำเนินการมาจนครบ 10 ปี ทางฝ่ายญี่ปุ่นได้ส่งผู้อพยพไปทั้งหมด 26 ครั้งครบตามจำนวน 29,000 คน และหลังจากครบสัญญาแล้วผู้อพยพส่วนหนึ่งเดินทางกลับญี่ปุ่น ขณะที่บางส่วนได้ตั้งหลักแหล่งถาวรอยู่ที่ฮาวายและมีบางส่วนย้ายไปยังแคลิฟอร์เนีย

น่าสังเกตว่าขณะที่การอพยพช่วงที่ 2 ดำเนินอยู่นั้น มีความเปลี่ยนแปลงที่จะส่งผลต่อการอพยพในช่วงที่ 3 หลายประการ ได้แก่

1. การปรากฏขึ้นของแนวคิด Enomoto Takeaki Enomoto Takeaki (榎本 武揚 ค.ศ.1836-1908/พ.ศ.2379-2451) เป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นทั้งในสมัยเอโดะและสมัยเมจิ ที่สำคัญ Enomoto เป็นนักการเมืองคนแรกๆ ในสมัยเมจิที่มีแนวคิดเรื่องการขยายอำนาจลงสู่ทางใต้ และมีบทบาทอย่างมากในการส่งเสริมการอพยพชาวญี่ปุ่นผ่านแนวคิดอาณานิคมโดยส่งคนไปทำงานและตั้งถิ่นฐานในดินแดนต่าง ๆ แถบมหาสมุทรแปซิฟิก อเมริกากลาง และอเมริกาใต้ ดังจะเห็นว่าเมื่อ Enomoto ขึ้นมาดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศ (ค.ศ.1891-1892/พ.ศ. 2434-2435) ได้ตั้งแผนอพยพ (移民課) ขึ้นใน

¹ ขณะนั้นฮาวายเป็นรัฐอิสระโดยที่มีชาวอเมริกันจำนวนมากอาศัยอยู่และทำธุรกิจบนเกาะนั้น ฮาวายถูกผนวกเป็นส่วนหนึ่งของสหรัฐอเมริกาเมื่อ ค.ศ.1898/พ.ศ.2441

กระทรวงต่างประเทศเพื่อดูแลและสนับสนุนการอพยพ ด้วยการหาพื้นที่ใหม่สร้างเป็นอาณานิคม (植民地) ให้ชาวญี่ปุ่นไปตั้งถิ่นฐานในต่างประเทศ Enomoto มีความคิดว่าการจัดหาที่ดินและส่งผู้อพยพไปยังพื้นที่ต่าง ๆ เพื่ออาศัยอยู่อย่างถาวร เป็นวิธีที่สันติและมีความสำคัญอย่างมากในการพัฒนาประเทศและพัฒนาเศรษฐกิจ (Enomoto Takeaki, n.d.)

แม้ว่า Enomoto จะออกจากตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศแล้ว แต่ก็ยังคงมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนการอพยพ ใน ค.ศ.1894/พ.ศ.2437 ขณะที่ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและการพาณิชย์ (ค.ศ.1894-1897/พ.ศ.2437-2440) Enomoto ก็ได้ดำรงตำแหน่งเป็นประธานสมาคมอาณานิคมด้วย

2. การก่อตั้งสมาคมเอเชีย (東邦協會)

สมาคมเอเชียเป็นสมาคมทางวิชาการที่สนับสนุนงานค้นคว้าเกี่ยวกับภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก ก่อตั้งขึ้นด้วยการรวมตัวของผู้ที่สนใจทฤษฎีภูมิรัฐศาสตร์ (南論) ทฤษฎีเอเชียนิยม (アジア主義) ทฤษฎีการค้าอิสระ (自由貿易論) ใน ค.ศ.1891/พ.ศ.2434 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่บรรยากาศในภูมิภาคเอเชียกำลังเป็นที่สนใจของชาวญี่ปุ่นอย่างกว้างขวาง

ในเวลาต่อมา “สมาคมเอเชีย” พัฒนากลายเป็นสมาคมของกลุ่มนักชาตินิยมและเอเชียนิยม เป็นสถานที่ที่บุคคลเหล่านี้ใช้เป็นเวทีแสดงผลงานและแนวคิดของตนเองเรียกร้องให้รัฐบาลขยายอาณาเขตไปยังต่างประเทศเพื่อเพิ่มพื้นที่เกษตรกรรม แหล่งทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งตลาดให้มีขนาดใหญ่ขึ้นเช่นเดียวกับประเทศพัฒนาอื่น ๆ ในเวลานั้น แต่ใช้วิธีการแบบสันติด้วยการส่งออกประชากรหรือแรงงานอพยพ ซึ่งรัฐบาลก็ให้การสนับสนุน ในช่วงเวลาดังกล่าวจึงมีการส่งคนไปสำรวจดินแดนต่าง ๆ ทั้งในลาตินอเมริกา และเอเชีย ตัวอย่างนักชาตินิยมและเอเชียนิยมที่มีบทบาทต่อความสัมพันธ์ญี่ปุ่น-ไทยในช่วงเริ่มต้นที่ได้ใช้สมาคมแห่งนี้แสดงความคิดเห็นของตนเองต่อสถานการณ์ในขณะนั้นคือ Inagaki Manjiro ปัญญาชนรุ่นบุกเบิกสมัยเมจิและเคยดำรงตำแหน่งประธานสมาคมแห่งนี้ ต่อมาได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูต

ญี่ปุ่นประจำไทยคนแรก (ค.ศ.1897-1907/พ.ศ.2440-2450) (吉川, 1978, 88-89) (Inagaki Manjiro, n.d.) Inagaki Manjiro ได้เสนอความคิดเห็นว่าญี่ปุ่นจะปลอดภัยจากการรุกรานของอังกฤษและรัสเซียได้ด้วยการรักษาความเป็นกลางและต้องมีอำนาจในดินแดนต่าง ๆ รอบมหาสมุทรแปซิฟิก พร้อมกับได้เสนอแนวคิดสำคัญไว้ว่า “ยุคสมัยของมหาสมุทรแปซิฟิกกำลังจะมาถึงแล้ว” (อิชิอิ โยเนะโอะ และโยชิโกะวะ โทชิฮารุ, 2542, 88-89)

3. การก่อตั้งสมาคมอาณานิคม (殖民協會)

แนวคิดการอพยพประชาชนออกไปยังต่างประเทศเป็นเป้าหมายสำคัญมีมานานตั้งแต่เริ่มต้นยุคสมัยเมจิ ตัวอย่างหนึ่งที่ได้เห็นได้คือ เคยมีการบรรยายเรื่อง “ยุทธศาสตร์ในการอพยพไปต่างประเทศ” (国民政略) เสนอแนวคิดที่ว่า ญี่ปุ่นควรขยายอำนาจและอาณาเขตด้วยการหาเมืองขึ้นตามแบบอังกฤษ แต่ไม่ควรใช้กำลังหรือใช้ทหารเข้ายึด ควรใช้วิธีลงทุนซื้อหรือเช่าที่ดินจากประเทศต่าง ๆ แล้วส่งคนออกไปทำงานบนที่ดินดังกล่าวเพื่อให้ผลิตผลทางเกษตรเป็นของญี่ปุ่น (村嶋, 2016, 185) ต่อมาภายใต้การสนับสนุนของ Enomoto ข้าราชการ นักการเมือง และนักวิชาการที่มีแนวคิดดังกล่าวได้รวมตัวกันก่อตั้งสมาคมอาณานิคมขึ้นเมื่อ ค.ศ.1893/พ.ศ.2436 โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญคือ ส่งชาวญี่ปุ่นไปยังต่างประเทศเพื่อตั้งรกรากซึ่งเป็นการขยายอาณานิคมของญี่ปุ่นอย่างสันติ และแก้ปัญหาการเพิ่มจำนวนประชากรชาวญี่ปุ่น รวมทั้งขยายเส้นทางการเดินเรือและการค้าของญี่ปุ่น (柳沼, 1999, 6-7)

เมื่อสมาคมอาณานิคมก่อตั้งเรียบร้อยแล้ว ใน ค.ศ.1894/พ.ศ.2437 Enomoto Takeaki ได้รับเลือกตั้งให้ดำรงตำแหน่งประธานสมาคมซึ่งเป็นช่วงเวลาที่สมาคมมีบทบาทอย่างมากในการส่งเสริมการอพยพแรงงานญี่ปุ่นไปยังภูมิภาคต่าง ๆ นอกจากนี้ในช่วง ค.ศ.1893-1894/พ.ศ.2436-2437 รัฐบาลโดยกระทรวงต่างประเทศของญี่ปุ่นยังได้เริ่มให้ความสนใจสำรวจหลายพื้นที่ทั้งในอเมริกาใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น สำรวจเม็กซิโก ภาคเหนือเบอร์เนียว ชายฝั่งคาบสมุทร

มลายู รวมทั้งสำรวจไทย จากรายงานการสำรวจในที่ต่าง ๆ สะท้อนให้เห็นว่ารัฐบาลญี่ปุ่นไม่ได้ต้องการส่งแรงงานไปเพียงชั่วคราวเพื่อเป็นแรงงานในระยะเวลาดสั้น ๆ แต่รัฐบาลเริ่มมีจุดหมายว่าต้องการส่งผู้อพยพออกไปเพื่อทำเกษตรกรรมในระยะยาว หรือให้อยู่อย่างถาวรในพื้นที่ปลายทางที่อพยพไป เช่น ค.ศ.1897/พ.ศ.2440 ญี่ปุ่นสามารถเจรจาทำสัญญาซื้อที่ดินของเม็กซิโก เริ่มสร้างอาณานิคมสำหรับส่งผู้อพยพจากญี่ปุ่นไปตั้งรกรากทำการเกษตรและพัฒนาอุตสาหกรรมกาแฟ โดยเรียกโครงการนี้ว่า “เขตอาณานิคม Enomoto” (榎本植民地) ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างอาณานิคมทางการเกษตรเป็นที่แรก (東, 2014)

4. การเกิดขึ้นของบริษัทส่งออกผู้อพยพ

ก่อนที่สัญญาการส่งแรงงานระหว่างญี่ปุ่นและฮาวายในการอพยพช่วงที่ 2 จะสิ้นสุดลง ปรากฏว่ามีผู้ต้องการเดินทางออกไปทำงานยังต่างประเทศเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วและงานในพื้นที่ปลายทางก็มีหลากหลายมากขึ้น จึงมีการตั้งบริษัทส่งออกผู้อพยพ (移民会社) ขึ้นเป็นครั้งแรกในญี่ปุ่นคือ บริษัท Kissa Emigration (吉佐移民会社) ค.ศ.1891/พ.ศ.2434 และตามมาด้วยบริษัทอื่น ๆ เช่นบริษัท Meiji Emigration (明治移民株式会社 - ค.ศ.1892/พ.ศ.2435) บริษัท Yokohama Emigration (横浜移民会社-ค.ศ.1892/พ.ศ.2435) เป็นต้น โดยรัฐบาลเริ่มให้บริษัทเอกชนที่ตั้งขึ้นมานี้ จัดส่งแรงงานอพยพไปต่างประเทศ เช่น บริษัท Kissa Emigration จัดส่งผู้อพยพไปยังที่ต่าง ๆ ได้แก่ ควีนส์แลนด์ในออสเตรเลีย, หมู่เกาะฟิจิ, เกาะ Guadeloupe ทางตะวันออกของทะเลแคริบเบียน และ New Caledonai ในมหาสมุทรแปซิฟิกตอนใต้ เพื่อทำงานในเหมือง เก็บหอย และสร้างถนน เป็นต้น (Azuma, 2014)

อย่างไรก็ตาม แม้ว่ารัฐบาลจะสนับสนุนและเข้ามาดูแลการอพยพในช่วงที่ 2 แต่การส่งออกผู้อพยพก็ยังมีปัญหาเนื่องจากไม่มีการวางแผนที่เป็นระบบ มีข้อมูลจากรายงานหลายแห่งแสดงให้เห็นว่า ผู้อพยพมีความเป็นอยู่อย่างยากลำบาก และถูกใช้งานอย่างหนัก และมีผู้อพยพ

เสียชีวิตเป็นจำนวนมาก เช่น ค.ศ.1886/พ.ศ.2429 ผู้อพยพ 42 คนที่ถูกส่งไปยังเกาะกวมถูกใช้แรงงานอย่างหนัก ประกอบกับสภาพแวดล้อมไม่ดี เมื่อทำงานครบตามสัญญาพบว่ามิเสียชีวิต 14 คน เหลือผู้ที่เดินทางกลับประเทศเพียง 28 คนเท่านั้น (丹野, 2015, 79) ค.ศ.1894/พ.ศ.2437 ผู้อพยพที่เดินทางไปทำงานที่ไร่อ้อยในเกาะฟิจิจำนวน 305 คน ล้มป่วยเสียชีวิตถึง 111 คน (丹野, 2015, 79) เป็นต้น

จากความล้มเหลวและปัญหาต่าง ๆ ที่ผู้อพยพต้องประสบทำให้รัฐบาลพยายามสร้างความมั่นคงและความปลอดภัยให้แก่ผู้อพยพ ดังจะเห็นว่าในเดือนเมษายน ค.ศ.1894/พ.ศ.2437 ก่อนสัญญาระหว่างรัฐจะสิ้นสุดลง รัฐบาลประกาศใช้ “ระเบียบการคุ้มครองผู้อพยพ” (Emigrant Protection Regulation - 移民保護規則) เพื่อควบคุมการดำเนินงานของบริษัทและปกป้องผลประโยชน์ของผู้อพยพ เช่น กำหนดขั้นตอนที่บริษัทจะต้องดำเนินการ การวางเงินประกัน และบทลงโทษบริษัทที่ไม่ปฏิบัติตามระเบียบ เป็นต้น (丹野, 2015, 80) เมื่อมีระเบียบที่ชัดเจนแล้ว ในเดือนมิถุนายนปีเดียวกัน รัฐบาลอนุญาตให้บริษัทส่งออกผู้อพยพดำเนินการส่งออกผู้อพยพอย่างเต็มรูปแบบ (Japan International Cooperation Agency (JICA), 2015, 29) เป็นจุดเริ่มต้นของการส่งออกแรงงานญี่ปุ่นในช่วงที่ 3

ช่วงที่ 3 การอพยพภายใต้การดำเนินการของบริษัทส่งออกผู้อพยพเต็มรูปแบบ (ค.ศ.1894-1912/พ.ศ.2437 -2455)

เมื่อ “สนธิสัญญาการย้ายถิ่นฐาน” ระหว่างญี่ปุ่นและฮาวายสิ้นสุดลงใน ค.ศ.1894/พ.ศ.2437 รัฐบาลได้ยุติบทบาทการส่งออกแรงงานไปฮาวาย และให้บริษัทส่งออกแรงงานของเอกชนเข้ามาดำเนินงานอย่างเต็มรูปแบบ ในช่วงแรกมีบริษัทส่งออกผู้อพยพที่ได้รับหนังสือยินยอมจากรัฐบาลมากกว่า 70 แห่ง (坂口, 2010, 54) ยุคนี้จึงเป็นยุคที่แรงงานส่วนใหญ่เดินทางออกไปตามสัญญาจ้างกับบริษัทส่งออกผู้อพยพ โดยบริษัทจะเป็นผู้ดำเนินการตั้งแต่รับสมัครผู้ประสงค์ที่จะอพยพ เป็นตัวกลางเจรจากับ

สถานที่ทำงานปลายทางที่ผู้อพยพต้องการเดินทางไป และยังคงเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของผู้อพยพ เช่น ค่าใช้จ่ายในการดำเนินชีวิต การเจ็บป่วย เป็นต้น และหลังจากนั้นต่อมาอีก 2 ปี เพื่อให้หลักเกณฑ์ข้อบังคับการอพยพมีความชัดเจนและผู้อพยพมีความปลอดภัยมากขึ้น รัฐบาลได้ประกาศใช้ “กฎหมายการคุ้มครองผู้อพยพ” (Emigrant Protection Act-移民保護法) (丹野, 2015, 80-85) เป็นครั้งแรกใน ค.ศ.1896/พ.ศ.2439

การดำเนินการของบริษัทที่ส่งออกผู้อพยพทำให้สามารถส่งผู้อพยพออกไปยังภูมิภาคต่าง ๆ กว้างขวางมากยิ่งขึ้น เช่น นอกจากบริษัทจะจัดส่งผู้อพยพไปทำงานในไร่่อ้อยที่ฮาวายแล้ว ยังส่งไปยังมลายู ภูมิภาคทางมหาสมุทรแปซิฟิก ทางตอนใต้แถบหมู่เกาะ Thursday และออสเตรเลีย รวมทั้งเริ่มมีการส่งออกผู้อพยพไปยังเปรูด้วย ช่วง ค.ศ.1901-1908/พ.ศ.2444-2451 มีผู้อพยพที่เดินทางไปฮาวาย อเมริกา และแคนาดาเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว (出稼ぎ—明治時代の日本から カナダへの移民, n.d.) แต่สถานการณ์ดังกล่าวเริ่มเปลี่ยนไปเมื่อสหรัฐอเมริกาได้ลงนามใน “ข้อตกลงสุภาพบุรุษ” (Gentleman's Agreement) ค.ศ.1907/พ.ศ.2450 จำกัดโควตาผู้อพยพชาวญี่ปุ่นที่จะเดินทางมายังสหรัฐอเมริกาเพื่อป้องกันไม่ให้คนเหล่านั้นเข้ามาแย่งงานคนอเมริกัน ส่งผลให้จำนวนผู้อพยพผ่านบริษัทลดน้อยลงและบริษัทที่ส่งออกผู้อพยพก็ค่อย ๆ ลดจำนวนลงด้วย จนกระทั่ง ค.ศ.1920/พ.ศ.2463 เหลือบริษัทผู้อพยพเพียงบริษัทเดียวเท่านั้น (丹野, 2015, 80-85) หลังจากนั้นต่อมาการอพยพออกไปยังต่างประเทศของชาวญี่ปุ่น จึงเป็นเรื่องส่วนตัวตามความต้องการและการดำเนินการผู้อพยพเอง

การอพยพที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องตลอดสมัยนั้นสะท้อนถึงการสนับสนุนของรัฐบาล ดังจะเห็นว่าในช่วงแรกด้วยความกังวลใจเรื่องความปลอดภัยของผู้อพยพ รวมทั้งสถานการณ์ภายในประเทศยังมีความวุ่นวายทางการเมือง เนื่องจากช่วงของการเปลี่ยนผ่านของยุคสมัย รัฐบาลจึงไม่เห็นด้วยกับการอพยพแรงงานออกไปยังต่างประเทศ แต่เมื่อประเทศมีความมั่นคงมากขึ้น รัฐบาลจึงเริ่มสนับสนุน

การอพยพอย่างจริงจัง ไม่ว่าจะเป็นการลงนามใน “สนธิสัญญาการย้ายถิ่นฐาน” กับฮาวาย การตั้งสมาคมอาณานิคม การออกระเบียบและกฎหมายการคุ้มครองผู้อพยพก็เพื่อเตรียมการส่งแรงงานอพยพให้มั่นคงและเพื่อความปลอดภัยของผู้อพยพด้วย

ปัจจัยที่รัฐบาลให้ความสำคัญต่อการอพยพ

นอกจากการแพร่หลายของแนวคิดและสมาคมที่ส่งเสริมให้มีการอพยพดังที่ได้กล่าวในข้างต้นแล้ว ปัจจัยที่รัฐบาลให้ความสำคัญต่อการอพยพแรงงานไปยังต่างประเทศที่มักจะถูกกล่าวถึงคือ

1. ปัญหาประชากรที่เพิ่มขึ้นมาก จากสถิติจำนวนประชากรตลอดสมัยเมจิจะพบว่าอัตราการเพิ่มขึ้นของประชากรมีมาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะนับแต่ ค.ศ.1883/พ.ศ.2426 (เมจิที่ 16) อัตราการเกิดของประชากรในแต่ละปีไม่ต่ำกว่า 1 ล้านคน (人口の推移, n.d.) จำนวนประชากรเพิ่มขึ้นในขณะที่พื้นที่ในการทำกินยังไม่ได้รับการพัฒนาและยังไม่ได้มีการจัดระบบที่ดินที่ชัดเจน ด้วยเหตุนี้เป้าหมายสำคัญในเบื้องต้นของรัฐบาลคือการระบายนประชากรที่ล้นงานและขยายพื้นที่ในการเพาะปลูกทั้งภายในและภายนอกประเทศ เช่น การส่งคนไปบุกเบิกพื้นที่ที่ฮอกไกโด หรือไปทำงานที่ฮาวาย รวมทั้งการส่งคนไปตั้งรกรากใน “เขตอาณานิคม Enomoto” ที่เม็กซิโก ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว เป็นต้น ซึ่งเป็นการขยายพื้นที่ในการเพาะปลูกและสร้างความมั่นคงให้กับประเทศได้อีกทางหนึ่งด้วย (柳沼, 1999)

2. ปัญหาความยากจน นอกจากจำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้นแล้ว ปัจจัยสำคัญที่เกี่ยวข้องกันคือ ในจำนวนประชากรที่มีเป็นจำนวนมากนั้นยังมีผู้ที่มีฐานะยากจนอยู่ นโยบายการพัฒนาประเทศและการเรียกเก็บภาษีแบบใหม่ที่ชาวนาต้องเสียภาษีเพิ่มมากขึ้น ทำให้ชาวนาส่วนหนึ่งต้องขายที่ดินให้กับนายทุนและเปลี่ยนฐานะไปเป็นผู้เช่าที่ดิน (เพ็ญศรี กาญจนมัย, 2538, 134) นอกจากนั้น การสลายโครงสร้างชนชั้นทั้ง 4 ซึ่งประกอบด้วยชนชั้นปกครอง (ซามูไร) เกษตรกร ช่างฝีมือ และพ่อค้าให้เป็นประชาชนที่สามารถเลือกอาชีพได้อย่างเสรี ทำให้สังคม

ค่อนข้างปั่นป่วน การค้าขายผิดเคื่อง ราคาสินค้าที่จำเป็นต่อชีวิตประจำวันเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่องจากปลายสมัยเอโดะถึงต้นสมัยเมจิ เช่น ราคาข้าวเพิ่มขึ้น 3.7 เท่า ราคาน้ำมันที่ใช้ในครัวเรือนเพิ่มขึ้น 4 เท่า ปรากฏการณ์หนึ่งที่สะท้อนให้เห็นปัญหาความเดือดร้อนจากการครองชีพของประชาชนคือ นับแต่เปิดศักราชใหม่ของรัฐบาลเมจิ มีการปล้นโรงรับจำนำ ร้านค้าข้าว และร้านเหล้าเกิดขึ้นบ่อยครั้ง เป็นเวลานานหลายปีกว่าที่รัฐบาลจะแก้ปัญหาได้ (幕末から維新の混乱, n.d.)

รัฐบาลญี่ปุ่นตระหนักถึงปัญหาดังกล่าว ด้วยเหตุนี้เป้าหมายสำคัญในเบื้องต้นของรัฐบาลคือ การระบายนประชากรที่ล้นงานและการขยายพื้นที่ในการเพาะปลูก ซึ่งเริ่มต้นด้วยการอพยพภายในประเทศไปยังฮอกไกโด และค่อย ๆ ขยายตัวขึ้นไปสู่การอพยพไปยังภูมิภาคต่าง ๆ ในต่างประเทศทั้งที่เป็นการอพยพไปทำงานชั่วคราว เช่น การไปปลูกอ้อยพืชเศรษฐกิจที่ฮาวายดังที่ได้กล่าวมาแล้ว และส่งผู้อพยพไปตั้งรกรากอย่างถาวรด้วยการสร้าง “เขตอาณานิคม” (植民地) ตามแนวคิดของ Enomoto และสมาคมอาณานิคม เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งหมดนี้แสดงให้เห็นว่า ขณะที่รัฐบาลเมจิให้ความสำคัญกับการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยตามแบบอย่างตะวันตกตามที่คนส่วนใหญ่เข้าใจและรับรู้แล้ว ในอีกด้านหนึ่งรัฐบาลก็ต้องพยายามแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาประเทศด้วยการอพยพผู้คนจึงเป็นนโยบายหนึ่งที่ดำเนินคู่ขนานไปกับการพัฒนาประเทศ และมีไทยเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องในช่วงหนึ่งด้วย

2. ไทยในแนวคิดอพยพแรงงานของญี่ปุ่น

2.1 ชาวญี่ปุ่นในไทย : จากอยุธยาถึงการเปิดความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการ

การศึกษาประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ญี่ปุ่น-ไทย ที่ผ่านมามีหลักฐานชัดเจนว่า มีชาวญี่ปุ่นเดินทางเข้ามาสู่ไทยนับตั้งแต่สมัยอยุธยาเรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ แต่การเดินทางส่วนใหญ่เป็นการอพยพมาส่วนตัว หรืออาจจะเข้ามาเป็นกลุ่มเพื่อหาที่อยู่อาศัย เพื่อ

การประกอบอาชีพ หรือเพื่อหนีภัยทางการเมือง ที่มีการกล่าวถึงเสมอคือการเข้ามาของ Yamada Nagamasa และหมู่บ้านชาวญี่ปุ่นในสมัยอยุธยา

สำหรับยุคของการอพยพในสมัยเมจินั้นก็ยังคงมีชาวญี่ปุ่นจำนวนหนึ่งเดินทางมาแสวงโชคในไทยด้วยตัวเองและตามความต้องการของตนเองเพื่อชีวิตที่ดีกว่า ชาวญี่ปุ่นรุ่นแรกที่เดินทางมายังไทยเมื่อประมาณ ค.ศ.1875/พ.ศ.2418 (村嶋, 2013, 14) ประกอบด้วย “Karayuki-san” หมายถึงผู้หญิงที่เดินทางไปประกอบอาชีพขายบริการในต่างประเทศ และพวกขามูโรบางคนที่ไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับสังคมใหม่สมัยเมจิ จึงเดินทางออกมาผจญภัยแถบคาบสมุทรมาเลย์ และเข้ามาทำมาหากินในไทย

การเดินทางติดต่อระหว่างชาวญี่ปุ่นกับไทยในรูปแบบดังกล่าวยังคงดำเนินการเรื่อยมา จนกระทั่ง ค.ศ.1887/พ.ศ.2430 เมื่อญี่ปุ่นและไทยลงนามใน “ปฏิญญาทางพระราชไมตรีและการค้าระหว่างประเทศสยามกับประเทศญี่ปุ่น” ทำให้ความสัมพันธ์ของ 2 ประเทศมีความใกล้ชิดมากขึ้นทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ที่น่าสนใจคือ มีชาวญี่ปุ่นเดินทางเข้ามายังไทยเพื่อทำงานให้กับทางราชการ ในฐานะผู้เชี่ยวชาญด้านต่าง ๆ เช่น Kuichi Tayama (田山九一) สถาปนิกที่เดินทางมาไทยปลาย ค.ศ.1891/พ.ศ.2434 ทำงานในกระทรวงมหาดไทย Hisaki Nobechi (野邊地久記) วิศวกรด้านรถไฟ เดินทางมาเดือนพฤษภาคม ค.ศ.1892/พ.ศ.2435 ให้คำปรึกษาในฐานะผู้เชี่ยวชาญการก่อสร้างรถไฟในไทย เป็นต้น (村嶋, 2013, 16) ในเวลาต่อมาเดือนสิงหาคม ค.ศ.1894/พ.ศ.2437 ชาวญี่ปุ่นที่เข้ามาอาศัยอยู่ในกรุงเทพได้รวมตัวตั้ง “สมาคมสยามญี่ปุ่น” (日暹協会) (村嶋, 2013, 17-18) และในขณะที่มีชาวญี่ปุ่นในไทยตั้งสมาคมขึ้นมานั้น เป็นช่วงเวลาเดียวกับที่รัฐบาลญี่ปุ่นอนุญาตให้บริษัทเอกชนดำเนินการส่งผู้อพยพออกไปทำงานยังต่างประเทศได้ ด้วยเหตุนี้ในปลาย ค.ศ.1894/พ.ศ.2437 มีเหตุการณ์ใหม่ที่ยังไม่เคยมีมาก่อนในความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับไทยคือการนำผู้อพยพชาวญี่ปุ่นเดินทางมายังไทยแบบแรงงานอพยพชั่วคราวถึง 2 ครั้งคือ

ครั้งแรก การอพยพชาวนาจากจังหวัดยามากุจิ จำนวน 32 คนเดินทางมาเมื่อเดือนธันวาคม ค.ศ.1894/พ.ศ.2437

ครั้งที่ 2 การอพยพชาวนาจากจังหวัดคุมาโมโตะ จำนวน 20 คนเดินทางมาเมื่อเดือนตุลาคม ค.ศ.1895/พ.ศ.2438

การอพยพชาวนาที่เกิดขึ้นนี้ถือเป็นจุดเริ่มต้นการอพยพในรูปแบบใหม่ตาม “นโยบายส่งออกแรงงานญี่ปุ่น” ที่รัฐบาลอนุญาตให้ “บริษัทส่งออกผู้อพยพ” ของเอกชนเป็นผู้ดำเนินการ

2.2 ญี่ปุ่นกับความสนใจประเทศไทย

การส่งผู้อพยพเข้ามายังไทยเพื่อเป็นแรงงานนั้นเกิดขึ้นพร้อมๆ กับการแพร่หลายของแนวคิดเอเชียนิยมในญี่ปุ่น กล่าวคือในช่วงเวลาดังกล่าวญี่ปุ่นมีความสนใจประเทศในภูมิภาคเอเชียอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะสถานการณ์ความไม่มั่นคงและขยายอิทธิพลของตะวันตกเข้ามาในภูมิภาคดังกล่าว เช่น การที่อังกฤษยึดครองพม่าเป็นเมืองขึ้นใน ค.ศ.1885/พ.ศ.2428 การยึดครองเวียดนามของฝรั่งเศสและสถาปนาเป็นสหภาพอินโดจีนใน ค.ศ.1887/พ.ศ.2430 รวมทั้งการสถาปนาสหพันธ์หลายของอังกฤษใน ค.ศ.1888/พ.ศ.2431 (ชลดา โกพิตตา, 1996, 89-90) สถานการณ์ดังกล่าวเป็นปัจจัยหนึ่งที่กระตุ้นให้ญี่ปุ่นสนใจภูมิภาคนี้รวมทั้งเรื่องราวของไทยเพิ่มมากขึ้น นักคิดและปัญญาชนชาวญี่ปุ่นหันความสนใจมายังเอเชีย ทั้งการเข้ามาปกป้องให้ความช่วยเหลือและการขยายอิทธิพลทางด้านเศรษฐกิจ เช่น มีการรวมตัวกันตั้งสมาคมเอเชียเพื่อเป็นเวทีแสดงความคิดเห็น และขยายพื้นที่การอพยพผู้คนจากที่มุ่งไปยังฮาวายและฮอกไกโดมายังแถบมหาสมุทรแปซิฟิกซึ่งหมายถึงเอเชียด้วย

ตัวอย่างแนวคิดเกี่ยวกับเอเชียของนักคิดคนสำคัญๆ นอกจาก Inagaki ที่ได้กล่าวไว้ในข้างต้นแล้วยังมีแนวคิดของนักคิดคนอื่นๆ เช่น แนวคิดของ Suganuma Teifu (菅沼 貞風) ที่พูดถึงการปลดปล่อยเกาหลีและฟิลิปปินส์ให้เป็นเอกราชแล้วจึงมาเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่น

และต้องพยายามให้ประเทศอื่นที่อยู่โดยรอบ เช่น เวียดนาม พม่า ไทย อินเดียเข้ามาเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่น พร้อมทั้งกล่าวถึงการระบายนานาชาติญี่ปุ่นที่มีมากเกินไปในขณะนั้นให้ออกไปยังฟิลิปปินส์ ทั้งยังเสนอว่าญี่ปุ่นควรจะช่วยปกป้องเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จากการรุกรานของอังกฤษและฝรั่งเศส โดยเฉพาะไทยนั้น ญี่ปุ่นไม่ควรจะเป็นศัตรูกับไทยซึ่งเป็นประเทศเอกราชมาแต่โบราณ และควรส่งคนที่มีความรู้ความสามารถช่วยไทยรักษาเอกราชและพัฒนาประเทศให้มั่นคงทันสมัย (吉川, 1978, 80)

อีกตัวอย่างหนึ่งของ “แนวคิดเอเชียนิยม” ที่น่าสนใจคือแนวคิดของ Ishibashi Usaburo ที่ได้เคยเสนอแก่สมาชิกของสมาคมอาณานิคมว่า 1) ควรขยายกิจการการสร้างอาณานิคมชาวญี่ปุ่น 2) ควรส่งชาวญี่ปุ่นเข้าไปทำงานกับรัฐบาลไทย 3) ควรรวบรวมซื้อกิจการรถไฟ 4) ควรซื้อที่ดินบนคาบสมุทรมลายู นอกจากนี้เมื่อ Ishibashi ได้ยื่นข้อเสนอสวยงามของเรือมาปิดปากแม่น้ำเจ้าพระยา ในเหตุการณ์ “วิกฤตการณ์ ร.ศ.112” (ค.ศ. 1893/พ.ศ.2436) Ishibashi เป็นบุคคลหนึ่งที่เดินทางมาไทยเพื่อที่จะติดตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้น (吉川, 1978, 86)

แนวคิดข้างต้นเป็นตัวอย่างหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นความสนใจที่ญี่ปุ่นมีต่อเอเชียและต่อไทยในขณะที่ลัทธิอาณานิคมกำลังขยายเข้ามาในภูมิภาคดังกล่าว ในขณะที่เดียวกันทางฝ่ายไทยก็อยู่ในช่วงเวลาของการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยเพื่อที่จะหลีกเลี่ยงจากการคุกคามของประเทศตะวันตก ไทยจึงมีทัศนคติที่ดีต่อญี่ปุ่น ให้ความสำคัญและสนใจญี่ปุ่นในฐานะประเทศเอเชียที่มีแนวทางในการพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าตามแบบตะวันตกได้อย่างรวดเร็ว ดังปรากฏว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนพระราชหฤทัยศึกษาความเจริญด้านต่าง ๆ ของญี่ปุ่น และโปรดเกล้าฯ ให้ส่งข้าราชการและนักเรียนไปศึกษาที่ญี่ปุ่น และมีการติดต่อในรูปแบบของรัฐต่อรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่ญี่ปุ่นและไทยลงนามใน “ปฏิญญาทางพระราชไมตรีและการค้าระหว่างประเทศญี่ปุ่นกับประเทศสยาม” ค.ศ.1887/พ.ศ.2430 ยิ่งทำให้ไทยเป็นที่รู้จักและเป็นที่สนใจของชาวญี่ปุ่นกว้างขวางขึ้น

ในขณะที่เรื่องราวของประเทศในเอเชียได้รับการกล่าวถึงอย่างกว้างขวาง และความสัมพันธ์ญี่ปุ่น-ไทยอย่างเป็นทางการเริ่มต้นเปิดฉากขึ้นใน ค.ศ.1887/พ.ศ.2430 หลังจากนั้นต่อมาไม่นานในค.ศ.1894/พ.ศ.2437 การอพยพชาวญี่ปุ่นมายังไทยได้เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกด้วยความร่วมมือของฝ่ายญี่ปุ่น คือ lwamoto Chitsuna และไทย คือ เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสง-ชูโต)

lwamoto Chitsuna เกิดเมื่อ ค.ศ.1858/พ.ศ.2401 เป็นบุคคลหนึ่งที่อยู่ในกลุ่มของผู้สนใจ “แนวคิดเอเชียนิยม” ที่ไม่เห็นด้วยกับนโยบายล่าอาณานิคมของมหาอำนาจยุโรปที่รุกรานประเทศเล็กๆ และเห็นว่าประเทศในเอเชียควรจะรวมตัวกันต่อสู้กับยุโรป เมื่อเกิดความขัดแย้งระหว่างไทยกับฝรั่งเศสใน “วิกฤตการณ์ ร.ศ.112” lwamoto ก็ได้เดินทางมาไทยเพื่อติดตามสถานการณ์ (村嶋, 2016, 180-181)

สำหรับบทบาทเกี่ยวกับการส่งผู้อพยพมาไทยนั้น จากงานค้นคว้าของ Murashima Eiji ซึ่งศึกษาเรื่องราวของ lwamoto โดยละเอียด (村嶋, 2016) ได้อธิบายว่า lwamoto ชอบการผจญภัยและสนใจการเมือง เคยรับราชการเป็นทหาร แต่ถูกปลดออกจากราชการจึงประกอบธุรกิจส่วนตัว ด้วยพื้นฐานการศึกษาดีทำให้มีความรู้ความสามารถติดต่อคนในวงการต่างๆ ได้ lwamoto มีความสนใจความเป็นไปของเอเชีย และสนใจการอพยพคนญี่ปุ่นไปต่างประเทศเช่นเดียวกับคนร่วมสมัยในสังคมญี่ปุ่นขณะนั้น Murashima ได้อ้างหลักฐานการเดินทางไปประเทศต่างๆ ของ lwamoto ว่ามีการเดินทางรวม 13 ครั้ง โดยเดินทางมาไทย 7 ครั้ง และการที่ lwamoto สนใจและต้องการเดินทางมาไทย เพราะได้ทราบข่าวจากหนังสือพิมพ์ที่ตีพิมพ์เรื่องราวเกี่ยวกับไทยค่อนข้างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ เสด็จเยือนญี่ปุ่นใน ค.ศ.1888/พ.ศ.2431 ภายหลังการสถาปนาความสัมพันธ์ระหว่างกันอย่างเป็นทางการ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่คนญี่ปุ่นทั้งประเทศให้ความสนใจ

ทั้งกับผู้มาเยือนและประเทศไทยด้วย lwamoto เดินทางมายังไทยเป็นครั้งแรกใน ค.ศ.1892/พ.ศ.2435 เพื่อสำรวจสถานการณ์ทำธุรกิจ โดยใช้เวลาสำรวจหาธุรกิจที่เหมาะสมอยู่ในไทยประมาณครึ่งปี และในขณะที่อยู่เมืองไทยเพื่อนชาวญี่ปุ่นได้ชวนให้มาพักอยู่ที่ “บ้านศาลาแดง”² ของเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีซึ่งมีชาวญี่ปุ่นพักอาศัยอยู่จำนวนหนึ่ง จึงได้มีโอกาสพูดคุยและเสนอโครงการอพยพชาวญี่ปุ่นมายังไทย

เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีเห็นด้วยและได้ให้คำแนะนำพร้อมทั้งเงินทุนก่อตั้ง “บริษัทอพยพญี่ปุ่น-สยาม” ขึ้นที่กรุงเทพฯ นอกจากนี้ยังสัญญาว่าจะให้ใช้ที่ดินบริเวณศาลาแดงพร้อมทั้งเครื่องมือเกษตรแก่ผู้อพยพด้วย (อิชิอิ โยเนะโอะ และโยชิโกะวะ โทชิฮารุ, 2542, 169) lwamoto จึงได้เดินทางกลับไปยังญี่ปุ่นใน ค.ศ.1893/พ.ศ.2436 เริ่มดำเนินการทำธุรกิจส่งออก-นำเข้าสินค้าจากญี่ปุ่นและไทย และอพยพชาวญี่ปุ่นมายังไทย และได้พยายามตั้งบริษัทส่งออกสินค้าและส่งออกผู้อพยพที่ญี่ปุ่น แต่ไม่ประสบความสำเร็จเนื่องจากทุนไม่พอ (村嶋, 2016, 177)

เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสง-ชูโต) หรือจอมพลหาอำมาตย์เอกเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีเป็นผู้ที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไว้วางพระราชหฤทัยให้สนองงานสำคัญๆ หลายด้านทั้งด้านการทหารและด้านเศรษฐกิจ ซึ่งบทบาทสำคัญที่รู้จักกันโดยทั่วไปคือ บทบาททางทหาร³ นอกจากนี้ยังเป็นผู้มีความคิดริเริ่มและวิสัยทัศน์ไกล เช่น ออกแบบสร้างโรงทหารหน้าหรือกระทรวงกลาโหมดังที่เห็นในปัจจุบัน นำไฟฟ้าและสั่งซื้อเครื่องซังตวงวัดในระบบเมตริกเข้ามาใช้ในประเทศไทยเป็นครั้งแรก รวมทั้งส่งรถดถนนเข้ามาใช้ทำถนนในเมืองไทย เป็นต้น (ชมรมคนรักศรีราชา, ม.ป.ป.)

เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับกิจการด้านการเกษตร ในขณะที่ดำรงตำแหน่งเสนาบดี

² อยู่บริเวณห้วยมณีสถิตติดกับถนนพระราม 4 ที่ตั้งของโรงแรมดุสิตธานีในปัจจุบัน

³ แม้ทัพปราบฮ่อครั้งที่ 1 ใน ค.ศ.1885/พ.ศ.2428 แม้ทัพปราบฮ่อครั้งที่ 2 ใน ค.ศ.1887/พ.ศ.2430 ผู้บัญชาการกรมทหารบก (15 เมษายน ค.ศ.1890/พ.ศ.2433-27 มีนาคม ค.ศ.1892/พ.ศ.2435) และแม่ทัพปราบเงี้ยวเมืองแพร่ ค.ศ.1902/พ.ศ.2445

กระทรวงเกษตรธิการใน ค.ศ.1892/พ.ศ.2435 (พงศเพรสุรัตนวิบูล, 2516, 27) ดูแลจัดสรรที่ดินให้เกิดประโยชน์ที่สำคัญคือดูแลการบุกเบิกที่ดินใหม่ในโครงการขุดคลองรังสิตที่รัฐบาลออกหนังสืออนุญาตให้บริษัทเอกชนขุดคลองและพัฒนาที่ดินในบริเวณรังสิต ปทุมธานี เมื่อ ค.ศ.1888/พ.ศ.2431 (สุนทรี อาสะไวย์, 2530, 5-8) ซึ่งโครงการดังกล่าวเป็นปัจจัยหนึ่งที่รัฐบาลต้องการแรงงานเข้ามาบุกเบิกทำประโยชน์ในบริเวณที่ดินดังกล่าว

การที่เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีเห็นด้วยและให้การสนับสนุนโครงการอพยพชาวนาของ lwamoto น่าจะมาจากนิสัยและความสนใจส่วนตัวที่มีความคิดริเริ่มและสนใจลงทุนทำธุรกิจ ดังปรากฏว่าเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีเคยพัฒนาที่ดินในครอบครองที่มีอยู่จำนวนมาก ทั้งในพื้นที่ศาลาแดงและราชประสงค์ เป็นต้น (村嶋, 2016, 183) ประกอบกับขณะนั้นรัฐบาลมีนโยบายที่จะบุกเบิกขยายพื้นที่ทำนาบริเวณทุ่งรังสิตที่ราบแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีจึงเห็นว่าการอพยพแรงงานจากญี่ปุ่นของ lwamoto จะมีประโยชน์ (村嶋, 2016, 183-184) ทั้งนี้ยังมีหลักฐานว่า เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีได้เตรียมพื้นที่สำหรับชาวญี่ปุ่นที่จะอพยพเข้ามาบุกเบิกที่ทุ่งรังสิตด้วยการสร้างประตูกันน้ำ “จุฬาลงกรณ์” ประตูกันน้ำ “เสาวภา” และขุดคลองชลประทานเตรียมไว้ ดังที่เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า ต้องพัฒนาประเทศให้อุดมสมบูรณ์ และตั้งใจจะใช้ประโยชน์จากชาวนาญี่ปุ่นอพยพ (อิชิอิ โยเนะโอะ และโยชิโกะวะ โทชิฮารุ, 2542, 169)

lwamoto และเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีเป็นผู้ที่มีส่วนสำคัญทำให้แนวคิดการอพยพคนญี่ปุ่นมาไทยเกิดขึ้นได้จริง และแม้ว่าการอพยพชาวนาญี่ปุ่นเข้ามาจะเกิดขึ้น 2 ครั้ง ในช่วงเวลาสั้น ๆ และท้ายที่สุดก็ต้องยุติลงก็ตาม แต่เรื่องดังกล่าวสะท้อนให้เห็นความเชื่อมโยงประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น-ไทยในช่วงเริ่มต้นความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการและช่วงเริ่มต้นของการพัฒนาประเทศในยุคสมัยที่ญี่ปุ่นยังมีสภาพเป็นประเทศกำลังพัฒนาที่ต่างจากปัจจุบัน

3. การดำเนินการอพยพแรงงานญี่ปุ่นสู่ไทย

3.1 บทบาทของเอกชนโดย lwamoto

หลังจากได้รับคำแนะนำและข้อตกลงเกี่ยวกับความช่วยเหลือจากเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีแล้ว ในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ.1893/พ.ศ.2436 lwamoto เดินทางกลับญี่ปุ่นเพื่อหาทุนและเครือข่าย เตรียมรวบรวมชาวญี่ปุ่นมาทำงานที่ไทย ที่สำคัญคือได้เข้าไปร่วมกิจกรรมใน “สมาคมเอเชีย” บรรยายเผยแพร่ความรู้เรื่องราวของไทยให้ชาวญี่ปุ่นได้รับรู้ในโอกาสต่าง ๆ (村嶋, 2016, 177-179) ที่น่าสนใจคือ lwamoto ได้แสดงให้เห็นแนวคิดของตนต่อสยามในมุมมองของผู้นิยม “แนวคิดเอเชียนิยม” ในการอภิปราย “เรื่องเมืองสยาม” โดยเปรียบเทียบกับไทยและฮาวาย ซึ่งเป็นประเทศที่ญี่ปุ่นได้ส่งผู้อพยพจำนวนมากออกไปว่า “เมืองสยามอยู่ห่างจากญี่ปุ่นประมาณ 2,500 ลี้ทะเล (1 ลี้ทะเลประมาณ 2 กิโลเมตร) จะว่าใกล้ก็ไม่ใกล้นัก แต่ก็ยังใกล้ญี่ปุ่นกว่าฮาวายถึง 800 กว่าลี้ทะเล วิกฤตการณ์ของสยามจะส่งผลกระทบต่อเงินด้วยอย่างใหญ่หลวงทั้งทางรูปธรรมและนามธรรม เรื่องอนาคตของสยาม เราชาวญี่ปุ่นจะนิ่งดูตาไม่ได้ เปรียบเสมือนไฟลามไหม้อยู่ใกล้บ้าน” (อิชิอิ โยเนะโอะ และโยชิโกะวะ โทชิฮารุ, 2542, 96)

นอกจากนี้ lwamoto ยังเขียนจดหมายถึงหนังสือพิมพ์และลงโฆษณาต่าง ๆ เกี่ยวกับการทำธุรกิจในไทย รวมทั้งลงข่าวเผยแพร่สถานการณ์ของไทย และอธิบายถึงสัญญาพร้อมทั้งผลประโยชน์ที่ผู้อพยพจะได้รับเมื่อเดินทางมาทำนาในไทย โดยมีสาระว่า (村嶋, 2016, 203)

1. จะให้ผู้อพยพเช่าที่ดินทำการเกษตร 10 ไร่ ต่อ 1 คน (เตรียมไว้ให้)
2. พื้นที่ที่ให้เช่าจะสามารถปลูกข้าว 2 รอบ
3. ผู้อพยพต้องจ่ายค่าเช่าที่ดิน 20 เซน ต่อ 1 ไร่
4. เมื่อเดินทางมาถึงไทย ผู้อพยพสามารถกู้ยืมเงินจากบริษัทได้ไม่เกิน 50 เยน หลังการเก็บเกี่ยวข้าวต้องผ่อนชำระเป็นรายเดือน ภายใน 12 เดือน โดยไม่มีการคิดดอกเบี้ย
5. มีอุปกรณ์ทำการเกษตรหรือบ้านให้ผู้อพยพเช่าชั่วคราว
6. ในพื้นที่ 10 ไร่สามารถเก็บเกี่ยวได้ 260 เยน

ต่อปี คาดการณ์ว่าจะมีกำไร 90 เยน

7. เมื่อเดินทางมาถึงไทยเพื่อทำเกษตรกรรม บริษัทจะเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่าย 1 เดือนแรก

ข่าวคราวเกี่ยวกับไทยและการดำเนินการเรื่องการอพยพของ lwamoto ทำให้ชาวญี่ปุ่นรู้จักไทยเพิ่มขึ้น

ขณะอยู่ที่ญี่ปุ่นเพื่อประชาสัมพันธ์หาทุนเพิ่มเติมและรวบรวมผู้อพยพมาไทยนั้น ได้เกิด “วิกฤตการณ์ ร.ศ. 112” ที่ไทย ด้วยแนวคิดเอเชียนิยมที่ต่อต้านการรุกรานประเทศเล็ก ๆ ของมหาอำนาจตะวันตกและเห็นความสำคัญของไทยดังที่ได้กล่าวไว้ในข้างต้น lwamoto เดินทางกลับมาอีกครั้งใน ค.ศ.1983/พ.ศ.2526 และระหว่างกลับมาอยู่ที่ไทยในครั้งนี้ lwamoto มีโอกาสพบตัวแทนของ Tsuda Seichi (津田静一) สมาชิกคนหนึ่งของ “สมาคมอาณานิคม” ที่เห็นด้วยกับแนวคิดเข้า-ซื้อที่ดินในประเทศอื่นและอพยพประชาชนออกไปทำกินเป็นการสร้างอาณานิคมแบบสันติทำการสำรวจสถานที่ของไทย เพื่อขอเช่าพื้นที่สำหรับทำนาและอพยพชาวญี่ปุ่นมา (村島, 2013, 186-187) และได้เป็นผู้ประสานนำคณะของ Saito Miki (斎藤幹) กงสุลญี่ปุ่นประจำสิงคโปร์ซึ่งเดินทางมาสำรวจดูความเหมาะสมในการที่จะขอเช่าพื้นที่สำหรับการอพยพแรงงานญี่ปุ่นออกมาทำนาเข้าพบเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ก่อนที่ lwamoto จะเดินทางกลับไปญี่ปุ่นอีกครั้งเพื่อดำเนินการรวบรวมผู้อพยพมาไทย และสามารถพาผู้อพยพมายังไทยได้ 2 ครั้ง

3.2 บทบาทของรัฐบาลโดย Saito Miki⁴

แม้ว่าญี่ปุ่นมีนโยบายส่งเสริมการอพยพประชาชนไปต่างประเทศอย่างชัดเจน แต่สำหรับการอพยพมายังไทยนั้นรัฐบาลค่อนข้างให้ความสำคัญและระมัดระวังเนื่องจากช่วงเวลาดังกล่าวญี่ปุ่น-ไทยเพิ่งสถาปนาความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการ ญี่ปุ่นยังไม่ได้สิทธิสภาพนอกอาณาเขต รัฐบาลน่าจะยังไม่มั่นใจในความปลอดภัย

ของบริษัทและผู้อพยพ ด้วยเหตุนี้เมื่อทราบว่าเขาคน โดย lwamoto กำลังดำเนินการเพื่อส่งออกผู้อพยพมายังไทย กระทรวงต่างประเทศจึงได้ส่ง Saito Miki กงสุลญี่ปุ่นประจำประเทศสิงคโปร์⁵ และ Inagaki Manjiro ข้าราชการกระทรวงต่างประเทศเดินทางมาสำรวจดูความเป็นไปได้ในการอพยพแรงงานมายังไทย พร้อมทั้งสำรวจท่าทีของรัฐบาลไทยเกี่ยวกับความเป็นไปได้ในการที่จะให้สิทธิสภาพนอกอาณาเขตแก่ญี่ปุ่น โดยกระทรวงต่างประเทศได้มีคำสั่งถึง Saito ชี้แจงภาระของงานในครั้งนี้ดังความตอนหนึ่งว่า “...ประเทศสยามเป็นที่เหมาะสมสำหรับอพยพหรือไม่ ความรู้สึกของชาวพื้นเมืองเป็นอย่างไร...” (外務省, 1894) และให้สังเกตท่าทีของข้าราชการผู้ใหญ่ฝ่ายไทยในเรื่องการทำสนธิสัญญาให้สิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับญี่ปุ่นด้วย (外務省, 1894)

ด้วยเหตุนี้ วันที่ 31 มีนาคม ค.ศ.1894 Saito เดินทางมาสำรวจพื้นที่ปลูกข้าวสำคัญ ๆ ในกรุงเทพและบริเวณใกล้เคียง ใช้เวลาประมาณ 3 เดือน และได้เขียนรายงานเกี่ยวกับสภาพของไทยในสมัยนั้นพร้อมทั้งเสนอความคิดเกี่ยวกับการอพยพมีใจความสำคัญตอนหนึ่งว่า “...เมื่อพิจารณาภูมิประเทศและความอุดมสมบูรณ์ของดินในประเทศสยามแล้ว ที่ดินผืนกว้างใหญ่นี้มีความเหมาะสมมากที่สุด หากการปลูกข้าวเป็นจุดประสงค์ของการอพยพ ช่วงเวลานี้จึงเป็นโอกาสดีที่จะให้ชาวญี่ปุ่นอพยพมา...” (斎藤, 1894) และรายงานว่า ผู้ปกครองและข้าราชการไทยก็ต้องการให้ชาวญี่ปุ่นอพยพมาเพื่อบุกเบิกพื้นที่สำหรับทำนา รวมทั้ง Saito ยังได้เสนอเพิ่มเติมว่า เมื่ออพยพชาวญี่ปุ่นมานั้น นอกจากการปลูกข้าวแล้วควรจะต้องควบคุมกระบวนการผลิตข้าวทั้งหมด ได้แก่ การปลูกข้าว การเป็นเจ้าของโรงสีและการมีสิทธิในการส่งออกข้าว ประเด็นที่น่าสนใจและสะท้อนให้เห็นว่า การจะอพยพชาวญี่ปุ่นมาไทยนั้นน่าจะอยู่ในแนวคิดของการสร้างอาณานิคม

⁴ รายละเอียดการสำรวจของ Saito Miki ดูเพิ่มเติมใน นงลักษณ์ ลิ้มศิริ. (2561), ญี่ปุ่น-ไทย ใน “รายงานการเดินทางสำรวจประเทศสยาม” ใน ศิริพร รัชชวัลลพ, (บรรณาธิการ) ญี่ปุ่นหลากหลายมิติ. (น.15-65.). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

⁵ ในขณะนั้นญี่ปุ่น-ไทยเพิ่งสถาปนาความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการ ยังไม่มีการตั้งสถานกงสุลและสถานทูตญี่ปุ่นในไทย กระทรวงต่างประเทศจึงมอบหมายให้กงสุลประจำสิงคโปร์ซึ่งอยู่ใกล้ไทยเป็นผู้ดำเนินการ

แบบสันติคล้ายกับอาณานิคมเกษตรกรรมของญี่ปุ่นใน
เม็กซิโก ที่รัฐบาลซื้อที่ดินเพื่อส่งคนไปบุกเบิกและตั้งหลัก
แหล่ง โดย Saito เสนอให้ซื้อที่ดินในไทยว่า “ถ้าหาก
ชาวญี่ปุ่นมีแผนต้องการส่งแรงงานอพยพเข้ามาใน
ประเทศสยาม โดยมีเป้าหมายที่จะปลูกข้าว สิ่งทุกคน
จะต้องทำก่อนอื่นคือการจัดซื้อที่ดินในพื้นที่ชลประทาน
ปทุมธานี ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ดีที่สุดสำหรับอพยพคนเข้าไป ไม่มี
ที่อื่นที่ดีกว่านี้แล้วในปัจจุบัน” (齋藤, 1894)

บทบาทของภาครัฐเกี่ยวกับการอพยพดำเนินการ
มาถึงเพียงแค่เดินทางมาสำรวจพื้นที่จริงและได้พบกับ
ข้าราชการระดับสูงของไทย และทำรายงานเสนอต่อ
กระทรวงต่างประเทศญี่ปุ่นเท่านั้น แต่แนวคิดที่จะส่งออก
ผู้อพยพมาไทยยุติลงเนื่องด้วยเหตุผลบางประการที่จะ
ได้กล่าวต่อไป

3.3 การอพยพและชีวิตผู้อพยพในไทย

เมื่อเดินทางกลับญี่ปุ่นครั้งที่ 2 หลังจากเหตุการณ์
ร.ศ.112 สิ้นสุดลงแล้ว lwamoto สามารถรวบรวมผู้อพยพ
ชาวญี่ปุ่นส่งมาไทย 2 ครั้งโดยที่ภาครัฐยังไม่ได้ยื่นมือมา
ให้ความช่วยเหลือ ซึ่งการเดินทางมายังไทยของผู้อพยพ
ทั้ง 2 ครั้งนี้ สะท้อนให้เห็นภาพชีวิตมุมหนึ่งของชาวญี่ปุ่น
สมัยเมจิที่ต้องต่อสู้กับความขาดแคลนและชีวิตที่ยาก
ลำบากโดยมีรายละเอียดดังนี้คือ

การอพยพครั้งที่ 1

การอพยพครั้งแรก lwamoto สามารถรวบรวม
ชาวนาจากจังหวัดยามากุจิที่ต้องการเดินทางมายังไทย
ได้จำนวน 32 คน โดยมีจุดมุ่งหมายว่าจะมาทำนาตามที่
lwamoto ได้ตกลงไว้กับเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี กลุ่ม
ผู้อพยพรวมทั้ง lwamoto ออกเดินทางจากเมืองท่าโกเบ
ในเดือนธันวาคม ค.ศ.1894/พ.ศ.2437 และเมื่อเดินทาง
มาถึงไทยเป็นช่วงหน้าแล้งไม่มีฝนยังไม่สามารถทำนาได้
ผู้อพยพต้องเผชิญกับความยากลำบากและปัญหาต่าง ๆ

ในงานของ อิชิอิ โยเนะโอะ และโยชิโกะวะ โทชิฮารุ
ได้บรรยายชีวิตของชาวนาที่อพยพมา 32 คนว่า เมื่อเดินทาง
มาถึงไทย lwamoto ได้มอบให้ “บริษัทอพยพญี่ปุ่น-
สยาม” ที่ตั้งไว้ในไทยดูแลผู้อพยพเหล่านั้น แต่บริษัทก็

ไม่ได้ปฏิบัติตามข้อตกลง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของค่าจ้างหรือ
ค่าใช้จ่าย เป็นต้น ชาวนาไม่มีทุนที่จะหาเครื่องมือเครื่อง
มือได้ครบถ้วน จากความเดือดร้อนที่ได้รับทุกคนจึงได้พยายาม
ดิ้นรนหาทางออกของตัวเอง ผู้อพยพ 4-5 คนที่พอมีเงิน
อยู่บ้างเดินทางไปທີ່สิงคโปร์ อีก 7 คนไปทำงานเป็น
กรรมกรสร้างเส้นทางรถไฟสายโคราช อีก 15 คนไปทำงาน
เป็นกรรมกรที่เหมืองถ่านหินทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
ของไทย ส่วนที่เหลือแยกย้ายกันทำงานในร้านต่าง ๆ ของ
คนญี่ปุ่นในกรุงเทพฯ ดังนั้นชาวนาชุดแรกนี้จึงไม่มีใครได้
ทำตามเป้าหมายที่ตกลงไว้กับบริษัทแต่อย่างใด (อิชิอิ
โยเนะโอะ และโยชิโกะวะ โทชิฮารุ, 2542, 170-171)

นอกจากความผิดหวังที่เหตุการณ์ในไทยไม่ได้
เป็นไปตามที่คาดหวัง ทำให้ผู้อพยพทุกคนต้องพยายาม
ดิ้นรนเพื่อหาทางออกให้กับตัวเองแล้ว ถึงแม้ว่าผู้อพยพ
บางคนจะหางานทำได้ แต่ชีวิตก็ไม่ได้ดีขึ้นตามที่คาดหวัง
หลายคนต้องอยู่อย่างยากลำบากและบางคนต้องเสียชีวิต
ดังปรากฏว่าชาวนาที่ไปทำงานในเหมืองถ่านหินทุกคน
ล้มป่วย 10 คนเสียชีวิตด้วยไข้มาลาเรีย และอีก 2 คน
เสียชีวิตด้วยอหิวาตกโรค (村嶋, 2013, 21)

การอพยพครั้งที่ 2

การอพยพครั้งที่ 2 เกิดขึ้นเมื่อ lwamoto ได้นำ
ผู้อพยพชุดแรกมาส่งถึงไทย หลังจากนั้นจึงเดินทางกลับ
ไปญี่ปุ่นโดยไม่รู้ข่าวการเสียชีวิตของผู้อพยพรุ่นแรก
เมื่อกลับไปญี่ปุ่น lwamoto ได้ให้ “บริษัทอิโรชิม่า
การส่งออกจำกัด” รวบรวมผู้อพยพจากจังหวัดคุมาโมโตะได้
60 คน แต่ในครั้งนี้ lwamoto ไม่สามารถเดินทางมาส่ง
ผู้อพยพได้ด้วยตัวเองเนื่องจากล้มป่วยกะทันหัน บริษัท
อิโรชิม่าการส่งออกจำกัดจึงให้ Miyazaki Toten ซึ่งเป็น
ชาวคุมาโมโตะที่กำลังจะเดินทางมาไทยเป็นตัวแทน
ของบริษัทเดินทางมาส่งผู้อพยพที่ไทย อย่างไรก็ตาม
ก่อนที่ออกเดินทางออกจากญี่ปุ่นบริษัทได้ข่าวการเสียชีวิต
ของผู้อพยพกลุ่มแรกจึงมีการปรับจำนวนผู้อพยพ
คงเหลือผู้อพยพที่ต้องการมาไทยเพียง 20 คนส่วนที่เหลือ
อีก 40 เลือกที่จะเดินทางไปฮาวาย

การนำผู้อพยพมายังไทยครั้งที่ 2 นี้เกิดภาพ

ซ้ำรอยเดิมกับครั้งแรก เนื่องจากเมื่อเดินทางมาถึงไทย ปรากฏว่า “บริษัทส่งออกผู้อพยพญี่ปุ่น-สยาม” ได้เลิกกิจการไปแล้ว ผู้อพยพจึงต้องเข้าไปขอพักที่ “บ้านศาลาแดง” ของเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีในระยะหนึ่ง หลังจากนั้น ผู้อพยพ 5 คนแยกไปทำงานที่ร้านของชาวญี่ปุ่นในกรุงเทพฯ อีก 15 คน ไปทำงานที่บริษัทอุเรื่อ แต่ต่อมา ผู้อพยพ 8 คนได้ย้ายไปทำงานสร้างทางรถไฟสายอยุธยา-โคราชเนื่องจากมีรายได้ที่ดีกว่า แม้จะมีการห้ามปรามเพื่อไม่ให้เกิดโศกนาฏกรรมซ้ำกับครั้งแรกก็ตาม (อิชิอิ โยเนะโอะ และโยชิโกะ ทชิซารุ, 2542, 172-173) แต่สุดท้ายเหตุการณ์ก็เกิดซ้ำรอยเดิม ผู้อพยพที่ทำงานสร้างทางรถไฟทุกคนเป็นไข้มาลาเรียเสียชีวิต 6 คน (村嶋, 2013, 21)

ในที่สุดการทำนาที่เป็นเป้าหมายการอพยพก็ต้องยุติลง และ Miyazaki ที่พาผู้อพยพมาพยายามหาทางช่วยเหลือแต่ก็ไม่สำเร็จจึงตัดสินใจเดินทางกลับญี่ปุ่นในเดือนมิถุนายน ค.ศ.1896/พ.ศ.2439 (อิชิอิ โยเนะโอะ และโยชิโกะ ทชิซารุ, 2542, 173-174)

ภาพชีวิตของผู้อพยพที่เกิดขึ้นในไทยไม่ว่าจะเป็นการอพยพครั้งแรกหรือครั้งที่ 2 สะท้อนให้เห็นถึงความยากลำบาก ความขาดแคลน และความต้องการชีวิตที่ดีขึ้นของชาวญี่ปุ่นที่อพยพออกมาจากแผ่นดินเกิด ผู้อพยพกลุ่มแรกต้องใช้ชีวิตอย่างอดอยาก กินอยู่อย่างประหยัด ไม่ได้รับประทานอาหารที่มีคุณภาพเนื่องจากต้องการเก็บเงินกลับไปญี่ปุ่น ดังมีเรื่องเล่าเกี่ยวกับผู้อพยพที่ไปทำงานในเหมืองภูเขาของว่า แม้ว่าผู้คุมเหมืองชาวฝรั่งเศสจะแบ่งอาหารจำพวกเนื้อให้ แต่เหล่าคนงานก็เอาเนื้อเหล่านั้นไปแลกเปลี่ยนเงินจากชาวบ้าน หรือในยามที่เจ็บป่วยผู้คุมเหมืองชวนให้เดินทางกลับกรุงเทพฯ ด้วยกัน พวกผู้อพยพไม่ยอมเดินทางออกมาเนื่องจากเสียค่าเดินทาง “...ทั้งนี้มิสาเหตุมาจากการที่ชาวนายากจนชาวญี่ปุ่นในสมัยเมจิคิดแต่เพียงว่า ถ้าหาเงินได้แม้เพียงเล็กน้อยก็จะเก็บสะสมไว้เพื่อนำกลับไปบ้านเกิดเมืองนอน” แต่ในที่สุดหลายคนก็ต้องจบชีวิตลงที่ไทย (อิชิอิ โยเนะโอะ และโยชิโกะ ทชิซารุ, 2542, 171) ส่วนผู้อพยพกลุ่มที่ 2

ก็เช่นกัน ผู้อพยพที่ทำงานเป็นกรรมกรสร้างทางรถไฟสายอยุธยา-โคราช ก็เสียชีวิตด้วยโรคมมาลาเรียเนื่องจากต้องการรายได้ที่มากขึ้น แม้ว่าจะได้รับค่าเดือนถึงอันตรายที่อาจจะต้องเสียชีวิตเหมือนผู้อพยพรุ่นแรกก็ตาม

โศกนาฏกรรมดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของภาพชีวิตที่เกิดขึ้นในช่วงแรกของการอพยพชาวญี่ปุ่นมายังไทย และภูมิภาคอื่น ๆ ในสมัยเมจิ แต่อย่างไรในท้ายที่สุดญี่ปุ่นก็สามารถก้าวผ่านอุปสรรคความยากลำบากนี้และสร้างความมั่นคงมั่งคั่งให้กับประเทศได้ในเวลาต่อมา

สำหรับบุคคล 2 คนที่มีบทบาทสำคัญทำให้การอพยพเกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ญี่ปุ่น-ไทย คือ lwamoto แม้จะไม่ได้เดินทางพาผู้อพยพกลุ่ม 2 มาด้วยตัวเอง แต่ต่อมาก็ได้เดินทางกลับมายังไทยในปี ค.ศ.1896/พ.ศ.2439 เมื่อทราบว่า การอพยพไม่ประสบความสำเร็จจึงบวชและออกธุดงค์ไปยังลาวและเวียดนาม (อิชิอิ โยเนะโอะ และโยชิโกะ ทชิซารุ, 2542, 174-175) ส่วนเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีเมื่อลาออกจากราชการได้ลงทุนทำธุรกิจเปิดบริษัท “ป่าไม้ศรีราชา” ที่อำเภอศรีราชา (ชมรมคนรักศรีราชา, ม.ป.ป.)

4. วิเคราะห์ปัญหาและสาเหตุการยุติโครงการอพยพชาวญี่ปุ่นมาไทย

แม้ว่า lwamoto จะมีความกระตือรือร้นและสามารถส่งผู้อพยพมาไทย 2 ครั้ง และรัฐบาลญี่ปุ่นเองก็ให้ความสนใจส่งเจ้าหน้าที่มาสำรวจสภาพความเป็นไปและพื้นที่เพาะปลูกของไทย แต่ก็เงียบหายไป ไม่มีการอพยพชาวนามายังไทยอีกเลย ชาวญี่ปุ่นที่เดินทางเข้ามาในภายหลังเป็นผู้อพยพอิสระที่เดินทางมาส่วนตัว และอีกส่วนหนึ่งคือเจ้าหน้าที่หรือผู้เชี่ยวชาญที่รัฐบาลส่งเข้ามา สาเหตุที่การส่งออกชาวนามายังไทยยุติลงนั้นน่าจะมาจากปัจจัยหลายส่วนคือ

4.1 ทางฝ่ายญี่ปุ่น

1. ฝ่ายเอกชน - lwamoto

lwamoto เริ่มต้นดำเนินการอพยพด้วยความมุ่งมั่น ซึ่งเป็นสิ่งที่ lwamoto มีมากที่สุด แต่สิ่งที่ lwamoto ขาดคือ ความพร้อมทางด้านเงินทุน ดังจะเห็นว่าโครงการ

เริ่มต้นด้วยทุนสนับสนุนจากเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี และในขณะที่การอพยพดำเนินการอยู่นั้นก็ต้องยืมทุนจากเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีอีกหลายครั้ง เช่น ในขณะที่เดินทางพาผู้อพยพชุดแรกมาถึงฮ่องกง และได้พบกับเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีระหว่างทาง Iwamoto ยืมเงินจำนวน 800 จากเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีเป็นค่าใช้จ่ายพาผู้อพยพเดินทางต่อมายังไทย (村嶋, 2016, 205-206) หลังจากนั้นเมื่อพาผู้อพยพมาถึงไทยไม่มีค่าดูแลผู้อพยพตามสัญญาที่ตกลงกันไว้ จึงต้องยืมเงินจากเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีเป็นค่าใช้จ่าย ซึ่งความไม่พร้อมในด้านทุนน่าจะมีส่วนทำให้เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีไม่มั่นใจที่จะให้การสนับสนุนต่อไป

นอกจากเงินทุนที่ได้รับการสนับสนุนจากฝ่ายไทยแล้ว ในระยะแรกฝ่ายญี่ปุ่นโดย Tsuda ซึ่งมีความคิดสอดคล้องกับ Iwamoto ในการอพยพชาวนาอากไปตั้งหลักแหล่งในต่างประเทศเพื่อขยายอำนาจและผลิตผลทางการเกษตร ได้ให้ความสนใจให้ทุนสนับสนุน โดยส่งคนมาสำรวจที่ไทยกับ Iwamoto แต่สมาชิกในสมาคมเอเชียเห็นว่าโครงการของ Iwamoto ไม่น่าจะประสบความสำเร็จ ประกอบอีกเหตุผลหนึ่งคือ Tsuda มีทุนไม่มากพอ ในที่สุดก็ได้ถอนตัวออกจากโครงการดังกล่าว (村嶋, 2016, 197-198)

ปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งคือ ภูมิหลังความเป็นมาของ Iwamoto การถูกปลดออกจากราชการทหารด้วยเหตุผลที่ทางราชการระบุว่า ประพฤติตนไม่เหมาะสมมีหนี้สินจำนวนมาก ทำให้เสียชื่อเสียงของตนเองและหน่วยงานในสังกัด (村嶋, 2016, 165) อาจจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ทางฝ่ายญี่ปุ่นโดยเฉพาะ Saito และ Inagaki รู้สึกไม่ไว้วางใจ Iwamoto ตั้งแต่เริ่มแรกที่ได้พบกันที่ไทย เมื่อ Iwamoto มาต้อนรับและประสานให้เข้าพบเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีก่อนที่ Iwamoto จะเดินทางกลับเพื่อรวบรวมผู้อพยพชุดแรก ดังปรากฏหลักฐานว่า Inagaki ได้เขียนจดหมายเตือน Tsuda ผู้ที่สนใจจะให้การสนับสนุน Iwamoto ว่าควรจะต้องระมัดระวัง

ไม่ควรให้การสนับสนุน Iwamoto ในการทำธุรกิจในด้านนี้ รวมทั้งยังมีจดหมายถึง Matsukata Masayoshi (松方正義) นักการเมืองคนสำคัญขณะนั้น⁶ ในเรื่องเดียวกันด้วย (村嶋, 2016, 192-195)

ในเวลาต่อมาขณะที่ Iwamoto ที่ทำธุรกิจพาผู้อพยพมาสยามก็ยังมีพฤติกรรมบางอย่างที่ไม่เหมาะสม เช่น ไม่ปฏิบัติตามกฎหมายด้วยการพาผู้อพยพกลุ่มแรกมาไทยโดยไม่ได้ออกอนุญาตจากราชการ เมื่อ Saito ทราบข่าวได้เขียนรายงานถึง Hara Takashi (原敬) อธิบดีกรมการพาณิชย์ กระทรวงต่างประเทศแจ้งให้ทราบเรื่องดังกล่าวเพื่อทางการจะได้ควบคุมการอพยพให้มีความเข้มงวดมากขึ้น (村嶋, 2016, 204)

บุคคลที่กล่าวมานี้ล้วนแต่อยู่ในกลุ่มของผู้ที่สนใจเอเชีย ทั้งในฐานะข้าราชการกระทรวงต่างประเทศ หรือสมาชิกในสมาคมเอเชีย หรือสมาชิกสมาคมอาณานิคม ดังนั้นจึงเป็นไปได้ที่ทั้งหมดคงทราบความเป็นไประหว่างกัน และการที่ Iwamoto ดำเนินการต่าง ๆ อย่างรีบร้อนไม่รัดกุมและดูเหมือนไม่คำนึงถึงความเดือดร้อนของผู้อพยพ ประกอบกับภูมิหลังที่ถูกปลดจากราชการ จึงน่าจะมีส่วนทำให้ Iwamoto มีปัญหาในเรื่องของความน่าเชื่อถือจึงไม่ได้รับการสนับสนุนให้ดำเนินธุรกิจด้านนี้ต่อไป

2. ฝ่ายรัฐบาล - Saito Miki และ Inagaki Manjiro

Saito Miki และ Inagaki Manjiro ในฐานะข้าราชการของกระทรวงต่างประเทศที่ได้รับความไว้วางใจให้มาสำรวจไทยเพื่อพิจารณาความเหมาะสมที่จะส่งผู้อพยพมานั้น นอกจากจะมีความกังวลใจในการดำเนินงานของ Iwamoto แล้ว ยังมีความกังวลใจในเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นกับไทย เนื่องด้วยขณะนั้นญี่ปุ่นยังไม่ได้รับสิทธิสภาพนอกอาณาเขตจากไทย ชาวญี่ปุ่นที่กระทำความผิดยังต้องอยู่ภายใต้อำนาจของศาลไทยที่ญี่ปุ่นเห็นว่ายังไม่มีคุณสมบัติเพียงพอ รวมทั้งเรื่องความปลอดภัยของผู้อพยพด้วย ดังจะเห็นว่าภาระสำคัญ

⁶ นายกรัฐมนตรีญี่ปุ่น 2 สมัย คือ ค.ศ.1891-1892/พ.ศ.2434-2435 และ ค.ศ.1896-1898/พ.ศ. 2439-2441

สิ่งหนึ่งที่เห็นได้ถึงความห่วงใยที่รัฐบาลญี่ปุ่นมีต่อทั้งกับผู้อพยพและกับความสัมพันธ์ญี่ปุ่น-ไทยคือหลังจากที่ Iwamoto พาผู้อพยพมายังไทยได้ไม่นานวันที่ 8 เมษายน ค.ศ.1896/พ.ศ.2439 รัฐบาลได้ออกกฎหมายป้องกันผู้อพยพกำหนดว่าผู้อพยพที่ออกเดินทางไปต่างประเทศจะต้องมีผู้ค้ำประกัน 2 คน โดยระบุประเทศที่จะต้องปฏิบัติตามกฎหมายนี้มี 5 ประเทศคือสหรัฐอเมริกา แคนาดา ออสเตรเลีย ฮาวาย และประเทศในเอเชียมี “ไทย” ประเทศเดียวเท่านั้น (村嶋, 2016, 157) หลังจากนั้นต่อมาเดือนมีนาคม ค.ศ.1896/พ.ศ.2439 กระทรวงต่างประเทศได้อนุมัติให้ตั้งสถานทูตญี่ปุ่นในประเทศไทย โดยมี Inagaki Manjiro ดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูตญี่ปุ่นคนแรกเมื่อเดือนมีนาคม ค.ศ.1896/พ.ศ.2439 (อิชิอิ โยเนะโอะ และโยชิโกะวาระ โทชิฮารุ, 2542, 99)

1. ฝ่ายเอกชน - เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี

หนึ่งที่ทำให้ความสนใจเรื่องการอพยพค่อย ๆ หมดไป
ด้วยเหตุนี้เมื่อผู้สนับสนุนสำคัญทางฝ่ายไทยถอนตัว
ออกมา กำลังในการดำเนินการต่าง ๆ ย่อมลดลงและ
ยุติลงในที่สุด

แม้ว่ารัฐบาลไทยจะมีโครงการพัฒนาที่ดินด้วยการ
ขุดคลองรังสิตและต้องการแรงงานเพื่อบุกเบิกพื้นที่นา
ผืนใหม่ โดยเฉพาะแรงงานจากญี่ปุ่น แต่การที่โครงการ
เพิ่งเริ่มขึ้นเพียง 3-4 ปี จึงยังไม่มีความพร้อมในด้านต่าง ๆ
จากรายงานการสำรวจของ Saito ที่บรรยายถึงสภาพ
ทุ่งนาที่รังสิตในขณะนั้นว่า พื้นที่ส่วนใหญ่ยังคงมีสภาพ
เป็นป่าที่ยังไม่ได้บุกเบิก ความเป็นอยู่ของชาวนาบริเวณ
ดังกล่าวอยู่อย่างยากลำบาก (齋藤, 1894) ดังจะเห็นว่า
กลุ่มผู้อพยพทั้ง 2 กลุ่มที่เดินทางมาถึงไทยก็ไม่ได้เข้าไป
ทำนาที่รังสิต และเมื่อมีปัญาโดย “บริษัทอพยพญี่ปุ่น-
สยาม” ไม่ปฏิบัติตามสัญญา ชาวนาดั้นร่นหางานใหม่
โดยการไปทำงานสร้างเส้นทางรถไฟ และทำงานเหมือง
ที่อยู่ไกลจากกรุงเทพฯ

ความไม่พร้อมของฝ่ายไทยน่าจะเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ฝ่ายญี่ปุ่นยังไม่มั่นใจที่จะส่งผู้อพยพมา แม้ว่าจจะทราบว่ทางรัฐบาลไทยยินดีที่จะให้การสนับสนุนและให้สิทธิพิเศษแก่ชาวนาญี่ปุ่นเมื่ออพยพมายังไทย นอกจากนี้สิ่งหนึ่งที่น่าจะต้องพิจารณาประกอบด้วยคือการเปลี่ยนแปลงนโยบายของรัฐบาลญี่ปุ่นหลังจากได้รับชัยชนะในสงครามรัสเซีย-ญี่ปุ่น (Russo-Japanese War ค.ศ. 1904-1905/พ.ศ. 2447-2448) รัฐบาลได้หันมาให้ความสนใจกับการเกณฑ์ทหารเพื่อสร้างกองทัพ

มากกว่าการส่งคนออกไปเป็นแรงงานในต่างประเทศ รวมทั้งหลังจากรัฐบาลสหรัฐอเมริกาต่อต้านแรงงานคนต่างชาติ โดยเฉพาะชาวจีนและชาวญี่ปุ่นตาม “สัญญาสุภาพบุรุษ” (Gentleman’s Agreement) ใน ค.ศ. 1907/พ.ศ.2450 รัฐบาลญี่ปุ่นมีจุดหมายปลายทางใหม่มุ่งไปที่ฟิลิปปินส์และอเมริกาใต้แทน (O, 2010) โดย ค.ศ.1899/พ.ศ.2442 ญี่ปุ่นได้ลงนามในสัญญาส่งผู้อพยพกับเปรู และเริ่มส่งผู้อพยพกลุ่มแรกไปยังเปรูจำนวน 790 คน และค.ศ.1903/พ.ศ.2446 มีแรงงานญี่ปุ่นจำนวน 3,000 คน เดินทางไปฟิลิปปินส์เพื่อสร้างทางหลวง หรือบริษัทอพยพแรงงานญี่ปุ่นส่งคนงานจำนวน 1,470 คน ไปทำงานก่อสร้างที่เมือง Benguet ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของเกาะลูซอน (丹野, 2015, 33-36)

การที่เอกชนผู้เคยส่งผู้อพยพมาไม่สนใจและยุติบทบาท ประกอบกับรัฐบาลญี่ปุ่นมองเห็นพื้นที่อพยพแห่งใหม่ที่มีความเป็นไปได้และมั่นคงกว่าจึงหันความสนใจไปในพื้นที่ใหม่นั้น โครงการอพยพชาวญี่ปุ่นมาไทยจึงยุติลง

6. บทส่งท้าย

แม้ว่าการเริ่มต้นส่งแรงงานชาวญี่ปุ่นมาไทยไม่ประสบความสำเร็จ และรัฐบาลเมจิหันไปสนับสนุนการส่งออกแรงงานในภูมิภาคอื่น ๆ แต่ความสนใจที่ญี่ปุ่นมีต่อไทยทั้งในส่วนของประชาชนหรือส่วนของรัฐไม่ได้ยุติหรือหายไป โดยเฉพาะรัฐบาลยังให้ความสนใจและเห็นว่าไทยยังมีความสำคัญที่จะสร้างดุลอำนาจในภูมิภาคเอเชีย ทั้งนี้ น่าจะเป็นด้วยไทยเป็นประเทศเดียวในภูมิภาคนี้ที่ยังเป็นอิสระไม่ได้ตกอยู่ในการยึดครองของมหาอำนาจตะวันตกเหมือนกับประเทศเพื่อนบ้านทั้งหลายในเวลานั้น แนวคิดและเป้าหมายของรัฐบาลเมจิมุ่งอยู่ที่การสร้างสัมพันธ์ไมตรีที่ดีกับไทยในฐานะพันธมิตรของญี่ปุ่นในภูมิภาคนี้และขณะเดียวกันก็สร้างอิทธิพลในดินแดนแห่งนี้เหมือนกับประเทศมหาอำนาจตะวันตก โดยรัฐบาลเมจิยังคงให้อิสระแก่ประชาชนทั่วไปที่จะออกเดินทางไปแสวงโชคหรือหาที่ทำกินใหม่ได้ด้วย

ตนเองตามที่ต้องการ ดังจะเห็นว่าหลังจาก ค.ศ.1895/พ.ศ.2438 จนสมัยเมจิสิ้นสุดลง ยังคงมีชาวญี่ปุ่นเดินทางย้ายถิ่นฐานมายังไทยอย่างต่อเนื่อง ไทยยังเป็นดินแดนแห่งความหวังของการแสวงโชค และเป็นดินแดนที่รัฐบาลญี่ปุ่นตลอดสมัยเมจิเห็นความสำคัญที่จะให้ประชาชนเดินทางออกมา จำนวนผู้เดินทางเข้ามาในไทยจากสมัยรัชกาลที่ 5 จนถึงรัชกาลที่ 6 เพิ่มจำนวนขึ้นเรื่อย ๆ จนสามารถรวมตัวตั้งสมาคมชาวญี่ปุ่น (日本人会) ขึ้นเป็นครั้งแรกในเดือนกันยายน ค.ศ.1913/พ.ศ.2456 (村島, 2013, 5) และสมาคมชาวญี่ปุ่นแห่งนี้ยังคงดำเนินการมาจนถึงปัจจุบัน

การมองย้อนเรื่องราวการอพยพในประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นเป็นองค์ความรู้อีกด้านหนึ่งที่นอกจากจะสะท้อนให้เห็นภาพของญี่ปุ่นในช่วงก้าวแรกของการพัฒนาประเทศ การอพยพแรงงานและผู้คนเป็นแนวทางหนึ่งของการแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจและการขยายอำนาจตามแบบอย่างประเทศมหาอำนาจตะวันตก นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นภาพความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่น-ไทยว่าไม่ได้มีเฉพาะบริบทของความสำเร็จในการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยดังที่มีการกล่าวถึงและศึกษาอย่างกว้างขวางเท่านั้น แต่การอพยพแรงงานที่เกิดขึ้นครั้งนั้นแสดงถึงความสัมพันธ์ในจุดเริ่มต้นของ 2 ประเทศที่อยู่ภายใต้บรรยากาศของลัทธิจักรวรรดินิยมและทุนนิยม ส่งผลให้เกิดการพึ่งพากันที่ต่างฝ่ายต่างได้ประโยชน์เป็นเป้าหมายที่สำคัญ ขณะที่ไทยพัฒนาและขยายพื้นที่เพื่อการเกษตร ฝ่ายญี่ปุ่นใช้วิธีที่จะขยายอาณาเขตด้วยการส่งแรงงานออกไปยังภูมิภาคต่าง ๆ เพื่อทำการเกษตรในรูปแบบอาณานิคมเกษตรกรรม โดยมีไทยอยู่ในความต้องการของญี่ปุ่นด้วย ญี่ปุ่นมองว่าไทยเป็นหนึ่งในสถานที่ที่ญี่ปุ่นควรส่งผู้อพยพออกมา ในปัจจุบันแม้ว่าบรรยากาศทางการเมืองระหว่างประเทศจะเปลี่ยนไป แต่ความสัมพันธ์ของทั้ง 2 ประเทศยังคงอยู่บนรากฐานของการพึ่งพาระหว่างกันบนผลประโยชน์แห่งชาติอย่างแน่นแฟ้นดังเช่น Sadoshima Shiro (佐渡島 志郎) เอกอัครราชทูตญี่ปุ่นประจำประเทศไทย (ค.ศ.2015 - 2019/

พ.ศ.2558-2562) ได้เคยกล่าวไว้ว่า “ข้าพเจ้ามีความเชื่อมั่นว่า ประเทศไทยและประเทศญี่ปุ่นจะมีความเกื้อกูลและมีความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นยิ่ง ๆ ขึ้นไป” (สถานเอกอัครราชทูตญี่ปุ่นประจำประเทศไทย, 2017)

เอกสารอ้างอิง (References)

- [1] ชมรมคนรักศรีราชา. (ม.ป.ป.). คนดี คนเด่น คนเก่ง ศรีราชา จอมพลมหาอำมาตย์เอกเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี. เข้าถึงได้จาก ชมรมคนรักศรีราชา : <http://www.konruksriracha.in.th/15418720/จอมพลมหาอำมาตย์เอกเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี>
- [2] ชลดา โกพัฒตา. (1996). ญี่ปุ่น-สยามสมาคม : สัมพันธภาพระหว่างไทยกับญี่ปุ่นในทศวรรษ 2470-2480. *ญี่ปุ่นศึกษา*, 13(2), 88-119. เข้าถึงได้จาก <https://tci-thaijo.org/index.php/japanese/article/view/52135/43209>
- [3] ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ. (2521). การผลิตและการค้าข้าวในภาคกลางตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 (พ.ศ.2411-2475). วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, แผนกวิชาประวัติศาสตร์.
- [4] นางลักษณ์ ลิ้มศิริ. (2561). ญี่ปุ่น-ไทย ใน “รายงานการเดินทางสำรวจประเทศสยาม” ใน ศิริพร วัชชวัลคุ, (บรรณาธิการ) *ญี่ปุ่นหลากหลายมิติ*. (15-65.). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- [5] นันทชญา มหาพันธ์. (2018). การศึกษาของญี่ปุ่นในยุคการปฏิรูปการศึกษาสมัยเมจิ ผ่านการศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมเด็กเรื่อง “อุงุ่นหนึ่งพวง” และ “เซเบกับน้ำเต้า”. *วารสารเครือข่ายญี่ปุ่นศึกษา*, 8(1), 59-77. เข้าถึงได้จาก สมาคมญี่ปุ่นศึกษาแห่งประเทศไทย: <https://jsat.or.th/jsn-journal/jsn-vol-8-no-1-2018/การศึกษาของญี่ปุ่นในยุค/>
- [6] ปิยะนุช วิริเณศวร์. (2549). ภาพผู้หญิงญี่ปุ่นที่สะท้อนในงานเขียนสมัยเมจิ. *ศิลปศาสตร์*, 6(1), 196-228. เข้าถึงได้จาก <https://tci-thaijo.org/index.php/liberalarts/article/view/13692/12340>
- [7] พวงเพชร สุรัตน์วิกุล. (2516). เปรียบเทียบผลงานของเสนาบติกระทรวงเกษตรธิการ พ.ศ.2435-2475 (ค.ศ.1892-1932). วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, แผนกวิชาประวัติศาสตร์.
- [8] เพ็ญศรี กาญจน์มัย. (2538). *ญี่ปุ่นสมัยใหม่*. กรุงเทพฯ: เนติกุลการพิมพ์.
- [9] ลักขมี รัตตสัมพันธ์. (2516). จอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีกับการดำเนินงานธุรกิจของท่าน ระหว่าง พ.ศ. 2428-2474. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, แผนกวิชาประวัติศาสตร์.
- [10] วุฒิชัย มูลศิลป์. (2551). *วิเคราะห์เปรียบเทียบไทย - จีน - ญี่ปุ่น ในยุคจักรวรรดินิยมใหม่*. กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น.
- [11] สถานทูตญี่ปุ่นประจำประเทศไทย. (16 มกราคม 2017). เป้าหมายการทำงานของเอกอัครราชทูตอะโอะชิมะ. เข้าถึงได้จาก สถานเอกอัครราชทูตญี่ปุ่นประจำประเทศไทย: https://www.th.emb-japan.go.jp/th/policy/policy_statement_sadoshima.pdf

- [12] สุนทรี อาสะไวย์. (2530). *ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น: การพัฒนาที่ดินและผลกระทบต่อสังคมไทย พ.ศ.2431-2457*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- [13] สุรางค์ศรี ดันเสียงสม. (2520). ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศญี่ปุ่น ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, แผนกวิชาประวัติศาสตร์.
- [14] อธิธิ โยเนะโอะ และโยชิภาวะ โทชิฮารุ. (2542). *ความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่น 600 ปี* (พิมพ์ครั้งที่ 2). (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, สายชล วรรณรัตน์, บรรณาธิการแปล, พลัปลึง คงชนะ, มารศรี มียาโมโต, และ อาทร พึ่งธรรมสาร, ผู้แปล) กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- [15] Enomoto Takeaki. (n.d.). Retrieved from Wikipedia: https://en.wikipedia.org/wiki/Enomoto_Takeaki
- [16] Gannen mono – the first overseas emigrants. (n.d.). Retrieved from 100 years of Japanese Emigration to Brazil: http://www.ndl.go.jp/brasil/e/s1/s1_1.html
- [17] Gary, Y. Okihiro. (1991). Cane Fires: The Anti-Japanese Movement in Hawaii, 1865-1945. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/j.ctt14bt6px>
- [18] Glenn, E. N. (1986). Issei, Nisei, War Bride : Three Generations of Japanese American Women in Domestic Service. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/j.ctt14bt697>
- [19] Ichioka, Y. (1988). The Issei : The world of the First Generation Japanese Immigrants, 1885-1924. New York: Free Press.
- [20] Inagaki Manjiro. (n.d.). Retrieved from Wikipedia: https://en.wikipedia.org/wiki/Inagaki_Manjiro
- [21] Japan International Cooperation Agency (JICA). (2015). *Japanese Overseas Migration Museum*. Yokohama: Japan International Cooperation Agency.
- [22] Kornicki, P. F. (1998). *Meiji Japan: Political, Economic and Social History, 1868-1912*. London; New York: Routledge.
- [22] Nippon.com. (2018). *Record Number of Japanese Living Overseas*. Retrieved from <https://www.nippon.com/en/features/h00232/record-number-of-japanese-living-overseas.html>.
- [23] O, Hosok. (2010). Cultural Analysis of the Early Japanese Immigration to the United States During Meiji to Taisho Era 1868-1926. (Doctoral dissertation, Oklahoma State University). Retrieved from http://digital.library.okstate.edu/etd/O_okstate_0664D_11126.pdf
- [24] Yoshida, Y. (1909). Sources and Causes of Japanese Emigration. The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 34 (2), 157-167. Retrieved from https://www.jstor.org/stable/1011222?seq=1#metadata_info_tab_contents
- [25] 外務省, (1894). 「在新嘉坡斎藤領事暹羅國へ出張ノ件 機密送第二号 明治二十七年二月二十三日」 (新嘉坡領事官報告書第一卷).
- [26] 今野敏彦、藤崎康夫. (eds.). (1984). 「移民史Ⅰ南米」. 東京: 新泉社.
- [27] _____ (eds.). (1985). 「移民史Ⅱアジア・オセアニア」. 東京: 新泉社.
- [28] _____ (eds.). (1986). 「移民史Ⅲアメリカ・カナダ」. 東京: 新泉社.

- [29] 齋藤幹. (1894). 「暹羅国出張取調書」 東京: 外務省通商局第二課.
- [30] 坂口満宏. (2010). 「誰が移民を送り出したのか: 環太平洋における日本人の国際移動・概観」 Retrieved from http://r-cube.ritsumeai.ac.jp/repo/repository/rcube/4582/IILCS_21.pdf
- [31] 丹野 勲. (2015). 「明治日本の海外移民、移住・殖民政策と南進論 ―南洋、南方アジアを中心として―」 Retrieved from <http://klibredb.lib.kanagawa-u.ac.jp/dspace/bitstream/10487/13526/1/>
- [32] 丹野 勲. (2015). 「戦前日本企業のフィリピン進出とダバオへのマニラ麻事業進出の歴史と戦略」 Retrieved from <http://klibredb.lib.kanagawa-u.ac.jp/dspace/bitstream/10487/13347/1/50-03.pdf>
- [33] 村嶋英治. (2013). 「戦前期タイ国の日本人会および日本人社会:いくつかの謎の解明」. 100年史編集委員会 (編集), タイと共に歩んで、泰国日本人会百年史 (頁13-49). パンコク: 泰国日本人会. Retrieved from http://www.jat.or.th/wp-content/uploads/2014/06/100_years'_history_of_JAT.pdf.
- [34] 村嶋 英治. (2016). 「1890 年代に於ける岩本千綱の冒険的タイ事業: 渡タイ (シャム) 前の経歴と移民事業を中心に (上)」 アジア太平洋討究26, (頁157-223). Retrieved from https://waseda.repo.nii.ac.jp/?action=repository_uri&item_id=25567&file_id=162&file_no=1
- [35] 広島県ホームページ. (2017). 郷土ひろしまの歴史 II - 「明治時代の民衆とひろしま～海外への移民～」 Retrieved from <https://www.pref.hiroshima.lg.jp/uploaded/attachment/129736.pdf>
- [36] 柳沼孝一郎. (1999). 「ディアス政権の産業振興・殖民政策と日本人移民: メキシコのコーヒー産業と日本人殖民構想の史的背景」 Retrieved from http://www.js3la.jp/journal/pdf/ronshu33/33_yanaginuma.pdf
- [37] 吉川利治. (1978). 「『アジア主義』者のタイ国進出～明治期の～局面～」 東南アジア研究, 16(1), (頁78-93). Retrieved from <https://repository.ulib.kyoto-u.ac.jp/dspace/bitstream/2433/55906/1/KJ00000133292.pdf>

หน่วยงานผู้แต่ง: คณะศิลปศาสตร์ สถาบันการจัดการปัญญาภิวัฒน์

Affiliation: Faculty of Liberal Arts, Panyapiwat Institute of Management

Corresponding email: nonglukl@yahoo.com

Received: 2020/01/22

Revised: 2020/02/22

Accepted: 2020/03/07

การวิเคราะห์ปัญหาด้านการใช้ภาษาญี่ปุ่นที่พบในการ ฝึกงาน: กรณีศึกษาผู้เรียนวิชาเอกภาษาญี่ปุ่น*

บทคัดย่อ

งานวิจัยชิ้นนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ปัญหาด้านการใช้ภาษาญี่ปุ่นที่พบในการฝึกงาน โดยมีกลุ่มเป้าหมายเป็น ผู้เรียนวิชาเอกภาษาญี่ปุ่นชาวไทยจำนวน 26 คน วิธีการเก็บข้อมูลแบ่งเป็น 2 ส่วน ได้แก่ การใช้แบบสอบถามเพื่อ สสำรวจภาพรวมของปัญหาด้านการใช้ภาษาญี่ปุ่น และการสัมภาษณ์เพื่อให้ทราบรายละเอียดของสถานการณ์ที่ เกิดปัญหา ผลการศึกษาพบว่า ในบรรดาทักษะการใช้ภาษาญี่ปุ่น กลุ่มเป้าหมายประสบปัญหาด้าน “คลังคำศัพท์ เฉพาะทางที่ใช้ในการปฏิบัติงาน” (ร้อยละ 100) มากที่สุด ตามด้วย “การเลือกคำศัพท์ให้เหมาะสมกับสถานการณ์” (ร้อยละ 92.31) และ “การฟังภาษาถิ่น” (ร้อยละ 92.31) เป็นปัญหาลำดับรองลงมา นอกจากนี้ ข้อมูลที่ได้จากการ สัมภาษณ์ยังสะท้อนให้เห็นว่า แม้กลุ่มเป้าหมายจะสามารถประยุกต์ใช้ความรู้จากในชั้นเรียนเพื่อการสื่อสารทั่วไป ได้ แต่เมื่ออยู่ในสถานการณ์การทำงานที่ซับซ้อน กลุ่มเป้าหมายกลับประสบปัญหาด้านการใช้ภาษาญี่ปุ่นอันเนื่อง มาจากข้อจำกัดของการเรียนการสอนภายในชั้นเรียนที่ไม่สามารถครอบคลุมเนื้อหาเชิงธุรกิจได้อย่างเพียงพอ

คำ

สำคัญ

ปัญหาด้านการใช้ภาษาญี่ปุ่น การฝึกงาน ผู้เรียนวิชาเอกภาษาญี่ปุ่น

* บทความนี้ได้ปรับปรุงจากผลงานที่นำเสนอในงานประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ 13 สมาคมญี่ปุ่นศึกษาแห่งประเทศไทย วันที่ 14-15 พฤศจิกายน 2562

An Analysis of the Problems of Japanese Language Use during an Internship Program: A Case Study of Students Majoring in the Japanese Language^{*}

Abstract

This study aims to analyze the problems concerning Japanese language use that occurred during an internship program. The target group was 26 Thai students majoring in the Japanese language. Data were collected using 2 methods: questionnaires in order to obtain a general picture of the problems concerning Japanese language usage and an interview session to probe the details of the situations in which those problems occurred. The results showed that the target group had the most problems with “lexicon of technical terms” (100%), “choice of words appropriate for the situation” (92.31%), and “dialect listening comprehension” (92.31%). Furthermore, the data from the interview session revealed that while the target group was capable of general communication by applying what they had learnt in the classroom, they found it difficult to use the Japanese language efficiently when engaged in complex working situations due to the lack of business-related contents that were not sufficiently covered in the classroom.

Key words

problems of Japanese language use, internship program, students majoring in the Japanese language

^{*} This paper is the revised version of the paper presented at the 13th Annual Conference on 14-15 November 2019.

1. บทนำ

การฝึกงานในสถานประกอบการที่ต้องใช้ภาษาญี่ปุ่นเป็นหนึ่งในแนวทางสำคัญในการสร้างบุคลากรที่มีความสามารถด้านภาษาญี่ปุ่นให้มีคุณสมบัติสอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงาน เนื่องจากการส่งเสริมให้ผู้เรียนวิชาเอกภาษาญี่ปุ่นนำทักษะความรู้ที่ศึกษามาไปประยุกต์ใช้ในการทำงานจริง ได้เรียนรู้วัฒนธรรมการทำงานแบบญี่ปุ่น ตลอดจนพัฒนาตนเองผ่านประสบการณ์ด้านวิชาชีพ รวมถึงใช้เป็นแนวทางในการพิจารณาเลือกอาชีพหลังสำเร็จการศึกษาได้อีกด้วย สาขาวิชาภาษาญี่ปุ่น คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของการฝึกงาน จึงเปิดโอกาสให้นิสิตชั้นปีที่ 4 ที่มีผลการเรียนเฉลี่ยสะสมตั้งแต่ 2.75 ขึ้นไปสามารถลงทะเบียนเรียนวิชาสหกิจศึกษาในภาคปลาย โดยขั้นตอนที่นิสิตต้องปฏิบัติตามสามารถแสดงได้ตามตารางที่ 1

ทั้งนี้ การลงทะเบียนเรียนวิชาสหกิจศึกษามีเงื่อนไขว่านิสิตจะต้องประเมินความรู้ที่ได้จากการฝึกงานรวมถึงประเมินความสามารถด้านการใช้ภาษาญี่ปุ่นระหว่างการฝึกงานของตนเองเป็นรูปเล่มรายงานการปฏิบัติงานสหกิจศึกษา อย่างไรก็ตาม จากการประเมินรายงานที่ผ่านมา ทำให้ทราบถึงปัญหาด้านทักษะภาษาญี่ปุ่นของนิสิต เช่น ไม่สามารถฟังจับใจความในสิ่งที่ชาวญี่ปุ่นพูด

การฟังคำศัพท์เฉพาะทางไม่เข้าใจ เป็นต้น ซึ่งปัญหาดังกล่าวสอดคล้องกับผลการวิจัยของ 片桐・椿 (2002) และ タナサーンセーニ他 (2005) ซึ่งพบว่าทักษะที่มีแนวโน้มเป็นปัญหาสำหรับบัณฑิตส่วนใหญ่ ได้แก่ ทักษะด้านการฟัง-พูด และคำศัพท์เฉพาะทาง กล่าวคือ แม้บัณฑิตจะผ่านการฝึกฝนทักษะภาษาญี่ปุ่นในรายวิชาต่างๆ ตลอดหลักสูตรแล้วก็ตาม แต่ทักษะเหล่านั้นกลับไม่เพียงพอต่อการฝึกงานในสถานประกอบการ ซึ่งปัญหาดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงช่องว่างระหว่างภาษาญี่ปุ่นในชั้นเรียนกับภาษาญี่ปุ่นที่ใช้ในการทำงานจริง

อย่างไรก็ตาม ที่ผ่านมายังไม่มีงานวิจัยใดที่แสดงให้เห็นถึงภาพรวมของปัญหาด้านการใช้ภาษาญี่ปุ่นอย่างครบถ้วนทั้ง 4 ทักษะ อีกทั้งงานวิจัยที่มีกลุ่มเป้าหมายเป็นผู้เรียนวิชาเอกภาษาญี่ปุ่นยังมีไม่มากนัก งานวิจัยชิ้นนี้จึงต้องการศึกษาต่อยอดโดยขยายขอบเขตการวิจัยให้ครอบคลุมทั้งทักษะฟัง พูด อ่าน เขียน อีกทั้งเพิ่มหัวข้อด้านคำศัพท์ไวยากรณ์ การแปล/ล่าม เพื่อวิเคราะห์ภาพรวมของปัญหาด้านการใช้ภาษาญี่ปุ่นของผู้เรียนวิชาเอกภาษาญี่ปุ่น และเสนอแนะแนวทางต่อหลักสูตรในการเตรียมความพร้อมให้ผู้เรียนมีความรู้ด้านภาษาญี่ปุ่นที่สามารถประยุกต์ใช้ในการทำงานจริงได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

ตารางที่ 1 ขั้นตอนสำหรับนิสิตที่ลงทะเบียนเรียนวิชาสหกิจศึกษา

ระยะเวลา	รายละเอียด
ภาคต้น ชั้นปีที่ 4	นิสิตเข้ารับการอบรมเตรียมความพร้อมสหกิจศึกษาซึ่งจัดโดยสาขาวิชา → พิจารณาสถานประกอบการในเบื้องต้นด้วยตนเอง → พบอาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อขอคำชี้แนะและกำหนดสถานประกอบการ → จัดทำเอกสารที่เกี่ยวข้องเพื่อส่งสถานประกอบการ
ภาคปลาย ชั้นปีที่ 4	นิสิตปฏิบัติงานในสถานประกอบการตลอดภาคการศึกษา (16 สัปดาห์) → พบอาจารย์ที่ปรึกษาในวันนิเทศสหกิจศึกษาเพื่อพูดคุยเกี่ยวกับความคืบหน้าของการปฏิบัติงาน → ส่งรายงานการปฏิบัติงานสหกิจศึกษาให้อาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อรับการประเมินผล

2. วัตถุประสงค์

1. เพื่อวิเคราะห์ปัญหาด้านการใช้ภาษาญี่ปุ่นที่พบในการฝึกงานของผู้เรียนวิชาเอกภาษาญี่ปุ่น
2. เพื่อเสนอแนะแนวทางต่อหลักสูตรเกี่ยวกับการพัฒนาทักษะด้านภาษาญี่ปุ่นที่จำเป็นต่อการทำงานให้กับผู้เรียนก่อนสำเร็จการศึกษา

3. ทบทวนวรรณกรรม

3.1 งานวิจัยเกี่ยวกับความสามารถด้านการใช้ภาษาญี่ปุ่นของบัณฑิต

การศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับทักษะการใช้ภาษาญี่ปุ่นของบัณฑิตถือเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะช่วยให้สถาบันการศึกษาพัฒนาความรู้ความสามารถของบัณฑิตให้สอดคล้องต่อความต้องการของตลาดแรงงานได้ โดยงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับการใช้ภาษาญี่ปุ่นของบัณฑิตชาวไทยในสถานประกอบการ ได้แก่ 片桐・椿 (2002), タナサーンセーニ他 (2005), ิธิสรณ์ (2012)

片桐・椿 (2002) ได้ใช้แบบสอบถามในการเก็บข้อมูลเพื่อนำไปวิเคราะห์การใช้ภาษาญี่ปุ่นของบัณฑิตชาวไทยวิชาเอกภาษาญี่ปุ่น พบว่าบัณฑิตส่วนใหญ่ซึ่งทำงานในตำแหน่งล่าม นักแปล และเลขานุการ มักประสบปัญหาด้านการฟัง เนื่องจากชาวญี่ปุ่นในสถานประกอบการพูดเร็วจนไม่สามารถฟังจับใจความได้ อีกทั้งยังประสบปัญหาเรื่องคำศัพท์เฉพาะทางและภาษาถิ่นที่ใช้ในสถานประกอบการ

タナサーンセーニ他 (2005) ได้เก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามและการสัมภาษณ์เพื่อสำรวจการใช้ภาษาญี่ปุ่นในสถานการณ์เชิงธุรกิจ โดยมีกลุ่มเป้าหมายเป็นบัณฑิตชาวไทยที่เคยเรียนภาษาญี่ปุ่นและได้ทำงานในสถานประกอบการที่ต้องใช้ภาษาญี่ปุ่นจำนวน 25 คน ผลปรากฏว่า บัณฑิตประสบปัญหาด้านการฟังเนื่องจากความเร็วในการพูดของชาวญี่ปุ่น และการออกเสียงที่ฟังไม่ชัดเจนซึ่งมักพบในชาวญี่ปุ่นเพศชาย ในขณะที่ด้านคำศัพท์และไวยากรณ์ บัณฑิตส่วนใหญ่ประสบปัญหา

เนื่องจากไม่สามารถเรียนรู้คำศัพท์เฉพาะทางได้จากในห้องเรียน

ิธิสรณ์ (2012) ได้เก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามเพื่อศึกษาความสามารถด้านการใช้ภาษาญี่ปุ่นในสถานประกอบการ โดยเฉพาะทักษะการสนทนา โดยมีกลุ่มเป้าหมายเป็นบัณฑิตชาวไทยที่เคยเรียนภาษาญี่ปุ่นในมหาวิทยาลัย และได้ทำงานในสถานประกอบการญี่ปุ่นจำนวน 205 คน ผลปรากฏว่า เมื่อบัณฑิตอยู่ในสถานการณ์ที่มีการใช้ภาษาญี่ปุ่นในระดับที่ยากขึ้น บัณฑิตมักประสบปัญหาด้านการฟัง เช่น การฟังคำอธิบาย การฟังบรรยาย นอกจากนี้ บัณฑิตยังประสบปัญหาด้านการสนทนาทางโทรศัพท์และการเป็นล่ามอีกด้วย

3.2 งานวิจัยเกี่ยวกับความคาดหวังของสถานประกอบการ

การสำรวจความคาดหวังของสถานประกอบการที่มีต่อความสามารถด้านการใช้ภาษาญี่ปุ่นของบัณฑิตชาวไทยสามารถสะท้อนให้เห็นถึงทักษะที่สถานศึกษาจำเป็นต้องพัฒนาให้บัณฑิตมีความพร้อมในการทำงาน โดยงานวิจัยที่สำรวจประเด็นดังกล่าว ได้แก่ 前野他 (2013, 2015), Nareenoot (2013) และศิริวรรณ (2561)

前野他 (2013) ได้สำรวจความคาดหวังของสถานประกอบการจำนวน 63 แห่งที่มีต่อคุณสมบัติของบุคลากร ผลการสำรวจบ่งชี้ว่า ความสามารถด้านภาษาญี่ปุ่นที่สถานประกอบการเห็นว่าสำคัญมากที่สุด ได้แก่ ความสามารถด้านการสนทนาในชีวิตประจำวัน ความสามารถด้านการสนทนาในการทำงาน ความสามารถด้านการอ่าน-เขียนพื้นฐาน ความสามารถด้านการล่าม ความสามารถในการติดต่อด้วยอีเมล ตามลำดับ

นอกจากนี้ 前野他 (2015) ยังได้ศึกษาเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าวเพิ่มเติมโดยการสัมภาษณ์บุคลากรด้านทรัพยากรบุคคลของสถานประกอบการญี่ปุ่นในกรุงเทพฯ จำนวน 10 คน ทำให้ทราบว่าความสามารถด้านภาษาญี่ปุ่นที่จำเป็นมากที่สุดในมุมมองของสถาน

ประกอบการ คือ การล่ำมซึ่งครอบคลุมทั้งการล่ำมทั่วไป และการล่ำมระดับสูง นอกจากนี้ สถานประกอบการได้เสนอแนะว่าต้องการให้ทางมหาวิทยาลัยสอดแทรก คำศัพท์เฉพาะทางเชิงธุรกิจให้มากยิ่งขึ้น

Nareenoot (2013) ได้ศึกษาความคาดหวังของ สถานประกอบการญี่ปุ่นในประเทศไทยที่มีต่อคุณสมบัติของบุคลากรด้านภาษาญี่ปุ่นโดยใช้แบบสอบถาม จำนวน 52 ฉบับ และสัมภาษณ์ผู้ประกอบการชาวญี่ปุ่น จำนวน 14 คนซึ่งเคยทำงานร่วมกับบัณฑิตชาวไทย ผลการศึกษาพบว่า สถานประกอบการคาดหวังว่าบัณฑิต ควรมีความสามารถในการประยุกต์ใช้ความรู้ด้านภาษา ญี่ปุ่นให้สอดคล้องกับงานที่ได้รับมอบหมาย และควรมี ความสามารถด้านภาษาญี่ปุ่นในระดับ N2 ขึ้นไป อีกทั้ง คาดหวังให้บัณฑิตมีความสามารถด้านภาษาญี่ปุ่นเชิง ธุรกิจ ตลอดจนทักษะการแปลจากภาษาไทยเป็นภาษา ญี่ปุ่น นอกจากนี้ สถานประกอบการยังเสนอแนะว่า สถานศึกษาควรเตรียมความพร้อมให้ผู้เรียนได้มีโอกาส ฝึกงานก่อนสำเร็จการศึกษา

ศิริวรรณ (2561) ได้สัมภาษณ์สถานประกอบการที่ นักศึกษาวิชาเอกภาษาญี่ปุ่นจำนวน 17 คนได้ไปฝึกงาน เพื่อศึกษาปัญหาการฝึกงานและทักษะในการทำงาน ผลปรากฏว่า สถานประกอบการได้ประเมินความสามารถ ด้านภาษาญี่ปุ่นต่ำกว่าค่าเฉลี่ยเมื่อเทียบกับทักษะ

การทำงานด้านอื่นๆ เช่น ความมีระเบียบวินัยและ บุคลิกภาพ เป็นต้น โดยสถานประกอบการเสนอแนะว่า ควรสอดแทรกคำศัพท์พื้นฐาน ศัพท์เฉพาะทางในโรงงาน เช่น คำศัพท์เกี่ยวกับอุปกรณ์ เครื่องมือ การขนส่ง ความปลอดภัย เป็นต้น เพื่อเตรียมความพร้อมให้นักศึกษา ก่อนเริ่มฝึกงาน

จากงานวิจัยที่ผ่านมาจะเห็นว่า มุมมองของบัณฑิต และสถานประกอบการที่มีต่อความสามารถด้านการใช้ ภาษาญี่ปุ่นมีจุดร่วมกัน กล่าวคือ สิ่งที่เป็นปัญหาด้าน การใช้ภาษาญี่ปุ่นของบัณฑิต ไม่ว่าจะเป็นความสามารถ ในการฟัง-พูด ความสามารถในการแปล-ล่ำม กลับกลายเป็นทักษะสำคัญที่สถานประกอบการคาดหวังจาก บัณฑิต

4. วิธีการวิจัย

งานวิจัยนี้มีกลุ่มเป้าหมายคือ ผู้เรียนวิชาเอกภาษา ญี่ปุ่นในระดับมหาวิทยาลัย จำนวน 26 คนที่ไปฝึกงาน ในสถานประกอบการตั้งแต่เดือนมกราคมถึงเดือน พฤษภาคม ปี พ.ศ.2562 (ต่อจากนี้ จะเรียกว่า “กลุ่ม เป้าหมาย”) หน้าที่ที่กลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่ได้รับมอบ หมาย ได้แก่ การล่ำมและแปล (15 คน) ตามด้วยการแปลเป็นหลัก (8 คน) โดยประเภทสถานประกอบการ สามารถแสดงได้ตามตารางที่ 2

ตารางที่ 2 ประเภทสถานประกอบการและจำนวนกลุ่มเป้าหมายที่ไปฝึกงาน

ประเภทสถานประกอบการ	จำนวนกลุ่มเป้าหมาย
อุตสาหกรรมการผลิต	7 คน (ร้อยละ 26.92)
สื่อสิ่งพิมพ์	5 คน (ร้อยละ 19.23)
การท่องเที่ยวและการโรงแรม	3 คน (ร้อยละ 11.54)
การสื่อสารและคอมพิวเตอร์	3 คน (ร้อยละ 11.54)
การจัดหางาน	2 คน (ร้อยละ 7.69)
อื่นๆ (เช่น การบัญชี การประกันภัย เป็นต้น)	6 คน (ร้อยละ 23.08)

วิธีการเก็บข้อมูลแบ่งเป็น 2 ส่วน ส่วนที่ 1 ได้แก่ การใช้แบบสอบถามเพื่อสำรวจภาพรวมของปัญหาด้านการใช้ภาษาญี่ปุ่นที่พบในการฝึกงาน โดยก่อนสร้างแบบสอบถามผู้วิจัยได้วิเคราะห์รายงานการปฏิบัติงานสหกิจศึกษาของผู้เรียนวิชาเอกภาษาญี่ปุ่นย้อนหลัง 3 ปี ตลอดจนรวบรวมปัญหาด้านการใช้ภาษาญี่ปุ่นที่พบจากการทบทวนงานวิจัยก่อนหน้า เพื่อนำมาเป็นข้อมูลในการสร้างแบบสอบถาม แบบสอบถามเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ (Likert scale) โดยแบ่งระดับความเป็นปัญหาออกเป็น “มากที่สุด (5)” “มาก (4)” “ปานกลาง (3)” “น้อย (2)” “น้อยที่สุด (1)” เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายประเมินตนเองตามความเป็นจริง ส่วนที่ 2 ได้แก่ การสัมภาษณ์แบบรายบุคคลเพื่อให้ทราบรายละเอียดของสถานการณ์ที่เกิดปัญหาขึ้น ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้รับความร่วมมือจากกลุ่มเป้าหมายที่มาเข้ารับการสัมภาษณ์จำนวน 15 คน โดยผู้วิจัยจะขอให้กลุ่มเป้าหมายบรรยายถึงสถานการณ์ที่เกิดปัญหาด้านการใช้ภาษาญี่ปุ่นระหว่างการฝึกงาน โดยใช้เวลาสัมภาษณ์ประมาณ 35 นาทีต่อคน

5. ผลการวิจัยและอภิปรายผล

5.1 ระดับปัญหาด้านการใช้ภาษาญี่ปุ่นในภาพรวม

จากการจัดส่งแบบสอบถามไปยังกลุ่มเป้าหมายผู้วิจัยได้รับคำตอบกลับมาทั้งสิ้น 26 คน คิดเป็นร้อยละ 100 ทั้งนี้ เนื่องจากงานวิจัยชิ้นนี้ต้องการวิเคราะห์ประเด็นที่เป็นปัญหาจนอาจส่งผลกระทบต่อการทำงาน ผู้วิจัยจึงคัดเลือกเฉพาะค่าตัวเลขในช่องที่ได้รับการประเมินโดยกลุ่มเป้าหมายว่าเป็นปัญหาระดับปานกลางถึงมากที่สุด เพื่อคำนวณผลรวมระดับปัญหา จากนั้นจึงคำนวณให้เป็นค่าเฉลี่ย แล้วแจกแจงระดับโดยกำหนดให้ผลรวมระดับปัญหาที่อยู่ระหว่างร้อยละ 81-100 เท่ากับมากที่สุด ร้อยละ 61-80 เท่ากับมาก ร้อยละ 41-60 เท่ากับปานกลาง ร้อยละ 21-40 เท่ากับน้อย และร้อยละ 1-20 เท่ากับน้อยที่สุด เมื่อเรียงลำดับปัญหาจากระดับมากที่สุดจนถึงระดับน้อยที่สุด จะสามารถแสดงข้อมูลได้ตามตารางที่ 3-7

ตารางที่ 3 ปัญหาการใช้ภาษาญี่ปุ่นที่อยู่ในระดับมากที่สุด (ผลรวมระดับปัญหาอยู่ระหว่างร้อยละ 81-100)

กลุ่มทักษะ	ประเด็นปัญหา	จำนวนผู้ประเมินระดับปัญหา (คน)			ผลรวมระดับปัญหา ¹
		ปานกลาง	มาก	มากที่สุด	
คำศัพท์	คลังคำศัพท์เฉพาะทางที่ใช้ในการปฏิบัติงาน	3	11	12	26 (100.00)
คำศัพท์	การเลือกคำศัพท์ให้เหมาะสมกับสถานการณ์	12	10	2	24 (92.31)
การฟัง	การฟังภาษาถิ่น	7	6	11	24 (92.31)
การฟัง	การฟังบทสนทนาทางโทรศัพท์เพื่อโต้ตอบในสถานการณ์เชิงธุรกิจ	10	12	2	24 (92.31)
การฟัง	การฟังจับใจความในหัวข้อเกี่ยวกับการทำงานเมื่อชาวญี่ปุ่นพูดด้วยความเร็วตามธรรมชาติ	11	6	6	23 (88.46)
คำศัพท์	คลังคำศัพท์พื้นฐานที่ใช้ในการปฏิบัติงาน	12	9	1	22 (84.62)
การพูด	การสนทนาโต้ตอบในหัวข้อเกี่ยวกับการทำงาน	12	10	0	22 (84.62)
การพูด	การกล่าวรายงานเพื่อสรุปเนื้อหาการทำงาน	13	9	0	22 (84.62)

¹ ค่าตัวเลขที่ปรากฏในวงเล็บคือ ค่าเฉลี่ยร้อยละ

ตารางที่ 4 ปัญหาการใช้ภาษาญี่ปุ่นที่อยู่ในระดับมาก (ผลรวมระดับปัญหาอยู่ระหว่างร้อยละ 61-80)

กลุ่มทักษะ	ประเด็นปัญหา	จำนวนผู้ประเมินระดับปัญหา (คน)			ผลรวมระดับปัญหา
		ปานกลาง	มาก	มากที่สุด	
การพูด	การสนทนาโดยเลือกระดับภาษา (รูปสุภาพและรูปกันเอง) ให้เหมาะสมกับคู่สนทนา	13	6	2	21 (80.77)
ไวยากรณ์	การเลือกใช้สำนวนเชิงธุรกิจที่เคยศึกษามาได้อย่างเหมาะสม	12	8	0	20 (76.92)
การพูด	การสนทนาด้วยภาษาสุภาพ (敬語) ได้อย่างเหมาะสม	11	8	1	20 (76.92)
การแปล/ล่าม	การแปล / ล่ามเป็นภาษาไทยที่สละสลวยตรงตามหลักภาษาไทย	10	9	1	20 (76.92)
การแปล/ล่าม	การแปล / ล่ามจากเนื้อหาภาษาไทยเป็นภาษาญี่ปุ่นได้อย่างถูกต้อง	6	10	4	20 (76.92)
การเขียน	การเขียนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการทำงาน เช่น เอกสารการประชุม รายงาน เป็นต้น	10	6	3	19 (73.08)
การแปล/ล่าม	การแปล / ล่ามจากเนื้อหาภาษาญี่ปุ่นเป็นภาษาไทยได้อย่างถูกต้อง	12	6	0	18 (69.23)
คำศัพท์	การอ่านของอักษรคันจิในชื่อเฉพาะ เช่น ชื่อ-นามสกุลของชาวญี่ปุ่น ชื่อสถานที่ เป็นต้น	10	6	2	18 (69.23)
ไวยากรณ์	การเลือกใช้รูปประโยคที่เคยศึกษามาได้อย่างเหมาะสม	14	3	0	17 (65.38)

ตารางที่ 5 ปัญหาการใช้ภาษาญี่ปุ่นที่อยู่ในระดับปานกลาง (ผลรวมระดับปัญหาอยู่ระหว่างร้อยละ 41-60)

กลุ่มทักษะ	ประเด็นปัญหา	จำนวนผู้ประเมินระดับปัญหา (คน)			ผลรวมระดับปัญหา
		ปานกลาง	มาก	มากที่สุด	
การเขียน	การเขียนอีเมลเพื่อติดต่อในเชิงธุรกิจ	10	4	1	15 (57.69)
การฟัง	การฟังจับใจความในหัวข้อเกี่ยวกับชีวิตประจำวันเมื่อชาวญี่ปุ่นพูดด้วยความเร็วตามธรรมชาติ	10	3	1	14 (53.85)
การอ่าน	การอ่านเพื่อจับประเด็นเนื้อหาของเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการทำงาน	11	3	0	14 (53.85)
การอ่าน	การอ่านเพื่อทำความเข้าใจความหมายของเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการทำงาน	11	1	0	12 (46.15)

ตารางที่ 6 ปัญหาการใช้ภาษาญี่ปุ่นที่อยู่ในระดับน้อย (ผลรวมระดับปัญหาอยู่ระหว่างร้อยละ 21-40)

กลุ่มทักษะ	ประเด็นปัญหา	จำนวนผู้ประเมินระดับปัญหา (คน)			ผลรวมระดับปัญหา
		ปานกลาง	มาก	มากที่สุด	
คำศัพท์	การใช้คำศัพท์พื้นฐานที่ใช้ในชีวิตประจำวัน	12	9	1	10 (38.46)
การเขียน	การเขียนข้อความบันทึกอย่างง่ายเพื่อติดต่อภายในบริษัท เช่น memo เป็นต้น	6	2	0	8 (30.77)

ตารางที่ 7 ปัญหาการใช้ภาษาญี่ปุ่นที่อยู่ในระดับน้อยที่สุด (ผลรวมระดับปัญหาอยู่ระหว่างร้อยละ 1-20)

กลุ่มทักษะ	ประเด็นปัญหา	จำนวนผู้ประเมินระดับปัญหา (คน)			ผลรวมระดับปัญหา
		ปานกลาง	มาก	มากที่สุด	
การพูด	การสนทนาโต้ตอบในหัวข้อเกี่ยวกับชีวิตประจำวัน	5	0	0	5 (19.23)

ตารางที่ 8 ปัญหาการใช้ภาษาญี่ปุ่นที่อยู่ในระดับมากที่สุดโดยจำแนกตามกลุ่มทักษะ

กลุ่มทักษะ	ประเด็นปัญหา
คำศัพท์	คลังคำศัพท์เฉพาะทางที่ใช้ในการปฏิบัติงาน (ร้อยละ 100.00), การเลือกคำศัพท์ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ (ร้อยละ 92.31), คลังคำศัพท์พื้นฐานที่ใช้ในการปฏิบัติงาน (ร้อยละ 84.62)
การฟัง	การฟังภาษาถิ่น (ร้อยละ 92.31), การฟังบทสนทนาทางโทรศัพท์เพื่อโต้ตอบในสถานการณ์เชิงธุรกิจ (ร้อยละ 92.31), การฟังจับใจความในหัวข้อเกี่ยวกับการทำงานเมื่อชาวญี่ปุ่นพูดด้วยความเร็วตามธรรมชาติ (ร้อยละ 88.46)
การพูด	การสนทนาโต้ตอบในหัวข้อเกี่ยวกับการทำงาน (ร้อยละ 84.62), การกล่าวรายงานเพื่อสรุปเนื้อหาการทำงาน (ร้อยละ 84.62)

จากข้อมูลในตารางที่ 3-7 สามารถกล่าวได้ว่าแต่ละประเด็นล้วนมีความจำเป็นที่ต้องปรับปรุงเพื่อให้การฝึกงานของผู้เรียนวิชาเอกภาษาญี่ปุ่นดำเนินไปอย่างราบรื่น อย่างไรก็ตาม เนื่องจากงานวิจัยชิ้นนี้มุ่งเน้นที่จะวิเคราะห์ประเด็นปัญหาที่จำเป็นต้องปรับปรุงอย่างเร่งด่วนเพื่อลดปัญหาด้านการใช้ภาษาญี่ปุ่นที่เกิดขึ้นมากเป็นลำดับแรกๆ ผู้วิจัยจึงเลือกเฉพาะประเด็นปัญหาที่อยู่ในระดับมากที่สุดถึงระดับปานกลาง (ตารางที่ 3-5) มาวิเคราะห์ในหัวข้อถัดไป

5.2 ปัญหาการใช้ภาษาญี่ปุ่นในระดับมากที่สุดโดยจำแนกตามกลุ่มทักษะ

จากผลการวิจัยสามารถแสดงปัญหาการใช้ภาษาญี่ปุ่นที่อยู่ในระดับมากที่สุดได้ตามตารางที่ 8 โดยปัญหาที่จัดอยู่ในกลุ่มทักษะคำศัพท์ภาษาญี่ปุ่นมีจำนวน 3 หัวข้อ ได้แก่ คลังคำศัพท์เฉพาะทางที่ใช้ในการปฏิบัติงาน (ร้อยละ 100.00) การเลือกคำศัพท์ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ (ร้อยละ 92.31) และคลังคำศัพท์พื้นฐานที่ใช้ในการปฏิบัติงาน (ร้อยละ 84.62)

ทั้งนี้ กลุ่มเป้าหมายได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาในกลุ่มทักษะคำศัพท์ภาษาญี่ปุ่นดังต่อไปนี้

(1) “คำศัพท์เฉพาะเลยคะอย่างแรก คือช่วงเดือนมีนาคมเนี่ย ทางนิตยสารเขาจะทำคอลัมน์ wellness spa คลินิกสุขภาพ แล้วพอหนูออกไปรีวิวที่ตามคลินิกครั้งแรกฟังอะไรไม่รู้เรื่องเลยคะ คำศัพท์ทุกอย่างเกี่ยวกับสุขภาพ ทั้งเครื่องมือเครื่องไม้ หนูฟังอะไรไม่รู้เรื่องเลยคะ ทั้งภาษาไทยและภาษาญี่ปุ่นเลย เพราะเหมือนเป็นศัพท์ทางแพทย์บ้าง ศัพท์เฉพาะบ้าง” (กลุ่มเป้าหมาย 20/สื่อสิ่งพิมพ์)²

(2) “คำศัพท์เฉพาะทาง อันนี้ก็เป็นปัญหาอยู่แล้ว อย่างที่เวลาต้องแปลจ๊อบ ถ้ามันเป็นเรื่องเกี่ยวกับ บางที่เป็นวิชาอย่างเงี้ยคะ หนูก็พอเข้าใจว่ามันเป็นศัพท์ที่เราไม่ได้เรียนอยู่แล้ว การไป install, maintenance อะไรแบบเนี้ยคะ นอกจากนั้นก็พวกศัพท์ไอทีอะคะ เวลาจะต้องมาแปลก็ต้องมาหาทีละคำ” (กลุ่มเป้าหมาย 22/การจัดหางาน)

(3) “คำศัพท์ที่เป็นศัพท์เฉพาะ เช่น เกี่ยวกับธุรกิจ ก็จะได้ใช้คำว่า ‘ลูกค้า’ ว่า ‘お客様’ เวลาเขาพูดถึง เขาก็จะใช้เป็น ‘顧客’ เหมือนจะมีคำที่เป็นคำเฉพาะที่เราไม่เคยเรียนมาก่อน แล้วก็ศัพท์เกี่ยวกับบอสังหาริมทรัพย์ซึ่งไม่เคยเจอมาก่อน” (กลุ่มเป้าหมาย 7/อื่นๆ)

คลังคำศัพท์เฉพาะทาง ตลอดจนคลังคำศัพท์พื้นฐานที่ใช้ในการปฏิบัติงานถือเป็นอุปสรรคต่อการทำงานของ กลุ่มเป้าหมาย เนื่องจากเนื้อหาการทำงานแต่ละประเภทมีรายละเอียดแตกต่างกัน การเรียนรู้คำศัพท์ดังกล่าวภายในห้องเรียนให้ได้เพียงพอจึงเป็นไปได้ยาก ซึ่งผลการวิจัยนี้เป็นไปในทางเดียวกันกับงานวิจัยที่ผ่านมาที่ระบุว่า บัณฑิตที่ทำงานในสถานประกอบการญี่ปุ่นมักประสบปัญหาด้านคลังคำศัพท์ที่ใช้ในการ

ปฏิบัติงานที่ไม่เพียงพอ (片桐・椿 2002, タナサーンセー二一他 2005, อิติสรณ์ 2556) ในขณะที่สถานประกอบการเองก็คาดหวังให้ทางมหาวิทยาลัยเตรียมความพร้อมบัณฑิตให้มีความรู้ด้านคลังคำศัพท์เฉพาะทางมากยิ่งขึ้น (前野他 2015, ศิริวรรณ 2561)

สำหรับกลุ่มทักษะการฟังภาษาญี่ปุ่น ทักษะที่ได้รับการประเมินว่าเป็นปัญหาในระดับมากที่สุดมี 3 หัวข้อ ได้แก่ การฟังภาษาถิ่น (ร้อยละ 92.31) การฟังบทสนทนาทางโทรศัพท์เพื่อโต้ตอบในสถานการณ์เชิงธุรกิจ (ร้อยละ 92.31) และการฟังจับใจความในหัวข้อเกี่ยวกับการทำงานเมื่อชาวญี่ปุ่นพูดด้วยความเร็วตามธรรมชาติ (ร้อยละ 88.46) โดยบทสัมภาษณ์ในข้อ (4) - (5) เป็นประเด็นปัญหาด้านการฟังภาษาถิ่น ข้อ (6) เป็นประเด็นปัญหาด้านการฟังบทสนทนาทางโทรศัพท์เพื่อโต้ตอบในสถานการณ์เชิงธุรกิจ และข้อ (7) - (8) เป็นประเด็นปัญหาด้านการฟังจับใจความในหัวข้อเกี่ยวกับการทำงานเมื่อชาวญี่ปุ่นพูดด้วยความเร็วตามธรรมชาติ

(4) “เพราะว่าด้วยความที่ว่าส่วนใหญ่เขาจะเป็นสำเนียงฝั่งคันไซ การพูดของผู้ชายส่วนใหญ่ก็จะเสียงทุ้มๆ หน่อย แล้วก็พูดค่อนข้างเร็ว มันจะติดกันกับตอนที่เรียน อาจารย์จะค่อยๆ พูด อธิบายให้เราได้ยินชัดๆ ซ้ำๆ แต่ที่นี้เหมือนบางทีถ้าเขาจะถามอะไร อยู่ดีๆ เขาก็จะพูดเร็วไล่ขึ้นมาเลย บางทีก็ฟังไม่ทัน ต้องขอเขารอบสองรอบสาม พอเป็นแบบนั้นเสร็จปุ๊บ นายเขาก็จะรู้สึกเริ่มรำคาญละ เขาก็จะเริ่มเปลี่ยนวิธีพูด บางทีก็เปลี่ยนไปใช้ภาษาอังกฤษพูดกับเราแทน” (กลุ่มเป้าหมาย 14/อุตสาหกรรมการผลิต)

(5) “ภาษาถิ่นคะ ตอนแรกหนูงงมากคะ เป็นคันไซเน้จ้ะ เช่น จะทำอันนี้เสร็จแล้วใช้ไหม เดี๋ยวบรินต์มาให้ดูได้ไหมก่อนกลับ ‘プリントしたよろ?’ หนูก็

² ข้อมูลที่แสดงภายในวงเล็บหลังบทสัมภาษณ์คือ รหัสกลุ่มเป้าหมายที่ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์ / ประเภทสถานประกอบการที่ไปฝึกงาน

แบบ「やろ」คืออะไรหรอ หนูไม่รู้ตรงนี้เลยคะ” (กลุ่มเป้าหมาย 5/อื่นๆ)

(6) “อย่างคุยโทรศัพท์อย่างเงี้ยคะ กว่าจะคุยได้ หนูต้องเรียบเรียงคำพูดนาน อาจจะใช้เวลา 4-5 นาที เลยกว่าจะกดโทรฯ แต่ละครั้ง คิดว่าปกติควรจะโทรฯ ได้เลย พวกศัพท์ที่ใช้ก็จะใช้เป็นศัพท์ง่ายๆ คือตั้งใจว่าจะใช้ยกย่อง ถ่อมตน แต่พอเอาเข้าจริงๆ ก็ต้องพูดแล้วก็เลยไม่ใช่ แต่ก็ใช้รูป ます อยู่ จะไม่ใช่เพลนฟอร์ม เพราะไม่ถนัดอยู่แล้ว มีครั้งหนึ่งที่พูดออกไปแล้ว อีกฝ่ายหนึ่งฟังไม่ออก แต่หนูเปลี่ยนคำแทน แต่ก็พูดซ้ำๆ ตะกุกตะกัก เขาก็รอฟัง” (กลุ่มเป้าหมาย 22/การจัดหางาน)

(7) “ตอนแรกรู้สึกฟังดีแล้ว แต่ว่าพอเอาเข้าจริงๆ คนญี่ปุ่นที่บริษัทเขาพูดเร็วมาก หนูไม่แน่ใจว่าปกติเขาพูดเร็วกันขนาดนี้เลยไหม เพราะว่าหนูอยู่ญี่ปุ่นมาทั้งปี ตอนไปเรียน ก็ยังไม่เคยเจอเร็วขนาดนี้ เร็วมาก หนูฟังไม่ออกเลย 100% หนูน่าจะจับได้ 40% เช่น เขากลามหนูเกี่ยวกับฟิตแบ็กว่าบริษัทนี้เขาตอบกลับมาว่ายังไง (ย่อ) แต่ถ้าเป็นเรื่องที่เป็นงานของหนูแล้ว เขาพูดคุยกับหนูเรื่องงาน อันนี้อาจจะประมาณ 70-80% ได้ ถ้าอยู่ๆ เขาชวนคุย อยากจะพูดขึ้นมาก็จะฟังไม่ทัน” (กลุ่มเป้าหมาย 22/การจัดหางาน)

(8) “ด้วยเสียงเขาก็ไม่ใช่สำเนียงไทยแบบเรา สำเนียงด้วยอะ อาจารย์「ご飯を食べましたか」 แต่เวลาเขาพูดก็จะพูดเร็ว แต่ละคนก็ไม่เหมือนกัน” (กลุ่มเป้าหมาย 8/อุตสาหกรรมการผลิต)

จากบทสัมภาษณ์พบว่า ในกรณีที่ไปฝึกงานในสถานประกอบการที่มีพนักงานชาวญี่ปุ่นจากภูมิภาคคันไซ กลุ่มเป้าหมายมักประสบปัญหาด้านภาษาถิ่น เนื่องจากพนักงานชาวญี่ปุ่นกลุ่มนี้อาจไม่ใช้ภาษามาตรฐานในการสื่อสาร ในขณะที่การเรียนการสอนภาษาญี่ปุ่นภายในชั้นเรียน โดยเฉพาะรายวิชาฟัง-พูด

อาจารย์ผู้สอนจะใช้ภาษามาตรฐานเป็นหลักในการฝึกฝน นอกจากนี้ อาจารย์ผู้สอนชาวญี่ปุ่นอาจพูดช้ากว่าปกติเพื่อให้ผู้เรียนฟังจับใจความได้ง่าย ทำให้ผู้เรียนไม่คุ้นชินกับความเร็วในการพูดตามธรรมชาติของเจ้าของภาษา ซึ่งปัญหาเหล่านี้ก็ปรากฏในงานวิจัยของ 片桐・椿 (2002) タナサーンセーニ一他 (2005) Nareenoot (2013) และจิตติธรณ์ (2556) เช่นกัน ทั้งนี้เมื่อสอบถามในประเด็นเกี่ยวกับสิ่งที่ทางสาขาวิชาสามารถช่วยเตรียมความพร้อมได้ล่วงหน้าก่อนการฝึกงาน กลุ่มเป้าหมาย 7 ได้ให้ข้อมูลย้อนกลับว่า “อยากให้มีแบบวิชาบังคับที่ต้องไปฟังสัมมนาที่เป็นภาษาญี่ปุ่น แบบฟังของจริง ได้ฟังภาษาญี่ปุ่นบ้าง เพราะว่าส่วนใหญ่ที่เรียนอยู่ หนูมองว่าเราอ่าน เราจำ เราเขียน เราพูด แต่เราไม่ค่อยได้ฟังภาษาญี่ปุ่นจริงๆ ในระดับที่เป็นความเร็วของคนญี่ปุ่นจริงๆ อาจจะได้ไม่เป็นเนื้อหาธุรกิจก็ได้ แต่อาจจะเป็นเนื้อหาที่เราฟังเพื่อจะจับใจความ การที่เราได้ฟังเรื่อยๆ แล้วทำให้รู้ว่าบางทีเขาก็พูดรวบคำเนอะ บางทีเขาก็มีการตัดบทแบบนี้เนอะ หรือว่าเรียนรู้ที่จะเข้าใจว่าการที่คนญี่ปุ่นพูดแบบนี้เขาต้องการจะสื่ออะไร” นอกจากนี้ การฟังบทสนทนาทางโทรศัพท์เพื่อได้ตอบในสถานการณ์เชิงธุรกิจยังเป็นอีกปัญหาหนึ่งที่กลุ่มเป้าหมายประสบมากที่สุด เนื่องจากการสนทนาทางโทรศัพท์ในสถานการณ์ธุรกิจต้องอาศัยทักษะการสนทนาโต้ตอบกับอีกฝ่ายอย่างรวดเร็ว อีกทั้งต้องคำนึงมารยาทในการสนทนาทางโทรศัพท์ ตลอดจนการใช้ภาษาสุภาพและการใช้สำนวนเชิงธุรกิจ

สำหรับทักษะการใช้ภาษาญี่ปุ่นที่ได้รับการประเมินว่าเป็นปัญหาในระดับมากที่สุดอีก 2 หัวข้อจัดอยู่ในด้านทักษะการพูดภาษาญี่ปุ่น ได้แก่ การสนทนาโต้ตอบในหัวข้อเกี่ยวกับการทำงาน (ร้อยละ 84.62) และการกล่าวรายงานเพื่อสรุปเนื้อหาการทำงาน (ร้อยละ 84.62) โดยตัวอย่างของปัญหาที่กลุ่มเป้าหมายได้กล่าวถึงในบทสัมภาษณ์มีดังนี้

(9) “การพูด อย่างเวลาที่คนญี่ปุ่นมาคุยด้วย มาสื่อสารอะไรอย่างนี้ หนูก็จะตอบได้แค่นั้นๆ คือฟังรู้เรื่อง แต่ตอบสั้น เพราะว่าบางทีเหมือนหนูจะคิดนาน คิด ประโยคในใจอะไรแบบนี้อะคะ ก็เลยใช้เวลา” (กลุ่มเป้าหมาย 3/การสื่อสารและคอมพิวเตอร์)

(10) “ก็เหมือนพูดในที่ประชุมอะไรอย่างนี้คะ เขาก็ถามคำถาม แต่หนูก็ยังตอบเป็นประโยคยาวๆ ไม่ค่อยได้ ตอบไปที่ละนิดๆ รู้สึกว่ามันไม่ราบรื่นเท่าไร” (กลุ่มเป้าหมาย 2/การสื่อสารและคอมพิวเตอร์)

(11) “น่าจะเป็นเรื่องของ การพูด บางทีตื่นตื่น ทำให้แบบพูดตะกุกตะกัก ทำให้รู้สึกกดดันกับตัวเอง เพราะว่าบรรดาชาวญี่ปุ่นเขาก็ค่อนข้างจะตั้งใจฟังเรา” (กลุ่มเป้าหมาย 13/อุตสาหกรรมการผลิต)

เมื่อเป็นการสนทนาในสถานประกอบการซึ่งมีความซับซ้อน กลุ่มเป้าหมายมักประสบปัญหาด้านทักษะการพูด เนื่องจากการเรียนการสอนบทสนทนาภายในห้องเรียน มักมุ่งเน้นที่การท่องจำรูปแบบและสำนวนต่างๆ อีกทั้งมีข้อจำกัดด้านเวลาสำหรับการฝึกฝนภายในห้องเรียน กลุ่มเป้าหมายจึงมีโอกาสดูฝึกสนทนาโดยประยุกต์ให้สอดคล้องกับสถานการณ์การทำงานได้น้อย ทำให้ขาดความคล่องตัวในการสนทนาได้ตอบ โดยกลุ่มเป้าหมาย 15 ได้ให้ข้อเสนอแนะว่า “อาจจะให้เรียนพูดเยอะๆ หน่อยไหมคะ เพราะว่าเหมือนที่ผ่านมา เราอ่านจะเน้นไปทางด้านไวยากรณ์หรือพวกโครงสร้างประโยคมากเกินไป อยากให้เน้นให้ฝึกพูด ถ้าแสดงความคิดเห็นโดยใช้ภาษาญี่ปุ่น ไม่ต้องใช้คำศัพท์ที่สวยหรูมาก แต่ขอให้กล้าพูด” นอกจากนี้ กลุ่มเป้าหมาย 20 ได้ให้ข้อมูลป้อนกลับที่แสดงความคิดเห็นครอบคลุมทั้งทักษะการพูด และทักษะการฟังว่า “จริงๆ บทเรียนที่เรียนอยู่ทุกวันนี้ มันก็ตอบโจทย์อยู่แล้วนะคะ ทั้งตัวบทสนทนาที่เป็นเนื้อหาเกี่ยวกับธุรกิจ ทั้งการเรียนล่าม เรียนแปลหรือว่าเรียนการเขียน คือมันได้ใช้หมดเลย แต่ถ้าเกิดได้ฟัง ได้

พูดมากขึ้นก็ดีกว่า เพราะช่วงปี 2 ค่ะ จะมีคลาสคอนเวอร์เซชันที่ได้ฟังเหมือนกัน แต่ก็ยอมรับว่าตอนนั้นก็ฟังไม่ค่อยได้ เหมือนอยากฟังมากขึ้นอีก” ข้อมูลป้อนกลับเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่า การเรียนการสอนบทสนทนาที่เน้นการท่องจำรูปแบบและสำนวนเป็นหลัก อาจไม่เป็นประโยชน์ต่อผู้เรียนวิชาเอกภาษาญี่ปุ่นนัก หากขาดการฝึกสนทนาในรูปแบบที่ช่วยกระตุ้นให้ผู้เรียนมีความกล้าและมั่นใจในการพูด และสามารถประยุกต์ใช้ทักษะการพูดได้อย่างยืดหยุ่น นอกจากนี้ การสนทนาได้ตอบในหัวข้อเกี่ยวกับการทำงานยังเกี่ยวข้องกับคลังคำศัพท์เฉพาะทางที่ใช้ในการปฏิบัติงาน ทำให้กลุ่มเป้าหมายไม่สามารถพูดหรือกล่าวรายงานเพื่อสรุปเนื้อหาในประเด็นดังกล่าวได้ โดยประเด็นนี้มีความจำเป็นที่ต้องปรับปรุงและพัฒนาเป็นลำดับต้นๆ เนื่องจากความสามารถด้านการสนทนาในหัวข้อเกี่ยวกับการทำงานเป็นสิ่งที่สถานประกอบการคาดหวังต่อตัวบัณฑิต (前野他 2013)

จากการวิเคราะห์บทสัมภาษณ์เกี่ยวกับปัญหาการใช้ภาษาญี่ปุ่นที่อยู่ในระดับมากที่สุดข้างต้น ข้อมูลดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า คำศัพท์เฉพาะทาง คำศัพท์ที่ใช้ในการปฏิบัติงานเป็นสิ่งที่ไม่สามารถเรียนรู้ได้อย่างครอบคลุมภายในชั้นเรียนอันเนื่องมาจากความหลากหลายของลักษณะงาน ด้วยเหตุนี้ เมื่อกลุ่มเป้าหมายพบคำศัพท์ที่ไม่คุ้นเคยในฝึกงานจึงเกิดอุปสรรคด้านการใช้ภาษาญี่ปุ่นตามมา โดยเห็นได้จากบทสัมภาษณ์ของกลุ่มเป้าหมาย 8 ที่บรรยายถึงอุปสรรคขณะปฏิบัติงานกล่าวว่า “วันนั้นไม่มีใครอยู่เลยในแผนกล่าม แล้วแบบเขาก็ถามหนู คนญี่ปุ่นเขาก็พูดมา ฟังเร็วมาก หนูก็ฟังไม่รู้เรื่อง ไม่รู้เรื่องเลย แต่จำได้แค่คำเดียวคือคำว่า 工場 แค่นั้นนะ (ย่อ) สุดท้ายก็คือพอเราฟังไม่รู้เรื่องทั้งหมด มันก็จบ สุดท้ายแปลไม่ได้ค่ะ เขาคุยกันเป็นภาษามือจนรู้เรื่อง” สถานการณ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ความไม่เข้าใจคำศัพท์เฉพาะประกอบกับความเร็วในการพูดตามธรรมชาติของชาวญี่ปุ่นส่งผลให้กลุ่มเป้าหมายไม่สามารถล่ามได้อย่างมีประสิทธิภาพ

แม้กลุ่มเป้าหมายจะพยายามซักถามเพื่อตรวจสอบความหมายกับชาวญี่ปุ่นเพื่อแก้ไขปัญหานั้นเฉพาะหน้าแล้วก็ตาม ทว่าในสถานการณ์การทำงานที่คาดหวังให้กลุ่มเป้าหมายล่ามได้อย่างถูกต้องและแม่นยำภายในระยะเวลาอันจำกัด การตรวจสอบความหมายของคำศัพท์ให้ครบถ้วนจึงเป็นไปได้ยาก จึงอาจกล่าวได้ว่าปัญหาด้านคำศัพท์เป็นสาเหตุสำคัญที่เชื่อมโยงไปสู่ปัญหาด้านอื่นๆ เกี่ยวกับการใช้ภาษาญี่ปุ่น เช่น ปัญหาด้านการฟัง การล่าม การสนทนา เป็นต้น และส่งผลกระทบต่อให้กลุ่มเป้าหมายไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ลุล่วงในที่สุด

5.3 ปัญหาการใช้ภาษาญี่ปุ่นในระดับมากโดยจำแนกตามกลุ่มทักษะ

ปัญหาการใช้ภาษาญี่ปุ่นที่กลุ่มเป้าหมายประเมินว่าเป็นปัญหาในระดับมากที่สุด 9 หัวข้อ โดยกระจายอยู่ใน 5 กลุ่มทักษะตามที่แสดงในตารางที่ 9

ประเด็นปัญหาอันดับแรกจัดอยู่ในกลุ่มทักษะการพูดภาษาญี่ปุ่น ได้แก่ การสนทนาโดยเลือกระดับภาษา (รูปสุภาพและรูปกันเอง) ให้เหมาะสมกับคู่สนทนา

(ร้อยละ 80.77) ในขณะที่ปัญหาด้านทักษะการพูดภาษาญี่ปุ่นอีกข้อหนึ่งคือ การสนทนาด้วยภาษาสุภาพ (敬語) ได้อย่างเหมาะสม (ร้อยละ 76.92) โดยจะเห็นตัวอย่างปัญหาได้จากบทสัมภาษณ์ดังนี้

(12) “ระดับภาษาที่ใช้ในการพูดอะคะ ด้านการใช้ภาษาสุภาพ ภาษาธรรมดาอะไรแบบนี้คะ ผลออกรูปปกติใส่เขา ทั้งๆ ที่เขาเป็นเจ้านาย” (กลุ่มเป้าหมาย 1 /การท่องเที่ยวและการโรงแรม)

(13) “โดยทั่วไปที่ใช้ส่วนใหญ่จะได้ใช้ในรูปます ฟอร์มเป็นส่วนใหญ่ ก็จะติดที่จะพูดเป็นรูปปกติ หรือว่าเป็นรูปます ฟอร์มมากกว่าที่จะใช้รูปยกย่องหรือถ่อมตัว เช่น ตอนเป็นล่าม บางทีเราจะถามเขาว่า เขาโอเคไหม แทนที่จะใช้「よろしい」เราก็จะหลุดคำว่า「いいですわ」ออกไป ซึ่งมันเป็นภาษาที่ไม่ได้ใช้กับลูกค้า แล้วก็มีสับสนเวลาเราแปล รูปหน้าเป็น さん แล้วข้างหลังเป็น する เป็นรูปถ่อมตัว แล้วก็ さん なる บางทีก็ใช้สลับกัน” (กลุ่มเป้าหมาย 7/อื่นๆ)

ตารางที่ 9 ปัญหาการใช้ภาษาญี่ปุ่นที่อยู่ในระดับมากโดยจำแนกตามกลุ่มทักษะ

กลุ่มทักษะ	ประเด็นปัญหา
การพูด	การสนทนาโดยเลือกระดับภาษา (รูปสุภาพและรูปกันเอง) ให้เหมาะสมกับคู่สนทนา (ร้อยละ 80.77), การสนทนาด้วยภาษาสุภาพ (敬語) ได้อย่างเหมาะสม (ร้อยละ 76.92)
การแปล/ล่าม	การแปล/ล่ามเป็นภาษาไทยที่สละสลวยตรงตามหลักภาษาไทย (ร้อยละ 76.92), การแปล/ล่ามจากเนื้อหาภาษาไทยเป็นภาษาญี่ปุ่นได้อย่างถูกต้อง (76.92), การแปล/ล่ามจากเนื้อหาภาษาญี่ปุ่นเป็นภาษาไทยได้อย่างถูกต้อง (69.23)
ไวยากรณ์	การเลือกใช้สำนวนเชิงธุรกิจที่เคยศึกษามาได้อย่างเหมาะสม (ร้อยละ 76.92), การเลือกใช้รูปประโยคที่เคยศึกษามาได้อย่างเหมาะสม (ร้อยละ 65.38)
การเขียน	การเขียนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการทำงาน เช่น เอกสารการประชุม รายงาน เป็นต้น (ร้อยละ 73.08)
คำศัพท์	เสียงอ่านของอักษรคันจิในชื่อเฉพาะ เช่น ชื่อ-นามสกุลของชาวญี่ปุ่น ชื่อสถานที่ เป็นต้น (ร้อยละ 69.23)

(14) “บางทีลูกค้ามาติดต่ออย่างเงี้ยค่ะ บางทีเรา ก็จะผลอใช้คำศัพท์ หรือรูปประโยคที่เป็น丁寧 แต่ ไม่ใช้ในเชิงธุรกิจอะค่ะ อย่างเช่นหนูถามเขาว่า มาหา งานใหม่ หนูก็ผลอพุดออกไปเลยว่า「就職ですか」 แค่นี้ยะค่ะ จริงๆ ก็น่าจะ「ご就職でしょうか」” (กลุ่มเป้าหมาย 6 /การจัดหางาน)

จากบทสัมภาษณ์พบว่า กลุ่มเป้าหมายมีแนวโน้มใช้ คำศัพท์รูปกันเองบ่อยครั้งจนเกิดความเคยชิน จนกระทั่ง นำไปใช้ในสถานประกอบการโดยไม่ตั้งใจ นอกจากนี้ แม้กลุ่มเป้าหมายจะพยายามเลือกใช้รูปสุภาพในการ สนทนาแล้วก็ตาม แต่ก็ไม่สามารถเลือกใช้ภาษาสุภาพ ได้อย่างที่ตั้งใจไว้ ซึ่งผลการศึกษานี้สอดคล้องกับงานวิจัย ของ タナサーンセーニ一他 (2005) ซึ่งระบุว่า การใช้ภาษาสุภาพเป็นหนึ่งในปัญหาสำคัญของบัณฑิตที่ ทำงานในสถานประกอบการญี่ปุ่น

กลุ่มทักษะต่อมาคือ กลุ่มทักษะการแปล/ล่าม ภาษาญี่ปุ่น ซึ่งทุกหัวข้อได้รับการประเมินว่าเป็นปัญหา ในระดับมาก โดยแบ่งออกเป็นการแปล/ล่ามเป็นภาษา ไทยที่สละสลวยตรงตามหลักภาษาไทย (ร้อยละ 76.92) การแปล/ล่ามจากเนื้อหาภาษาไทยเป็นภาษาญี่ปุ่นได้ อย่างถูกต้อง (76.92) ตามด้วยการแปล/ล่ามจากเนื้อหา ภาษาญี่ปุ่นเป็นภาษาไทยได้อย่างถูกต้อง (69.23) ซึ่งตรง กับผลการศึกษาของอิชิธอร์น (2012) ที่ระบุว่าบัณฑิตมี ปัญหาด้านการล่ามด้วยภาษาญี่ปุ่น โดยตัวอย่างปัญหา ด้านการแปล/ล่ามที่พบในการเก็บข้อมูลครั้งนี้มีดังนี้

(15) “ตอนแปลเอกสารเกี่ยวกับผู้ถือหุ้นของบริษัท ประชุม หนูไม่มีความรู้เรื่ององค์กรอะไรขนาดนั้นค่ะ ไฟล์ที่เขาให้มาจากญี่ปุ่น กฎหมายบางที่เป็นกฎหมาย ญี่ปุ่น ซึ่งเวลาจะแปลก็ไม่ว่าจะแปลอย่างไรให้สละสลวย” (กลุ่มเป้าหมาย 5/อื่นๆ)

(16) “บางทีมันก็เป็น擬音語มาแล้ว เราก็อาจจะ งงว่ามันแปลว่าอะไร แล้วเราไม่เข้าใจจริงๆ เราก็ต้อง

ถามคนญี่ปุ่นในบริษัทหรืออะไรอย่างนี้อีกทีครับ บางที เราก็หาในพจนานุกรมไม่เจอ หรือบางทีเจอแล้ว ความหมายจริงๆ มันก็เป็นอีกอย่างหนึ่งไปเลย” (กลุ่มเป้าหมาย 9/การสื่อสารและคอมพิวเตอร์)

(17) “สมมติว่าหนูฟังประโยคภาษาญี่ปุ่นประโยคนี้ ไม่ออก หนูก็ไม่ว่าจะถ่ายทอดออกมายังไงในช่วงเวลา ที่มี มันสั้นแค่นิดเดียว ในช่วงเวลาที่มันสั้นแค่นิดเดียว อันเนี้ย ถ้าจะให้คิดเป็นตัวเลขออกมาก็อาจจะแค่ 1 วินาที หรือ 2 วินาทีประมาณนี้ เราต้องฟังภาษาญี่ปุ่น แปล จับใจความ สรุป แล้วก็ถ่ายทอด คือมันเป็นกระบวนการ ที่มันเยอะมากเลยคะกับระยะเวลาเท่านี้ หนูก็เลยรู้สึกว่ อันนี้มันยาก แล้วก็รู้สึกกดดัน” (กลุ่มเป้าหมาย 15/อุตสาหกรรมการผลิต)

(18) “เหตุการณ์ตอนที่เขาให้เราไปช่วยฟังแล้วล่าม ระหว่างเพื่อนร่วมงานกับเจ้าหน้าที่ที่เป็นคนญี่ปุ่นคะ (ย่อ) เจ้าหน้าที่ญี่ปุ่นเขาก็พูดอธิบายยาวมาก หนูก็จับได้ เป็นบางคำ ก็แปลออกมาเฉพาะคำที่หนูจับได้ แล้วที่นี้ สิ่งที่หนูแปลออกมามันไม่ใช่ประเด็นที่เขาต้องการพูด คนญี่ปุ่นเขาก็พูดออกมาว่าไม่น่าจะใช้นะ เขาก็เลยไปพูด กับคนญี่ปุ่นที่เขาได้ภาษาไทยว่า เขาต้องการพูดแบบนั้นนะ ก็เลยรู้สึกว่าพอเราไม่ได้ตรงนี้ ก็เลยรู้สึกว่าทำให้งานเขา ไม่เดิน” (กลุ่มเป้าหมาย 6/การจัดหางาน)

ในขณะที่สถานประกอบการมีความคาดหวังให้ บัณฑิตมีความสามารถด้านการล่ามแบบทั่วไปและการ ล่ามระดับสูง (前野他 2013) ตลอดจนมีความสามารถ ด้านการแปลภาษาไทยเป็นภาษาญี่ปุ่น (Nareenoot 2013) อย่างไรก็ตาม จากบทสัมภาษณ์ข้างต้นจะเห็นว่า ปัญหา ด้านการแปล/ล่ามภาษาญี่ปุ่นมีความเกี่ยวข้อง กับ ปัญหาด้านอื่นๆ เช่น ปัญหาด้านคำศัพท์ ปัญหา ด้านการฟังภาษาญี่ปุ่น เป็นต้น นอกจากนี้ แม้การแปล/ล่าม เนื้อหาภาษาญี่ปุ่นเป็นภาษาไทยได้อย่างถูกต้องจะ ไม่ เป็นปัญหาเท่ากับหัวข้ออื่นๆ แต่ความชำนาญด้านการ

ใช้ภาษาไทยที่ไม่เพียงพออาจส่งผลให้ไม่สามารถแปล/ ล่ามจากภาษาญี่ปุ่นเป็นภาษาไทยที่เข้าใจง่าย สละสลวย ตรงตามหลักภาษาไทยได้ดีเท่าที่ควร

สำหรับประเด็นปัญหาที่พบในกลุ่มทักษะไวยากรณ์ ได้แก่ การเลือกใช้สำนวนเชิงธุรกิจที่เคยศึกษามาได้อย่างเหมาะสม (ร้อยละ 76.92) และการเลือกใช้รูปประโยคที่เคยศึกษามาได้อย่างเหมาะสม (ร้อยละ 65.38) ซึ่งแสดงให้เห็นว่ากลุ่มเป้าหมายยังคงประสบปัญหาด้านไวยากรณ์ในสถานการณ์การทำงาน แม้จะเคยศึกษารูปประโยคหรือสำนวนเชิงธุรกิจเหล่านั้นมาแล้วก็ตาม

(19) “บางทีก็ใช้คำช่วยไม่ค่อยถูก ทำให้เกิดความเข้าใจผิดเล็กน้อย เช่น เขาให้แจ้งให้กับพี่คนขับรถไปส่งเอกสารให้เขา พอตีเหมือนหนูใช้คำช่วยผิด อย่างเช่น 「に」 มันก็กลายเป็นสลับที่กัน เขาก็จะสับสน” (กลุ่มเป้าหมาย 13/อุตสาหกรรมการผลิต)

(20) “นอกจากคำศัพท์เฉพาะแล้ว ก็จะมีพวกคำช่วยอะไรแบบนี้ด้วยครับที่บางทีเราอาจจะรีบร้อนไปแล้วทำความเข้าใจพลาดไป เช่น 「に」 「で」 「は」 อะไรพวกนี้ครับ ที่นี้พอมันไปผสมกับคำศัพท์ที่เราไม่เข้าใจเราก็รีบแปลไปก่อนด้วยที่ว่าตอนนั้นมันรีบ” (กลุ่มเป้าหมาย 9/การสื่อสารและคอมพิวเตอร์)

อาจกล่าวได้ว่า แม้กลุ่มเป้าหมายจะเคยศึกษาไวยากรณ์ภายในชั้นเรียนมาโดยตลอด แต่เมื่ออยู่ในสถานการณ์การฝึกงานแล้ว กลุ่มเป้าหมายกลับไม่สามารถนำความรู้ดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ได้ทันที จากการสัมภาษณ์เพิ่มเติมพบว่า สาเหตุที่ทำให้กลุ่มเป้าหมายเกิดความผิดพลาดด้านไวยากรณ์มีความแตกต่างกันไป เช่น ความประหม่า ความไม่คุ้นเคยกับการพูดรูปประโยคที่ยาวและซับซ้อน เป็นต้น ยิ่งไปกว่านั้น สำนวนเชิงธุรกิจที่เรียนภายในชั้นเรียนอาจนำไปประยุกต์ใช้ได้ยาก เนื่องจากแต่ละสถานการณ์มีรายละเอียดปลีกย่อยไม่เหมือนกัน นอกจากนี้ กลุ่มเป้าหมายยังมีปัญหาในกลุ่มทักษะการเขียนภาษาญี่ปุ่น

ได้แก่ การเขียนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการทำงาน เช่น เอกสารการประชุม รายงาน เป็นต้น (ร้อยละ 73.08) รวมถึงกลุ่มทักษะคำศัพท์ภาษาญี่ปุ่น ได้แก่ เสียงอ่านของอักษรคันจิในชื่อเฉพาะ เช่น ชื่อ-นามสกุลของชาวญี่ปุ่น ชื่อสถานที่ เป็นต้น (ร้อยละ 69.23) เนื่องจากหัวข้อดังกล่าวเป็นสิ่งที่สามารถศึกษาและฝึกฝนภายในห้องเรียนได้เพียงระดับหนึ่งเท่านั้น ทำให้กลุ่มเป้าหมายเกิดความติดขัดเมื่อต้องเขียนเอกสารการประชุม หรือเมื่อต้องอ่านอักษรคันจิในชื่อเฉพาะที่ไม่คุ้นเคย

จากการวิเคราะห์ลักษณะปัญหาที่กลุ่มเป้าหมายประเมินให้อยู่ในระดับมากจะเห็นได้ว่า การสนทนาเชิงธุรกิจที่ต้องเลือกใช้ระดับภาษาและความสุภาพให้สอดคล้องกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ตลอดจนการแปล/ล่ามให้ถูกต้องและสละสลวยยังคงเป็นปัญหาของกลุ่มเป้าหมาย แม้ว่าหัวข้อโดยส่วนใหญ่จะเป็นสิ่งที่ได้ศึกษาเรียนรู้ภายในห้องเรียนไปแล้วก็ตาม แต่เนื่องจากการทำงานจริงมีความหลากหลายทางสถานการณ์ สิ่งที่ได้ศึกษาเรียนรู้ภายในชั้นเรียนจึงอาจไม่เพียงพอ และส่งผลให้ไม่สามารถประยุกต์ใช้ภาษาญี่ปุ่นในสถานการณ์การทำงานได้อย่างเหมาะสม

5.4 ปัญหาการใช้ภาษาญี่ปุ่นในระดับปานกลาง โดยจำแนกตามกลุ่มทักษะ

ปัญหาการใช้ภาษาญี่ปุ่นที่กลุ่มเป้าหมายประเมินว่าเป็นปัญหาในระดับปานกลางมี 4 หัวข้อ โดยกระจายอยู่ใน 3 กลุ่มทักษะตามที่แสดงในตารางที่ 10

สำหรับประเด็นปัญหาที่อยู่ในระดับปานกลางในกลุ่มทักษะการเขียน ได้แก่ การเขียนอีเมลเพื่อติดต่อในเชิงธุรกิจ ได้รับการประเมินว่าเป็นปัญหามากที่สุด (ร้อยละ 57.69) ลำดับต่อมาคือกลุ่มทักษะการฟัง ได้แก่ การฟังจับใจความในหัวข้อเกี่ยวกับชีวิตประจำวัน เมื่อชาวญี่ปุ่นพูดด้วยความเร็วตามธรรมชาติ (ร้อยละ 53.85) ตามมาด้วยกลุ่มทักษะการอ่าน ได้แก่ การอ่านเพื่อจับประเด็นเนื้อหาของเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการทำงาน (ร้อยละ 53.85)

ตารางที่ 10 ปัญหาการใช้ภาษาญี่ปุ่นที่อยู่ในระดับปานกลางโดยจำแนกตามกลุ่มทักษะ

กลุ่มทักษะ	ประเด็นปัญหา
การเขียน	การเขียนอีเมลเพื่อติดต่อในเชิงธุรกิจ (ร้อยละ 57.69)
การฟัง	การฟังจับใจความในหัวข้อเกี่ยวกับชีวิตประจำวันเมื่อชาวญี่ปุ่นพูดด้วยความเร็วตามธรรมชาติ (ร้อยละ 53.85)
การอ่าน	การอ่านเพื่อจับประเด็นเนื้อหาของเอกสารที่เกี่ยวกับการทำงาน (ร้อยละ 53.85), การอ่านเพื่อทำความเข้าใจความหมายของเอกสารที่เกี่ยวกับการทำงาน (ร้อยละ 46.15)

และการอ่านเพื่อทำความเข้าใจความหมายของเอกสารที่เกี่ยวกับการทำงาน (ร้อยละ 46.15)

เมื่อพิจารณาการประเมินระดับปัญหาโดยกลุ่มเป้าหมายในภาพรวมตั้งแต่ตารางที่ 8-10 จะเห็นว่าประเด็นปัญหาในกลุ่มทักษะการเขียนและการอ่านได้รับการประเมินว่าเป็นปัญหาน้อยกว่ากลุ่มทักษะอื่นๆ แม้ในตารางที่ 9 จะแสดงข้อมูลว่าประเด็นปัญหาด้านการเขียนเอกสารที่เกี่ยวกับการทำงานจะได้รับการประเมินว่าเป็นปัญหาระดับมาก (ร้อยละ 73.08) แต่ยังถือได้ว่าเป็นปัญหาน้อยกว่ากลุ่มทักษะการฟังและการพูด โดยสาเหตุหนึ่งที่กลุ่มทักษะการฟังและการพูดได้รับการประเมินว่าเป็นปัญหามากในระดับต้นๆ เป็นเพราะกลุ่มเป้าหมายต้องฟังและพูดเพื่อสื่อสารโต้ตอบอย่างฉับพลันภายในสถานประกอบการ

(21) “การเป็นล่ามมันต้องใช้เวลาในการประมวลผลน้อยมากค่ะ มันไม่ได้มีเวลาประมวลผลเหมือนการนั่งแปล อะไรแบบเนี่ย แล้วอีกอย่างหนึ่ง สถานการณ์ด้วยก็มีปัจจัย สถานการณ์ที่มันแบบมีคนเยอะๆ ประมาณ 10 คนอย่างเนี่ย รอรอแปลในช่วงระยะเวลาสั้นๆ ที่เรารับสารมา” (กลุ่มเป้าหมาย 15/อุตสาหกรรมการผลิต)

บทสัมภาษณ์ของกลุ่มเป้าหมาย 15 เป็นตัวอย่างที่บ่งชี้ว่า การล่ามซึ่งจำเป็นต้องอาศัยทั้งทักษะการฟังและพูดเพื่อสื่อสารโต้ตอบอย่างฉับพลันถือเป็นอุปสรรคใหญ่

อีกประการหนึ่งสำหรับกลุ่มเป้าหมาย เนื่องจากมีเวลาไม่มากในการเลือกคำศัพท์และเรียบเรียงประโยค อีกทั้งสถานการณ์การทำงานยังมีแรงกดดันจากปัจจัยภายนอกมากกว่าในชั้นเรียน ทำให้กลุ่มเป้าหมายเกิดปัญหาด้านการใช้ภาษาญี่ปุ่นได้ง่าย ในทางกลับกัน บทสัมภาษณ์ของกลุ่มเป้าหมายบางส่วนสะท้อนให้เห็นว่า ทักษะการเขียนและการอ่านไม่เป็นปัญหาในการฝึกงานมากนักตามที่แสดงในข้อ (22) - (23) เนื่องจากมีเวลาในการสืบค้นและตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลได้มากกว่า

(22) “บางทีก็ไปถามคนญี่ปุ่นที่ดูแลเรื่องการตรวจบล็อกอะไรเงี้ยค่ะว่า ถ้าใช้รูปนี้ ใช้รูปไวยากรณ์นี้ ใช้คำศัพท์คำนี้จะโอเคไหม เข้าใจหรือเปล่า แล้วก็มีการไปหาข้อมูลในอินเทอร์เน็ตว่า สมมุติเราอยากถ่ายทอดคำนี้ออกมา แล้วในภาษาญี่ปุ่นเขาจะใช้ว่าอะไร แล้วสมมุติว่าถ้ามันมีคำหลายคำอีก ก็แบบคอยดูไปเรื่อยๆ ว่าคำไหนที่มันเหมาะที่สุด” (กลุ่มเป้าหมาย 1/การท่องเที่ยวและการโรงแรม)

(23) “คือหนูนั่งข้างพีกรอฟิกที่เป็นคนญี่ปุ่น หนูก็จะสะกดถามเขาว่า ถ้าหนูเขียนญี่ปุ่นแบบนี้ เขาเข้าใจไหม เขาก็จะมีแนะนำคำอื่นมาบ้างว่า ถ้าจะเขียนแบบนี้ใช้คำนี้ดีกว่า เขาก็จะแนะนำเรา嘛” (กลุ่มเป้าหมาย 20 /สื่อสิ่งพิมพ์)

บทสัมภาษณ์ข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ทักษะการเขียน

เป็นสิ่งที่กลุ่มเป้าหมายสามารถใช้เวลาในการเรียบเรียงประโยคให้ถูกต้องและสละสลวย อีกทั้งสามารถตรวจสอบความถูกต้องจากเจ้าของภาษา หรือพนักงานที่ปรึกษาที่มีประสบการณ์ ในขณะเดียวกัน ทักษะการอ่านก็ไม่ได้ถือว่าเป็นปัญหามากนัก เนื่องจากมีเวลาในการทำความเข้าใจเนื้อความได้มากกว่า จึงอาจสรุปได้ว่า กลุ่มเป้าหมายประสบปัญหาด้านการใช้ภาษาญี่ปุ่นที่เกี่ยวข้องกับทักษะการอ่านและการเขียนน้อยกว่าทักษะด้านอื่นๆ เนื่องจากมีความยืดหยุ่นด้านเวลาในการสืบค้นข้อมูลจากแหล่งต่างๆ

6. สรุปผลและข้อเสนอแนะ

งานวิจัยนี้ใช้แบบสอบถามและการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายซึ่งเป็นผู้เรียนวิชาเอกภาษาญี่ปุ่น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจภาพรวมของปัญหาด้านการใช้ภาษาญี่ปุ่นที่พบในการฝึกงาน ผลการศึกษาทำให้ทราบว่าประเด็นปัญหาทักษะการใช้ภาษาญี่ปุ่นจำนวน 24 หัวข้อ ซึ่งครอบคลุมทั้งทักษะฟัง พูด อ่าน เขียน คำศัพท์ ไวยากรณ์ การแปล/ล่ามนั้น ปัญหาที่กลุ่มเป้าหมายประสบมากที่สุดคือด้านคำศัพท์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นของคลังคำศัพท์เฉพาะทางที่ใช้ในการปฏิบัติงาน (ร้อยละ 100.00) จากการสัมภาษณ์พบว่า แม้กลุ่มเป้าหมายจะสามารถสื่อสารด้วยทักษะภาษาญี่ปุ่นพื้นฐานได้ แต่เมื่อพบกับคำศัพท์เฉพาะทางที่ไม่เคยเรียนรู้มาก่อนก็จะเกิดอุปสรรคในการทำความเข้าใจ และเป็นสาเหตุที่ก่อให้เกิดปัญหาด้านอื่นๆ ตามมา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทักษะด้านการฟัง-พูด เช่น การฟังจับใจความในหัวข้อเกี่ยวกับการทำงานเมื่อชาวญี่ปุ่นพูดด้วยความเร็วตามธรรมชาติ (ร้อยละ 88.46) การสนทนาโต้ตอบในหัวข้อเกี่ยวกับการทำงาน (ร้อยละ 84.62) การกล่าวรายงานเพื่อสรุปเนื้อหาการทำงาน (ร้อยละ 84.62) เป็นต้น ซึ่งได้รับการประเมินจากกลุ่มเป้าหมายว่าเป็นปัญหาในระดับมากที่สุด

นอกจากนี้ ในส่วนของข้อมูลจากบทสัมภาษณ์ซึ่งสะท้อนถึงสิ่งที่กลุ่มเป้าหมายคาดหวังจากทางสาขาวิชา บ่งชี้ว่า กลุ่มเป้าหมายต้องการให้มีการนำเอาสถานการณ์จริงเข้ามาปรับใช้เป็นส่วนหนึ่งของการเรียนการสอนภายในห้องเรียน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การนำตัวอย่างของสถานการณ์จริงเข้ามาใช้เพื่อพัฒนาทักษะการพูดและทักษะการฟัง ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการฝึกงานตลอดจนการทำงานจริงที่ผู้เรียนภาษาญี่ปุ่นต้องพบเจอกับคู่สนทนาและรูปแบบการสนทนาที่หลากหลาย

จากผลสรุปข้างต้นประกอบกับการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะต่อหลักสูตรเพื่อเป็นแนวทางการพัฒนาทักษะด้านภาษาญี่ปุ่นที่จำเป็นต่อการทำงานให้กับผู้เรียนก่อนสำเร็จการศึกษาดังนี้

1. ผู้สอนควรตระหนักถึงความสำคัญของคำศัพท์เฉพาะทาง และสอดแทรกคำศัพท์เหล่านี้ในรายวิชาให้มากยิ่งขึ้นเพื่อสร้างคลังคำศัพท์เบื้องต้น เช่น เพิ่มเอกสารเชิงธุรกิจที่พบได้จริงในการทำงานในรายวิชาการอ่าน สอดแทรกแบบฝึกหัดที่เสริมสร้างความรู้ด้านคำศัพท์เฉพาะทางในรายวิชาการแปลและการล่าม เป็นต้น เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความคุ้นเคยและเห็นความสำคัญของคำศัพท์เฉพาะทางที่ต้องพบเมื่อออกไปสู่โลกการทำงาน

2. ผู้สอนควรเพิ่มโอกาสให้ผู้เรียนได้สัมผัสกับภาษาญี่ปุ่นที่ใช้จริงนอกเหนือจากในห้องเรียนให้มากยิ่งขึ้น เช่น เพิ่มการใช้สื่อภาพและเสียงที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับสถานการณ์การทำงานในรายวิชาการฟัง-พูดและรายวิชาล่าม จัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรเพื่อให้ผู้เรียนได้สนทนาแลกเปลี่ยนกับเจ้าของภาษา นอกเหนือจากอาจารย์ผู้สอนชาวญี่ปุ่น เป็นต้น เพื่อให้ผู้เรียนคุ้นเคยกับความเร็วในการพูดตามธรรมชาติของชาวญี่ปุ่น ตลอดจนรูปแบบการออกเสียงและสำเนียงที่แตกต่างกัน

3. สำหรับหลักสูตรที่ยังไม่มีรายวิชาฝึกงาน สาขาวิชาครุศึกษาระดับปริญญาตรีดังกล่าวเพิ่มในหลักสูตรเพื่อสร้างทางเลือกให้ผู้เรียนได้เตรียมความพร้อมก่อนสำเร็จการศึกษา โดยข้อมูลจากบทสัมภาษณ์บางส่วนสะท้อนให้เห็นว่า การใช้หลักสูตรที่เน้นเนื้อหาเชิงทฤษฎีเป็นหลักอาจทำให้ผู้เรียนประสบปัญหาในการเชื่อมโยงไปสู่การปฏิบัติจริง นอกจากนี้ ผู้เรียนยังไม่สามารถประยุกต์ใช้ทักษะได้อย่างครอบคลุมด้วยการฝึกฝนภายในห้องเรียนเพียงอย่างเดียว การฝึกงานจึงเป็นโอกาสที่จะช่วยให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาและปรับตัวให้เข้ากับการทำงานจริงได้อย่างมีพรึ่บรึ้นต่อไป

7. ข้อเสนอแนะในงานวิจัยครั้งต่อไป

จากข้อมูลของงานวิจัยชิ้นนี้ทำให้ทราบว่า แม้ปัญหาด้านทักษะการอ่าน-เขียนจะไม่เป็นอุปสรรคต่อการทำงานมากเท่ากับปัญหาด้านคำศัพท์และด้านทักษะการฟัง-พูด ทว่ากลุ่มเป้าหมายยังคงประสบปัญหาด้านทักษะการอ่าน-เขียนในระดับปานกลาง เช่น การเขียนอีเมลเพื่อติดต่อในเชิงธุรกิจ การอ่านเพื่อจับประเด็นเนื้อหาของเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการทำงาน เป็นต้น การศึกษาต่อยอดเกี่ยวกับปัญหาเหล่านี้ทั้งในด้านทักษะตลอดจนการประยุกต์ใช้จึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยพัฒนาทักษะด้านภาษาญี่ปุ่นที่จำเป็นต่อการประกอบวิชาชีพให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง (References)

- [1] จิตติสรณ์ แสงอุไร. (2012). การประเมินความสามารถด้านการฟังและการพูดภาษาญี่ปุ่นของตนเองของบัณฑิตที่ทำงานในบริษัทญี่ปุ่น. 『国際交流基金バンコク日本文化センター日本語教育紀要』 9, 59-68.
- [2] จิตติสรณ์ แสงอุไร. (2556). ความพึงพอใจของบัณฑิตต่อการเรียนการสอนภาษาญี่ปุ่นด้านการฟังและการพูดกับความสอดคล้องกับความต้องการของบริษัทญี่ปุ่นในประเทศไทย. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต.
- [3] สุนิย์รัตน์ เนียรเจริญสุข. (2547). ความพึงพอใจของผู้จ้างงานบัณฑิตภาควิชาภาษาญี่ปุ่น มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 4(1), 85-98.
- [4] ศิริวรรณ มุนินทรวงศ์. (2561). ปัญหาการฝึกงานและทักษะในการทำงานของนักศึกษาสาขาวิชาภาษาญี่ปุ่น มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. วารสารเครือข่ายญี่ปุ่นศึกษา, 8(3) ฉบับพิเศษ, 206-218.
- [5] Nareenoot Damrongchai. (2013). Japanese Speaking Personnel Proficiency Deficiencies: A Case Study of Japanese Education in Thailand. *Journal of Language Teaching and Research*, 4(2), 348-356.
- [6] 片桐準二・椿弘美 (2002). 「タイ国の大学における日本語主専攻開設前後の卒業生動向—シラパコーン大学日本語講座卒業生2001年追跡調査の結果と考察—」 『国際交流基金バンコク日本文化センター紀要』 5, 53-68.
- [7] タナサーンเซอร์ニー美香・當山純・高坂千夏子・中井雅也・深澤伸子 (2005). 「ビジネスで使う日本語を考える—企業と教育現場の視点から—」 『国際交流基金バンコク日本文化センター日本語教育紀要』 2, 207-222.
- [8] 前野文康、勝田千絵、Nida Larpsrisawad (2013). 「在タイ日系企業が求める日本語人材—アンケート調査より—」 『国際交流基金バンコク日本文化センター日本語教育紀要』 10, 67-76.
- [9] 前野文康、勝田千絵、Nida Larpsrisawad (2015). 「在タイ日系企業が求める日本語人材—インタビュー調査より—」 『国際交流基金バンコク日本文化センター日本語教育紀要』 12, 47-56.

หน่วยงานผู้แต่ง: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

Affiliation: Faculty of Humanities, Kasetsart University

Corresponding email: swaralee@hotmail.com; tanapats.ku@gmail.com

Received: 2019/12/17

Revised: 2020/03/31

Accepted: 2020/04/09

การส่งเสริมการส่งออกเหล่าสาเก ภายใต้นโยบาย Cool Japan

บทคัดย่อ

นโยบาย cool Japan เป็นนโยบายที่ส่งเสริมการส่งออกสินค้าและบริการที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมดั้งเดิม (traditional culture) และวัฒนธรรมสมัยนิยม (popular culture) ของญี่ปุ่น อย่างเช่น อะนิเมะ แพชั่น และอาหารญี่ปุ่น ซึ่งรวมถึงเหล่าสาเกไปยังต่างประเทศ การส่งเสริมการส่งออกเหล่าสาเกภายใต้นโยบาย cool Japan นั้น เกี่ยวข้องกับโครงสร้างและหน้าที่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการส่งออกเหล่าสาเก วิธีการดำเนินนโยบายและแผนงานของหน่วยงานต่างๆ ซึ่งมีบทบาทหน้าที่แตกต่างกันไป โดยมีคณะรัฐมนตรีของญี่ปุ่นเป็นผู้กำหนดกรอบนโยบาย และหน่วยงานต่างๆนำไปปฏิบัติตามหน้าที่ความรับผิดชอบของหน่วยงานของตนเอง โดยมีความร่วมมือระหว่างภาครัฐด้วยตัวเองและความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชนเพื่อดำเนินนโยบายส่งเสริมการส่งออกเหล่าสาเก โดยในบทความวิชาการนี้ได้ทำการวิเคราะห์การดำเนินนโยบายส่งเสริมการส่งออกโดยใช้หลักส่วนประสมทางการตลาด (marketing mix) ซึ่งประกอบด้วย ผลิตภัณฑ์ (product) ราคา (price) ช่องทางการจัดจำหน่าย (place) การโฆษณา ประชาสัมพันธ์ และส่งเสริมการขาย (promotion) นอกจากนี้ยังมีส่วนประกอบที่สำคัญอีกประการคือการนำนโยบายหรือแผนต่างๆไปใช้ของผู้ผลิตเหล่าสาเก โดยในบทความนี้ได้เลือกตัวอย่างผู้ผลิตเหล่าสาเกที่ประสบความสำเร็จในการส่งออกเหล่าสาเกมา 2 บริษัทคือ บริษัทอิมะโยะทสึคาสะซูโซ และบริษัทอาซาฮิซูโซ เพื่อให้มองเห็นภาพรวมของแนวทางและกระบวนการส่งเสริมการส่งออกเหล่าสาเกไปยังต่างประเทศของญี่ปุ่น และเข้าใจแนวทางการปรับใช้นโยบายและแผนต่างๆของผู้ผลิตเหล่าสาเกได้ดียิ่งขึ้น ซึ่งจะเป็นความรู้พื้นฐานให้สินค้าในอุตสาหกรรมประเภทเดียวกันของไทยสามารถนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป

คำ

สำคัญ

การส่งออกเหล่าสาเก นโยบาย cool Japan

The Promotion of Japanese Sake Exports under the Cool Japan Policy

Abstract

The “cool Japan policy” is a policy that supports the export of Japanese traditional and popular cultural products and services, such as anime, fashion, and Japanese foods, including Japanese sake, overseas. The promotion of Japanese sake exports under this policy involves the structure and role of agencies or organizations related to promoting Japanese sake exports and the agencies’ and organizations’ policy operations. The main organizations that decide the overall policies are the cabinet office, the government of Japan, and other agencies/organizations that apply such policies according to their authority. The details of the promotion of Japanese sake exports in this article are analyzed according to marketing mix, product, price, place, and promotion. Further, another point concerning the promotion of Japanese sake exports is the application of the cool Japan policy by Japanese sake makers. In this article, the two Japanese sake makers, Imayotsukasa Shuzo Co., Ltd. and Asahi Shuzo Sake Brewing Co., Ltd., which have succeeded in exporting sake overseas, are used as case studies in order to provide an overview of the export procedures of Japanese sake overseas and to gain a better understanding of policy adaptation which is basic knowledge that enterprises in the same industry in Thailand can utilize to achieve success.

Key words

Japanese sake exports, cool Japan policy

1. บทนำ

เหล้าสาเกเป็นหนึ่งในสุราพื้นบ้านของญี่ปุ่น และถูกเรียกว่าเป็นสุราแห่งชาติของญี่ปุ่น (國酒 : Kokushu) ในเอกสารเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาและวิธีการผลิตเหล้าสาเกที่สมาคมผู้ผลิตเหล้าสาเกและโชจู¹ (The Japan Sake and Shochu Makers Association) จัดทำขึ้น ได้กล่าวว่าเหล้าสาเกไม่ได้เป็นเพียงสุราแต่เป็นตัวแทนของวัฒนธรรมญี่ปุ่น เหล้าสาเกมีความผูกพันกับสังคมญี่ปุ่นมายาวนานเริ่มแรกเหล้าสาเกอยู่ในสังคมญี่ปุ่นในฐานะเครื่องดื่มของเทพเจ้า และในช่วงศตวรรษที่ 8-10 ได้กลายมาเป็นเครื่องดื่มในราชสำนักที่ดื่มโดยจักรพรรดิและใช้ในพิธีการต่างๆ ต่อมาในศตวรรษที่ 12-15 เหล้าสาเกถูกผลิตโดยวัดและศาลเจ้า และเริ่มใช้เทคนิคการผลิตแบบเดียวกับที่ใช้ในปัจจุบัน ในศตวรรษ 17 หรือสมัยเอโดะเหล้าสาเกได้มีการกระจายแหล่งสินค้าให้แพร่หลายจากแหล่งผลิตในโอซาก้าและเกียวโตไปยังเมืองเอโดะหรือโตเกียวในปัจจุบัน เหล้าสาเกมีการค้าขายและดื่มอย่างแพร่หลายอย่างมากในสมัยเอโดะ กลายเป็นรากฐานของวัฒนธรรมการกินดื่มของญี่ปุ่นที่มีมาจนถึงปัจจุบัน เหล้าสาเกยังอยู่ในสังคมญี่ปุ่นและมีบทบาทสำคัญในเชิงวัฒนธรรม เช่น การดื่มเหล้าสาเกชมดอกซากุระในฤดูใบไม้ผลิ (花見酒 : Hanamizake) การดื่มเหล้าชมพระจันทร์ในฤดูใบไม้ร่วง (月見酒 : Tsukimizake) การดื่มเหล้าชมหิมะในฤดูหนาว (雪見酒 : Yukimizake) ซึ่งเป็นการดื่มเหล้าสาเกตามฤดูกาล นอกจากนี้ยังมีการดื่มเหล้าสาเกสมุนไพรวินวันปีใหม่ เพื่อป้องกันโรคภัยไข้เจ็บ การดื่มเหล้าสาเกในพิธีแต่งงานแบบชินโตที่เรียกว่า ซัง-ซัง-คุ-โดะ (三三九度 : san-san-ku-do)² หรือในงานเลี้ยงฉลองส่งท้ายปีเก่า ต้อนรับปีใหม่ เป็นต้น (Sake Culture, 2017)

ถึงแม้ว่าเหล้าสาเกจะมีความผูกพันกับสังคมญี่ปุ่นมายาวนาน แต่การบริโภคเหล้าสาเกในประเทศญี่ปุ่นได้ลดลงเรื่อยๆ โดยในปี ค.ศ.2017 มีปริมาณลดลงเหลือ 1 ใน 3 ของปริมาณการบริโภคสูงสุดในปี ค.ศ.1975 (酒文化研究所, 2017, 2) เนื่องจากตั้งแต่เข้าสู่สมัยใหม่ นับจากสมัยเมจิ (ปี ค.ศ.1868) ก็มีสุราต่างประเทศมากมายหลั่งไหลเข้าสู่ประเทศญี่ปุ่น ไม่ว่าจะเป็น เบียร์ วิสกี้ ไวน์ วัฒนธรรมการกินดื่มของคนญี่ปุ่นก็ค่อยๆ เปลี่ยนแปลงไป นอกจากนี้สังคมญี่ปุ่นยังประสบปัญหาการลดลงของจำนวนประชากร ปัญหาสังคมผู้สูงอายุ กระแสการรักษาสุขภาพ การใช้ชีวิตของคนวัยหนุ่มสาวและวัยทำงานก็เปลี่ยนแปลงไปมีความเป็นตะวันตกมากขึ้น ชอบดื่มเบียร์หรือไวน์ในมื้ออาหารมากขึ้น อีกทั้งมีแนวโน้มจะชอบดื่มเครื่องดื่มแบบค็อกเทลและ Sparkling มากขึ้นอีกด้วย ปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ต่างส่งผลให้ปริมาณการบริโภคเหล้าสาเกในประเทศลดลง (青葉, 2018) โดยในปี ค.ศ.1975 เหล้าสาเกมีปริมาณการบริโภคสูงสุดคิดเป็นร้อยละ 28 ของตลาดเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ญี่ปุ่น แต่ในปี ค.ศ.2017 จากภาพที่ 1 ปริมาณการบริโภคเหล้าสาเกลดลงเหลือร้อยละ 6.4 ในขณะที่โชจู มีปริมาณการบริโภคร้อยละ 9.9 เบียร์ร้อยละ 31.3 ฮับปึโช³ ร้อยละ 8.7 ไวน์และเหล้าผลไม้ ร้อยละ 4.3 (国税庁, 2018, 3)

ในขณะที่ตลาดภายในประเทศมีการบริโภคลดลง แต่ตลาดต่างประเทศกลับมีการบริโภคเหล้าสาเกเพิ่มมากขึ้นจากภาพที่ 2 ในปี ค.ศ. 2012 มียอดขายในการส่งออกต่างประเทศ 8.9 พันล้านเยน มีปริมาณการส่งออก 14,131 กิโลลิตร ในปี ค.ศ. 2018 มียอดขายในการส่งออกต่างประเทศ ถึง 22.2 พันล้านเยน และมีปริมาณการส่งออกสูงสุดถึง 25,747 กิโลลิตร (ประมาณ 14 ล้านขวด 1.8 ลิตร) ซึ่งเป็นการเพิ่มขึ้นทั้งยอดขาย

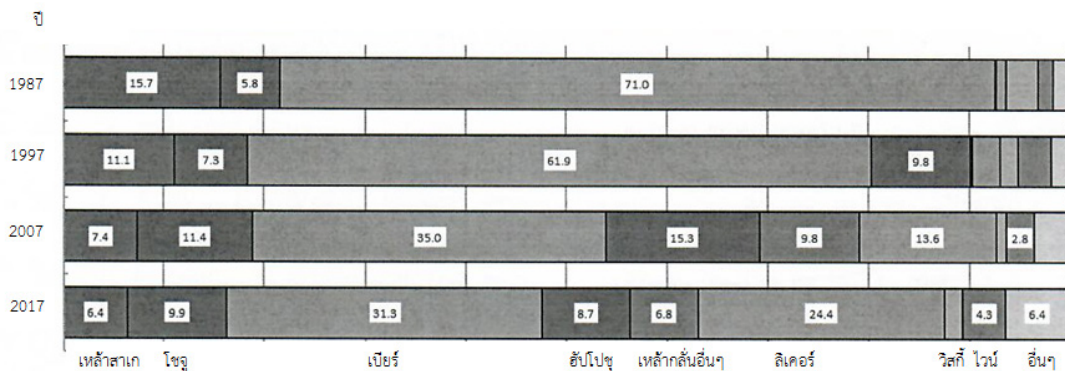
¹ โชจู (焼酎 : Shochu) เป็นสุราพื้นบ้านญี่ปุ่นประเภทสุรากลั่น ในขณะที่เหล้าสาเกเป็นสุราหมัก

² ซัง-ซัง-คุ-โดะ (三三九度 : san-san-ku-do) เป็นการดื่มเหล้าสาเกในพิธีแต่งงานจากจอกเหล้าสาเก 3 ขนาด โดยดื่มถ้วยละ 3 ครั้ง รวมเป็นดื่มทั้งหมด 9 ครั้ง ถ้วยขนาดเล็กที่สุดหมายถึงสวรรค์ ขนาดกลางหมายถึงโลก ขนาดใหญ่หมายถึงมนุษย์

³ ฮับปึโช หมายถึง เบียร์ที่มีส่วนผสมของข้าวสาลีในปริมาณน้อยกว่าเบียร์ทั่วไป (low-malt beer) และเนื่องจากข้าวสาลีซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการสร้างแอลกอฮอล์มีปริมาณน้อยลงจึงทำให้มีระดับแอลกอฮอล์ต่ำ

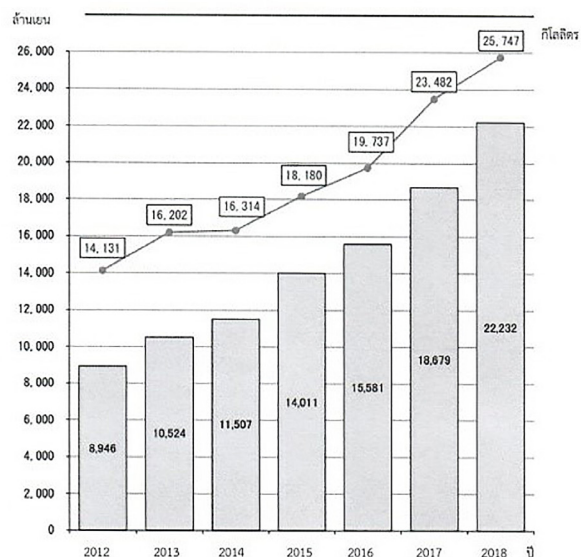
และปริมาณการส่งออกอย่างต่อเนื่องโดยในปี ค.ศ.2018 ยอดขายจากการส่งออกอันดับ 1 คือประเทศสหรัฐอเมริกา 631.3 ล้านเยน อันดับ 2 คือ ฮองกง 377.4 ล้านเยน อันดับ 3 คือ จีน 358.7 ล้านเยน อันดับ 4 คือ เกาหลีใต้ 221.2 ล้านเยน อันดับ 5 คือ ไต้หวัน 135.1 ล้านเยน

ในขณะที่ปริมาณการส่งออก อันดับ 1 คือ ประเทศสหรัฐอเมริกา 5,952 กิโลลิตร อันดับ 2 เกาหลีใต้ 5,351 กิโลลิตร อันดับ 3 จีน 4,146 กิโลลิตร อันดับ 4 ไต้หวัน 2,238 กิโลลิตร อันดับ 5 ฮองกง 2,097 กิโลลิตร (内閣府, 2019, 3) (ตารางที่ 1)

ภาพที่ 1 ส่วนแบ่งทางการตลาดเครื่องตีประเภทยานยนต์ในประเทศญี่ปุ่นตั้งแต่ปี ค.ศ.1987-2017
ที่มา : 国税庁 (2018, 3)

ล้านเยน

ภาพที่ 2 ปริมาณการบริโภคและยอดขายในการส่งออกแหล่งสาขายานยนต์ไปต่างประเทศตั้งแต่ปี ค.ศ.2012-2018
ที่มา : 内閣府 (2019, 2)

ตารางที่ 1 ยอดขายและปริมาณการส่งออกเหล่าสาเกไปยังต่างประเทศในปี ค.ศ.2018

ประเทศ	ยอดขาย (ล้านเยน)	ประเทศ	ปริมาณ (กิโลลิตร)
1. สหรัฐอเมริกา	631.3	1. สหรัฐอเมริกา	5,952
2. ฮองกง	377.4	2. เกาหลีใต้	5,351
3. จีน	358.7	3. จีน	4,146
4. เกาหลีใต้	221.2	4. ไต้หวัน	2,238
5. ไต้หวัน	135.1	5. ฮองกง	2,097
6. สิงคโปร์	83.7	6.แคนาดา	684
7.แคนาดา	52.9	7. สิงคโปร์	610
8. ออสเตรเลีย	44.6	8. ไทย	604
9. เวียดนาม	44.0	9. ออสเตรเลีย	502
10. อังกฤษ	32.4	10. เวียดนาม	462

ที่มา : 内閣府 (2019, 2)

ส่วนหนึ่งที่ส่งเสริมให้เกิดการเติบโตของเหล่าสาเกในตลาดต่างประเทศนั้นเกิดจากจำนวนร้านอาหารญี่ปุ่นในต่างประเทศที่มีมากขึ้น และความนิยมของเหล่าสาเกที่มีมากขึ้นหลังจากอาหารญี่ปุ่นได้รับการจดทะเบียนจากองค์การยูเนสโกให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ในปี ค.ศ.2013 แต่ยังมีปัจจัยสำคัญที่อยู่เบื้องหลังการเติบโตของเหล่าสาเกในตลาดต่างประเทศคือ นโยบายการส่งเสริมการส่งออกเหล่าสาเกไปต่างประเทศภายใต้ นโยบาย Cool Japan เนื่องจากการบริโภคเหล่าสาเกภายในประเทศลดลง ทำให้เปลี่ยนมามุ่งเน้นสร้างยอดขายและปริมาณการบริโภคจากตลาดในประเทศแทน ในบทความนี้จะศึกษาหน้าที่และความร่วมมือของหน่วยงานต่างๆ ในการส่งเสริมการส่งออกเหล่าสาเกภายใต้ นโยบาย Cool Japan การนำนโยบายไปใช้ และผลการดำเนินงานที่เกิดขึ้น เพื่อเข้าใจถึงแนวทางและกระบวนการส่งเสริมการส่งออกเหล่าสาเกไปยังต่างประเทศของประเทศญี่ปุ่น และเพื่อเป็นความรู้ให้สินค้าในอุตสาหกรรมประเภทเดียวกันอย่างเช่นสุราพื้นบ้าน

ไทยหรืออุตสาหกรรมที่ใกล้เคียงกันของไทยที่เป็นอุตสาหกรรมเชิงวัฒนธรรมที่ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรืออุตสาหกรรมที่มีเอกลักษณ์หรือเสน่ห์ของไทย เช่น ผ้าไทย อาหารไทย นำไปใช้ประโยชน์ต่อได้

2. หน้าที่ของหน่วยงานต่างๆ ในการส่งออกเหล่าสาเกตามนโยบาย Cool Japan

นโยบาย Cool Japan เกิดขึ้นเนื่องจากภายในประเทศญี่ปุ่นมีจำนวนประชากรลดลงอย่างต่อเนื่องมีหลายอุตสาหกรรมที่รุ่งเรืองในอดีตถดถอยลง การบริโภคภายในประเทศลดน้อยลง การเติบโตทางเศรษฐกิจที่พึ่งอุตสาหกรรมยานยนต์และเครื่องใช้ไฟฟ้ากำลังประสบปัญหา รัฐบาลต้องเปลี่ยนทิศทางด้วยการนำเสนอสินค้าและบริการของญี่ปุ่นที่ได้รับความนิยมจากต่างประเทศ เช่น มังงะ (การ์ตูน) ภาพยนตร์ ดนตรี เกม แฟชั่น รวมถึงอาหารญี่ปุ่น เป็นการส่งออกสินค้าและบริการที่ Cool ของญี่ปุ่นไปยังต่างประเทศ และเชื้อเชิญชาวต่างชาติให้มาท่องเที่ยวที่ญี่ปุ่นเพื่อให้เกิดการบริโภคขึ้นในประเทศ

และนำไปสู่การเติบโตของเศรษฐกิจและการเพิ่ม
การจ้างงานในประเทศญี่ปุ่นต่อไป (経産省, 2018a, 1)

ผลิตภัณฑ์อาหารญี่ปุ่นรวมถึงเหล้าสาเกเป็น
สินค้าอย่างหนึ่งที่รัฐบาลให้การสนับสนุนส่งเสริมการ
ส่งออก โดยได้มีหน่วยงานหลายฝ่ายเกี่ยวข้องด้วยกัน
ทั้งภาครัฐและเอกชน ซึ่งการส่งเสริมการส่งออกเหล้าสาเก
ตามนโยบาย Cool Japan มีมาตั้งแต่ปี ค.ศ.2012 จนถึง
ปัจจุบัน และในแต่ละหน่วยงานนั้นมีความรับผิดชอบ
ดังนี้

2.1. คณะรัฐมนตรี (内閣府 : Cabinet Office, Government of Japan)

คณะรัฐมนตรีมีหน้าที่ในการกำหนดและวางแผน
กลยุทธ์ในการส่งเสริมการส่งออกเหล้าสาเกกำหนด
แนวทางหรือทิศทางในการส่งเสริมเหล้าสาเก รวมถึงวาง
กรอบนโยบายต่างๆ เพื่อให้หน่วยงานอื่นๆ ยึดเป็นหลัก
ในการดำเนินนโยบายต่อไป อีกทั้งส่งเสริมการส่งออก
ตามนโยบาย Cool Japan เป็นแผนแยกตามประเทศ
ปลายทางที่ส่งออก

2.2 กระทรวงการต่างประเทศ (外務省 : Ministry of Foreign Affairs)

กระทรวงการต่างประเทศทำหน้าที่ในการสื่อสาร
ข้อมูล ประชาสัมพันธ์และส่งเสริมการขายผ่านการจัดงาน
อีเวนต์ต่างๆ โดยใช้สถานทูตและ Japan House โดย
Japan House ถูกสร้างขึ้นใน 3 เมืองใหญ่ คือ เซา
เปาโล ลอสแอนเจลิส และลอนดอน เพื่อสร้างความ
เข้มแข็งและเป็นยุทธศาสตร์สำคัญในการสื่อสารข้อมูล
ทั้งข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับเหล้าสาเก รวมถึงเสน่ห์หรือคุณสมบัติ
เฉพาะตัวของเหล้าสาเกแต่ละประเภท เพื่อส่งเสริมการ
ตลาดเหล้าสาเกทั้งในและต่างประเทศ

2.3 กระทรวงเศรษฐกิจ การค้า และอุตสาหกรรม (経産省 : Ministry of Economy, Trade and Industry)

กระทรวงเศรษฐกิจ การค้า และอุตสาหกรรมหรือ
METI มีหน้าที่สนับสนุนการพัฒนาลาดเหล้าสาเกใน
ต่างประเทศตามนโยบาย Cool Japan ดูแลเรื่องการ
ลงทุนเพื่อการส่งออกเหล้าสาเก บุกเบิกช่องทางการจัด
จำหน่ายเหล้าสาเกในต่างประเทศ ร่วมมือกับศูนย์ส่งเสริม
ผลิตภัณฑ์อาหารญี่ปุ่น (日本食品海外プロモーション
センター : JFOOD) ในการเจาะตลาดในแต่ละประเทศ

2.4 กรมการท่องเที่ยวญี่ปุ่น (観光庁 : Japan Tourism Agency)

กรมการท่องเที่ยวญี่ปุ่นรับผิดชอบเกี่ยวกับเรื่อง
ส่งเสริมการท่องเที่ยวในญี่ปุ่น โครงการ Visit Japan
การส่งเสริมการนำเที่ยวโรงงานสุราในท้องถิ่นต่าง ๆ
ของประเทศญี่ปุ่น วิเคราะห์แนวโน้มการบริโภคของ
นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติที่มาเที่ยวญี่ปุ่น

2.5 กระทรวงเกษตร ป่าไม้ และการประมง (農水省 : Ministry of Agriculture forestry and Fisheries)

กระทรวงเกษตร ป่าไม้ และการประมงหรือ MAFF
ทำหน้าที่ในการส่งเสริมสินค้าที่เกี่ยวกับผลิตภัณฑ์
อาหารญี่ปุ่นให้มีความแพร่หลายในต่างประเทศ เพิ่ม
อุปสงค์ในตลาดต่างประเทศจากวัฒนธรรมอาหารญี่ปุ่น

2.6 กรมสรรพากร (国税庁 : National Tax Agency : NTA)

กรมสรรพากรหรือ NTA มีหน้าที่ในการส่งเสริม
การผลิตเหล้าสาเกให้มีความแพร่หลาย เตรียมความพร้อม
ด้านต่างๆ เพื่อการส่งออกเหล้าสาเก ส่งเสริมการให้
ความรู้เกี่ยวกับเหล้าสาเก

2.7 องค์การส่งเสริมการค้าต่างประเทศ (日本 貿易振興機構 (ジェトロ) : Japan External Trade Organization (JETRO))

องค์การส่งเสริมการค้าต่างประเทศหรือ JETRO ทำหน้าที่ในการให้คำแนะนำ คำปรึกษาทางธุรกิจเพื่อการส่งออก จัดงานอีเวนต์ต่างๆ เพื่อการเจรจาทางธุรกิจ

2.8 สมาคมผู้ผลิตเหล้าสาเกและโซจู (日本酒造組合中央会 : The Japan Sake and Shochu Makers Association)

สมาคมผู้ผลิตเหล้าสาเกและโซจู ทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการประสานงานระหว่างภาครัฐและเอกชน (ผู้ผลิตเหล้าสาเก) โดยจะนำเอาแผน นโยบาย รวมถึงข้อมูลจากการประชุมต่างๆ ในการส่งเสริมการส่งออกเหล้าสาเกมาถ่ายทอดให้กับผู้ผลิตเหล้าสาเกได้นำไปปรับใช้กับธุรกิจของตนเอง นอกจากนี้ยังเป็นศูนย์กลางในการรวบรวมและเผยแพร่ข้อมูลทางการตลาดให้กับผู้ผลิตเหล้าสาเกอีกด้วย (内閣府, 2018a, 12-15)

3. การดำเนินนโยบายส่งเสริมการส่งออกเหล้าสาเกของหน่วยงานต่างๆ

หลังจากหน่วยงานต่างๆ วางแผนงานตามหน้าที่แล้วก็ต้องนำแผนงานนั้นมาปฏิบัติ ซึ่งการดำเนินงานเพื่อส่งเสริมการส่งออกเหล้าสาเกนั้น มีวัตถุประสงค์เพื่อให้สินค้าได้รับการบริโภคอย่างแพร่หลายในต่างประเทศ บทความนี้จะได้นำกรอบความคิดทางการตลาดเรื่องส่วนประสมทางการตลาด (Marketing Mix) มาใช้อธิบายการดำเนินงานของหน่วยงานต่างๆ ได้ โดยแยกตามส่วนประสมแต่ละตัวคือ Product (สินค้าและบริการ) Price (ราคา) Place (ช่องทางการจัดจำหน่าย) และ Promotion (การโฆษณา ประชาสัมพันธ์ ส่งเสริมการขาย)

(สุตาตวง เรื่องธุรกิจ, 2540, น.29-32)

3.1 Product

การดำเนินนโยบายเกี่ยวกับสินค้าเหล้าสาเกนั้น คณะรัฐมนตรีได้มีนโยบายสร้าง Sake Brand หรือการสร้างตราสินค้า (Branding) ให้กับเหล้าสาเก เป็นการวางแผนทางให้กับผู้ผลิตเหล้าสาเกในการสร้างตราสินค้าให้กับผลิตภัณฑ์ของตนเอง การสร้างตราสินค้าของเหล้าสาเกนี้หมายถึงเหล้าสาเกที่เป็นสุราแห่งชาติญี่ปุ่นโดยรวม ไม่ได้เฉพาะเจาะจงถึงประเภทของเหล้าสาเก โดยได้วางตำแหน่งของสินค้า (Product Positioning) ในระดับสูง เป็นเหล้าสาเกคุณภาพสูง (Premium Sake)⁴ มีกลุ่มลูกค้าเป้าหมายเป็นผู้บริโภคชาวต่างชาติที่เป็นกลุ่มผู้บริโภคระดับกลางและระดับสูง โดยการสร้างตราสินค้าเหล้าสาเกจะมีเรื่องราว (Story) เป็นองค์ประกอบสำคัญของอัตลักษณ์ของตราสินค้า (Brand Identity) โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างอัตลักษณ์ของตราสินค้าจากภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ นอกจากนี้การออกแบบฉลากสินค้าให้เหมาะกับลูกค้าชาวต่างชาติ ก็เป็นอีกส่วนสำคัญในการสร้างตราสินค้าเหล้าสาเก ซึ่งสามารถอธิบายได้ ดังนี้

3.1.1. การสร้างอัตลักษณ์ของตราสินค้าเหล้าสาเก

เหล้าสาเกที่ผลิตในภูมิภาค และภูมิภาคที่แตกต่างกัน รวมถึงวัตถุดิบและกรรมวิธีในการผลิตที่แตกต่างกัน ก็จะได้เหล้าสาเกที่มีลักษณะเฉพาะตัวที่หลากหลายแตกต่างกันไปในแต่ละท้องถิ่นที่ผลิต คุณภาพข้าว น้ำ และโคจิ (麹 : kouji)⁵ ในท้องถิ่นต่างๆ รวมถึง

⁴ เหล้าสาเกแบ่งออกได้เป็นเหล้าสาเกคุณภาพสูงและเหล้าสาเกระดับธรรมดาซึ่งแตกต่างกันไปตามอัตราการขัดสีเมล็ดข้าว และการเติมแอลกอฮอล์ เหล้าสาเกคุณภาพสูง แบ่งออกได้เป็น

1. จุนไมชู (純米酒 : Junmaishu) มีอัตราการขัดสีเมล็ดข้าวร้อยละ 70 ขึ้นไป ไม่เติมแอลกอฮอล์
2. จุนไมไดจินโจชู (純米大吟醸酒 : Junmaidaiginjoushu) มีอัตราการขัดสีเมล็ดข้าวไม่เกินร้อยละ 50 ไม่เติมแอลกอฮอล์
3. จุนไมจินโจชู (純米吟醸酒 : Junmaiginjoushu) มีอัตราการขัดสีเมล็ดข้าวไม่เกินร้อยละ 60 ไม่เติมแอลกอฮอล์
4. ไดจินโจชู (大吟醸酒 : Daiginjoushu) มีอัตราการขัดสีเมล็ดข้าวไม่เกินร้อยละ 50 เติมน้ำแอลกอฮอล์ร้อยละ 10
5. จินโจชู (吟醸酒 : Ginjoushu) มีอัตราการขัดสีเมล็ดข้าวไม่เกินร้อยละ 60 เติมน้ำแอลกอฮอล์ร้อยละ 10
6. ฮอนโจโซ (本醸造 : Honjousou) มีอัตราการขัดสีเมล็ดข้าวไม่เกินร้อยละ 70 เติมน้ำแอลกอฮอล์ร้อยละ 10

⁵ เชื้อราที่ใช้ในการหมักเหล้าสาเก

ประวัติศาสตร์การผลิตเหล้าสาเกเป็นส่วนสำคัญในการนำมาใช้สร้างอัตลักษณ์ให้กับเหล้าสาเก และเมื่อได้เหล้าสาเกที่รสชาติแตกต่างกันอาหารที่รับประทานร่วมกันก็ถูกนำมาจับคู่ต่างกันไปด้วย เกิดเป็นวัฒนธรรมในการรับประทานอาหารขึ้นมา

จากอัตลักษณ์ของตราสินค้าเหล้าสาเกดังกล่าว อาจสรุปเป็นข้อความที่จะสื่อสารไปยังผู้บริโภคเพื่อสร้างตราสินค้าได้ว่า เหล้าสาเกเป็นสุราแห่งชาติญี่ปุ่น เป็นสุราคุณภาพสูงมีประวัติศาสตร์การผลิตยาวนาน มีคุณภาพสินค้าและลักษณะเฉพาะตัวที่หลากหลายแตกต่างกันตามภูมิประเทศ และภูมิอากาศในแต่ละท้องถิ่นที่ผลิต สร้างความเพลิดเพลินในการดื่มด้วยการจับคู่กับอาหารที่รับประทานเพื่อเสริมรสชาติซึ่งกันและกัน

3.1.2. ฉลากสินค้า

ฉลากสินค้าเหล้าสาเกนั้นต้องสอดคล้องกับข้อความที่ต้องการสื่อสารไปยังผู้บริโภค เหล้าสาเกส่วนใหญ่มีการตั้งชื่อตราสินค้าเป็นภาษาญี่ปุ่น และเขียนด้วยการเขียนพู่กันเป็นอักษรภาษาญี่ปุ่น เพื่อคงความงดงามแบบญี่ปุ่น มีฉลากสินค้าบอกประเภทและรสชาติของสินค้าเป็นภาษาญี่ปุ่น คณะรัฐมนตรีจึงได้มีการทบทวน

แนวทางการออกแบบฉลากสินค้าของเหล้าสาเกใหม่เพื่อให้เหมาะกับกลุ่มลูกค้าเป้าหมายที่เป็นชาวต่างชาติ และเพื่อใช้ประโยชน์จากเรื่องภูมิศาสตร์ในการผลิตมาเป็นจุดแข็งให้กับสินค้าและเพื่อเป็นไปตามข้อความที่ต้องการสื่อสารไปยังผู้บริโภค ในกรณีการใช้ประโยชน์ด้านภูมิศาสตร์การผลิตนั้นคณะรัฐมนตรีต้องการส่งเสริมระบบฉลากที่แสดงสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (GI : Geographical Indications) เพื่อสื่อสารถึงอัตลักษณ์ของตราสินค้าเหล้าสาเก ในขณะเดียวกันฉลากสินค้าก็ต้องเข้าใจง่ายสำหรับลูกค้าชาวต่างชาติด้วย การที่ชื่อตราสินค้า ประเภทสินค้า รสชาติ ถูกเขียนด้วยภาษาญี่ปุ่นนั้นยากสำหรับชาวต่างชาติในการทำความเข้าใจ ดังนั้นสมาคมผู้ผลิตเหล้าสาเกและโชจู และ JFOOD จึงพยายามสร้างมาตรฐานในการทำฉลากสินค้าเพื่อสนับสนุนการสร้างตราสินค้าเหล้าสาเกให้เข้มแข็ง และเนื่องจากลักษณะบรรจุภัณฑ์ของสุราพื้นบ้านทั้ง 3 ประเภทนั้นคล้ายคลึงกันมาก สมาคมผู้เหล้าสาเกและโชจูจึงได้สร้างสัญลักษณ์เพื่อเป็นมาตรฐานในการแบ่งประเภทสุราพื้นบ้านทั้ง 3 ประเภทออกจากกัน คือ เหล้าสาเก โชจู และอะวะโมะริ (泡盛 : Awamori)⁶ (ภาพที่ 3) และอยู่ระหว่างพิจารณารูปแบบฉลากสินค้าแบ่งตามพื้นที่การผลิต (内閣府, 2018a, 4)

ภาพที่ 3 สัญลักษณ์ที่ใช้เป็นมาตรฐานในการแบ่งประเภทสุราพื้นบ้าน

ที่มา : 日本酒造組合中央会 (2018)

ส่วนทาง JFOOD ได้ทำตาราง Matrix แบ่งรสชาติของเหล้าสาเกเป็นภาษาอังกฤษเพื่อให้เข้าใจง่ายสำหรับชาวต่างชาติ (ภาพที่ 4) โดยแบ่งรสชาติเหล้าสาเกออกเป็น 4 รสชาติ +1 โดยรสชาติแรก คือ Aromatic

มีกลิ่นหอมและรสชาติสดชื่น ออกเปรี้ยววนิดๆ ขณะที่ Smooth Refreshing จะมีรสชาติสดชื่น ละมุนลิ้น ส่วน Rich จะมีรสชาติเข้มข้น กลิ่นไม่แรงมาก รสกลมกล่อม และ Aged จะเป็นแบบ Dry สุดท้ายคือ +1 เป็น

⁶ อะวะโมะริเป็นสุรากลั่นที่มีถิ่นกำเนิดและการบริโภคหลักที่จังหวัดโอกินาวะ

Sparkling หรือเหล้าสาเกที่เติมโซดาลงไปเพื่อให้ดื่มง่ายขึ้น ในเว็บไซต์ของ JFOOD จะแนะนำอาหารที่เข้ากับเหล้าสาเกแต่ละประเภทและรสชาติต่างๆ ในเว็บไซต์จะบอกว่าเหล้าสาเกนั้นมีรสชาติอะไรใน 4 รสชาติ +1 และซื้อตราสินค้าที่เขียนด้วยภาษาญี่ปุ่นอ่านว่าอะไรสามารถซื้อได้ที่ไหน ร้านอะไร เดินทางอย่างไร (日本食品海外プロモーションセンター, 2018, 15-19)

นอกจากนี้ ในปี ค.ศ. 2013 กระทรวงเศรษฐกิจการค้า และอุตสาหกรรมยังได้ใช้งบประมาณเสริมเพื่อพัฒนาแอปพลิเคชันในมือถือเพื่ออ่านฉลากสินค้าเหล้าสาเก โดยบริษัท Sakefan World ได้รับงบประมาณไปพัฒนาแอปพลิเคชันในหลายภาษาเพื่อให้เข้าใจรายละเอียดของฉลากสินค้าเหล้าสาเกได้ดีขึ้น (浜松, 2018, 1)

ภาพที่ 4 แผนภาพแบ่งรสชาติเหล้าสาเก

ที่มา: 日本食品海外プロモーションセンター (2018, 15)

ในการส่งเสริมการสร้างตราสินค้าเหล้าสาเกนั้น การให้ความรู้ผู้บริโภคเกี่ยวกับเหล้าสาเก การตั้งราคา การบริหารช่องทางการจัดจำหน่าย การโฆษณาประชาสัมพันธ์ ส่งเสริมการขายนั้นต้องเป็นไปตามข้อความที่ต้องการสื่อสารไปยังผู้บริโภคต้องสอดคล้องส่งเสริมซึ่งกันและกัน ในการสร้างตราสินค้านี้ผู้ผลิตเหล้าสาเกบาง

รายได้ทำสัญญากับบริษัทที่มีความเชี่ยวชาญในการสร้างตราสินค้าเพื่อออกแบบแนวคิด โลโก้ ขวด และวางแผนการตลาดทั้งหมด เช่น บริษัทโคจิเกซุโซ (小鹿酒造) ในจังหวัดคาโงชิมะทำสัญญากับบริษัท Barbara Pool เพื่อสร้างสินค้าสำหรับกลุ่มลูกค้าวัยรุ่นที่เป็นลูกค้าระดับสูงในประเทศไต้หวัน (経産省, 2019a, 3) หรือบริษัทอิจิริซูโซ (聖酒造) ร่วมมือกับบริษัทวะคะเซะ (和風) ในโครงการ Japan Brand Produce ของกระทรวงเศรษฐกิจ การค้า และอุตสาหกรรม เพื่อสร้างตราสินค้าให้เป็นที่เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางในต่างประเทศ (浜松, 2018, 1)

3.2 Price

ในการส่งออกเหล้าสาเกไปยังต่างประเทศนั้นได้ใช้กลยุทธ์ราคาสูง (Premium Pricing) เพื่อให้สอดคล้องกับการสร้างตราสินค้า การวางตำแหน่งของสินค้าและภาพลักษณ์ของสินค้าที่เป็นสินค้าระดับสูง มีคุณภาพดีเพื่อตอบสนองกลุ่มผู้บริโภคในแต่ละประเทศที่เป็นผู้บริโภคระดับกลางและระดับสูง โดยในสหรัฐอเมริกา แคนาดา จีน ฮองกง เกาหลีใต้ ซึ่งเป็นตลาดหลักจะเน้นทำตลาดระดับกลางและสูง เนื่องจากกลุ่มลูกค้าเดิมที่ชื่นชอบเหล้าสาเกซึ่งเป็นลูกค้าระดับสูงมีฐานลูกค้าที่มั่นคงแล้ว จึงต้องการขยายกลุ่มลูกค้าไปยังกลุ่มลูกค้าระดับกลางเพื่อให้มีการบริโภคที่แพร่หลายมากขึ้น ส่วนประเทศไทย สิงคโปร์ อิตาลี ฝรั่งเศส บราซิล รัสเซีย เป็นตลาดที่มีศักยภาพในการบุกเบิกพัฒนาจะมุ่งเน้นทำตลาดลูกค้าระดับสูง เพื่อเจาะกลุ่มลูกค้าที่กำลังซื้อและเป็นผู้นำเข้าเทรนด์กลยุทธ์ราคานี้คณะรัฐมนตรีเป็นผู้กำหนดแล้วสมาคมผู้ผลิตเหล้าสาเกและโซจูจะเป็นตัวกลางในการส่งต่อไปยังผู้ผลิตเหล้าสาเกกลยุทธ์ราคาที่ใช้ในการส่งออกเหล้าสาเกไปต่างประเทศนั้นมีความแตกต่างกับกลยุทธ์ราคาของตลาดเหล้าสาเกภายในประเทศเป็นอย่างมาก ตลาดเหล้าสาเกภายในประเทศนั้นใช้กลยุทธ์การตั้งราคาเพื่อแข่งขัน

(Competition Pricing) จึงมีการตั้งราคาสินค้าในราคาถูก เนื่องจากตลาดเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ภายในประเทศมีการแข่งขันที่รุนแรง

3.3 Place

ช่องทางการจัดจำหน่ายนั้นสมาคมผู้ผลิตเหล้าสาเกและโชจู และสมาคมผู้ค้าปลีกสุราแห่งโตเกียวได้มีความร่วมมือในการบุกเบิกช่องทางการขายสินค้าและการขนส่งสินค้าไปยังต่างประเทศ เนื่องจากผู้ผลิตเหล้าสาเกจำนวนมากเป็นผู้ผลิตขนาดกลางและขนาดเล็ก (SMEs) มีเงินทุนไม่มากพอที่จะจัดการเรื่องการขนส่งและกระจายสินค้าได้ด้วยตนเอง จึงได้มีตัวกลางในการประสานงานและสนับสนุนในเรื่องดังกล่าว โดยสมาคมผู้ค้าปลีกสุราแห่งโตเกียวได้มีการจัดงานแสดงสินค้าและจัดงานเพื่อเจรจาธุรกิจกับผู้จำหน่ายสุราจากต่างประเทศ ซึ่งการจัดแสดงสินค้าและการเจรจาธุรกิจนั้นมีขึ้นทั้งในและต่างประเทศ ซึ่งมีทางสมาคมเป็นผู้จัดและร่วมกันจัดกับหน่วยงานต่างๆ เช่น กระทรวงการต่างประเทศ และ JETRO เป็นต้น การจัดงานรูปแบบดังกล่าวมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการจับคู่ทางธุรกิจ เช่น งาน Nihon Promotion Dinner ที่จัดขึ้นที่เมืองเวลลิงตัน ประเทศนิวซีแลนด์ ในเดือนมีนาคม ปี ค.ศ. 2018 โดยกระทรวงต่างประเทศ มีผู้เข้าร่วมงานคือผู้จำหน่ายสุราในต่างประเทศ รวมถึงร้านอาหารต่างๆ ในงานจะเป็นงานเลี้ยงรับประทานอาหารเย็น และมีการนำเสนอเหล้าสาเกเสิร์ฟพร้อมกับเมนูอาหารที่เข้ากันกับเหล้าสาเกแต่ละประเภท หลังจากจบมื้ออาหารก็เป็นการเจรจาข้อเสนอทางธุรกิจต่างๆ (外務省, 2019, 4) หรือในงาน Imbibe Live 2018 และ Imbibe Live 2019 ซึ่งจัดในลอนดอนต่อเนื่องกันถึง 2 ปี งานนี้จัดขึ้นโดยความร่วมมือของ JETRO และกรมสรรพากร โดยเป็นงานจัดบูธส่งเสริมการขายผลิตภัณฑ์สุราของญี่ปุ่น ทั้งเหล้าสาเก โชจู อะวะโมะริ ในงานนี้มีร้านอาหาร บาร์ ตัวแทนจำหน่ายจากโรงแรมต่างๆ มาเข้าร่วมงานมากกว่า 10,000 คน (日

本貿易振興機構, 2019, 2) และได้รับความสนใจและการแสดงความคิดเห็นจากผู้จำหน่ายสุราคุณภาพสูงในประเทศอังกฤษเป็นจำนวนมาก ซึ่งเป็นโอกาสสำคัญในการบุกเบิกหรือขยายช่องทางการจัดจำหน่าย

กลยุทธ์สำคัญสำหรับช่องทางการจัดจำหน่ายเหล้าสาเกในต่างประเทศนั้น ไม่ใช่ซูเปอร์มาร์เกต หรือร้านสะดวกซื้อ เนื่องจากการสร้างตราสินค้าเหล้าสาเกนั้นสินค้าที่ส่งออกเป็นเหล้าสาเกคุณภาพสูง และมีการวางตำแหน่งและภาพลักษณ์สินค้าไว้ในระดับสูง จึงมุ่งเน้นเจาะกลุ่มผู้บริโภคระดับกลางและสูง ช่องทางการจัดจำหน่ายที่สำคัญในการส่งออกเหล้าสาเกในต่างประเทศนั้นคือร้านอาหาร บาร์ รวมถึงโรงแรมระดับสูง เนื่องจากช่องทางการจัดจำหน่ายเหล่านี้มีพนักงานที่สามารถอธิบายรายละเอียด ลักษณะเฉพาะตัว รวมถึงเมนูอาหารที่เข้ากันกับเหล้าสาเกให้กับลูกค้าได้ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นอัตลักษณ์ของตราสินค้าและเป็นข้อความในการสร้างตราสินค้าที่ต้องการสื่อสารมายังผู้บริโภคอีกด้วย นอกจากนี้การจำหน่ายผ่านทางอินเทอร์เน็ตก็เป็นอีกทางหนึ่งที่คณะรัฐมนตรีส่งเสริมและให้หาข้อมูลทางการตลาดเพิ่มเติม ซึ่งทางสมาคมผู้ผลิตเหล้าสาเกและโชจูก็ได้รับนโยบายมาแล้วทำการสำรวจตลาดเพื่อศึกษาความต้องการของตลาดในแต่ละประเทศต่อไป

ในส่วนของการขนส่งเหล้าสาเกไปต่างประเทศนั้นจำเป็นต้องมีการรักษาอุณหภูมิระหว่างขนส่งโดยใช้ตู้สินค้าแบบควบคุมอุณหภูมิ (Reefer Container) เป็นการขนส่งโดยการแช่เย็นเพื่อรักษาอุณหภูมิให้เหมาะสม แต่ในบางครั้งประเทศที่อยู่ไกลการใช้ตู้สินค้าแบบควบคุมอุณหภูมิอย่างเดียวก็ไม่สามารถรักษาคุณภาพของสินค้าไว้ได้ ทางสมาคมผู้ผลิตเหล้าสาเกและโชจูจึงได้สนับสนุนให้มีการวิจัยเกี่ยวกับการชะลอความเสื่อมสภาพของเหล้าสาเก ในขณะเดียวกันสมาคมผู้ค้าปลีกสุราก็ได้พยายามหาวิธีการขนส่งไปยังประเทศปลายโดยใช้เวลาน้อยที่สุดและมีประสิทธิภาพมากที่สุด โดยสมาคมผู้ค้าปลีกสุราได้ใช้วิธีการขนส่งเป็นล็อตเล็กๆ เพื่อให้การใช้ตู้สินค้า

แบบควบคุมอุณหภูมิได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น สามารถเก็บรักษาคุณภาพสินค้าในอุณหภูมิที่เหมาะสมได้ดีที่สุด ปัจจุบันบริษัท JF Hillebrand Japan ซึ่งเป็น 1 ในสมาชิกของสมาคมผู้ค้าปลีกสุราได้ให้ข้อมูลสำหรับการขนส่งแบบธรรมดาไปยังกองขนส่งเดือนละ 1 ครั้ง ไปปารีส 6 สัปดาห์จะขนส่ง 1 ครั้ง และในการขนส่ง เหล้าสาเกคุณภาพสูงทุกประเภทจำเป็นต้องการขนส่ง ด้วยตู้สินค้าแบบควบคุมอุณหภูมิ (Sake Experience Japan, 2018)

นอกจากนี้ยังมีความร่วมมือของกรมการท่องเที่ยว ญี่ปุ่น สมาคมผู้ผลิตเหล้าสาเกและโซจู กับสมาคมบินานาชาตินาริตะ ฮาเนดะ คันไซ จูบุ ในการจัดบูธแสดงสินค้า ส่งเสริมการขายและทดลองดื่มเหล้าสาเกให้กับนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ ซึ่งถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของช่องทางการจัดจำหน่ายที่นำไปสู่การสนับสนุนการส่งออกเหล้าสาเก ที่บูธนี้มีการทำแผนพับให้ข้อมูลความรู้ต่างๆ เกี่ยวกับเหล้าสาเก รวมถึงมีแคมเปญต่างๆ โดยมีการประชาสัมพันธ์ผ่านเว็บไซต์ของสมาคมบิน ความร่วมมือนี้มีระยะเวลา ตั้งแต่เดือนธันวาคม ปี ค.ศ.2013 - เดือนธันวาคม ปี ค.ศ. 2021 โดยในปี ค.ศ.2017 มีผู้ผลิตเหล้าสาเกเข้าร่วมโครงการนี้ 231 ราย มีลูกค้าเข้าร่วม 51,700 คน ขายได้ 38,000 ขวด มีรายได้ประมาณ 104 ล้านเยน (内閣府, 2018b, 3)

3.4 Promotion

การโฆษณา ประชาสัมพันธ์ และส่งเสริมการขาย นั้นมีการทำโดยการจัดอีเวนท์ต่างๆ ที่หน่วยงานต่างๆ จัดขึ้นทั้งในประเทศและต่างประเทศ โดยกระทรวงการต่างประเทศ JETRO กรมสรรพากร สมาคมผู้ผลิตเหล้าสาเกและโซจู จะรับผิดชอบการโฆษณา ประชาสัมพันธ์ และส่งเสริมการขายที่มีกลุ่มเป้าหมายเป็นผู้ประกอบการร้านอาหาร บาร์ และโรงแรมต่างๆ ในขณะที่ JFOOD และสมาคมผู้ผลิตเหล้าสาเกและโซจู จะรับผิดชอบการโฆษณา ประชาสัมพันธ์ และส่งเสริมการขายที่มีกลุ่ม

เป้าหมายเป็นผู้บริโภคทั่วไป ในแผนการประชาสัมพันธ์ และส่งเสริมการขายนั้นคณะรัฐมนตรีได้มีนโยบายให้ใช้ สถานทูตและ Japan House เป็นฐาน (Platform) สำคัญ ในการจัดงานอีเวนท์เพื่อทำการประชาสัมพันธ์และ สื่อสารข้อมูลต่างๆ ไปยังผู้บริโภคในต่างประเทศ อย่างเช่น งานประชาสัมพันธ์และส่งเสริมการขายที่จัดโดย กระทรวงต่างประเทศในปี ค.ศ.2018 ได้เชิญผู้ประกอบการ ร้านอาหารมายัง Japan House ทั้งที่เซาเปาโล ลอส แอนเจลิส และลอนดอน เพื่อให้ร่วมทดลองดื่มเหล้าสาเก (Sake Taste Testing) ซึ่งในงานจะมีเหล้าสาเกคุณภาพ สูงหลากหลายมานำเสนอ ทั้งยังมีการดื่มเหล้าสาเกร่วมกับการรับประทานอาหารเมนูต่างๆ อีกด้วย หรืองาน London Craft Week ที่สมาคมผู้ผลิตเหล้าสาเกและ โซจูเป็นผู้จัดขึ้นที่ Japan House ในเดือนพฤษภาคม ปี ค.ศ.2019 ซึ่งเป็นงานจัดแสดงสินค้าและทดลองดื่มสุรา

การจัดงานในรูปแบบนี้จะช่วยให้ความรู้แก่ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการขายเหล้าสาเก อย่างร้านอาหาร บาร์ โรงแรมให้รู้จักเหล้าสาเก เข้าใจคุณสมบัติและเสน่ห์ของ เหล้าสาเก อีกทั้งทำให้รู้ว่าอาหารแบบใดควรรับประทาน กับเหล้าสาเกแบบใด ช่วยให้สามารถคัดเลือกเหล้าสาเก ที่เหมาะกับธุรกิจของตนเองมาขายได้ และยังสามารถ อธิบายคุณสมบัติเหล้านี้ให้ลูกค้าเข้าใจได้อีกด้วยจึง เป็นการช่วยผลักดันสินค้าไปสู่ผู้บริโภค นอกจากนี้การจัดงานในรูปแบบดังกล่าวยังเป็นการสร้างเครือข่ายทาง ธุรกิจในแต่ละประเทศที่ทำการส่งออกเหล้าสาเกอีกด้วย การโฆษณา ประชาสัมพันธ์ และส่งเสริมการขายเหล้าสาเกในต่างประเทศไม่ได้มีเพียงการจัดงานรูปแบบข้างต้น เท่านั้น ยังมีการประชาสัมพันธ์เหล้าสาเกโดยการให้เหล้าสาเกทำหน้าที่เหมือนพนักงานต้อนรับ (Reception) ในทุกมื้ออาหารในงานเลี้ยงรับรองของหน่วยงานรัฐบาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานเลี้ยงที่จัดขึ้นโดยสถานทูต

ส่วนสำคัญอย่างหนึ่งในการทำโฆษณา ประชาสัมพันธ์ คือการให้ความรู้ที่ถูกต้องเกี่ยวกับเหล้าสาเกให้กับผู้บริโภค เนื่องจากมีคนจำนวนไม่น้อยเข้าใจผิด

เกี่ยวปริมาณแอลกอฮอล์ในเหล้าสาเกว่ามีปริมาณมาก
อีกทั้งถูกมองว่าดื่มแล้วจะเมาค้างถูกเข้าใจว่าต้องดื่ม
แบบร้อนเท่านั้น หรือเป็นเครื่องดื่มหลังอาหาร ซึ่งสิ่งที่
ถูกต้องคือเหล้าสาเกดื่มพร้อมกับตอนรับประทานอาหาร
(読売新聞, 2018) ความเข้าใจผิดหรือความไม่ถ่องแท้
ในข้อมูลของผู้บริโภคนั้นส่งผลโดยตรงต่อยอดขาย
ประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นประเทศที่มีทั้งปริมาณและ
ยอดขายสูงสุดในการนำเข้าเหล้าสาเก คิดเป็น 1 ใน 3
ของปริมาณการส่งออกทั้งหมด ปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่ง
ก็คือผู้บริโภคชาวอเมริกันมีความรู้อย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับ
เหล้าสาเก ผู้บริโภคจำนวนไม่น้อยเป็นกลุ่มลูกค้าที่หลงใหล
ในเสน่ห์ของเหล้าสาเกทั้งรสชาติและความงดงามทาง
วัฒนธรรม ยอดขายในประเทศสหรัฐอเมริกาจึงสูงขึ้นทุกปี
(青葉, 2018)

ความรู้เกี่ยวกับเหล้าสาเกนั้นเกี่ยวข้องกับเรื่อง
ประเพณี คุณภาพ และรสชาติของเหล้าสาเก ซึ่งจะเป็นส่วน
ที่สัมพันธ์กับอัตลักษณ์ของตราสินค้าและการสร้างตรา
สินค้าเหล้าสาเกที่ทางหน่วยงานต่างๆ พยายามวางแผน
กลยุทธ์ขึ้นมา แต่ถ้าผู้บริโภคไม่มีความรู้พื้นฐานในสิ่งนี้
ความพยายามที่จะสื่อสารผ่านตราสินค้าก็จะไม่สำเร็จ
ด้วยเหตุนี้คณะรัฐมนตรีจึงมีนโยบายส่งเสริมการให้
ความรู้เกี่ยวกับเหล้าสาเก ซึ่ง JETRO และสมาคมผู้ผลิต
เหล้าสาเกและโชจูได้ดำเนินงานโดยแบ่งกลุ่มเป้าหมายเป็น
2 กลุ่ม คือผู้จำหน่ายเหล้าสาเกในต่างประเทศ (ร้านอาหาร
บาร์ โรงแรม) และผู้บริโภคเหล้าสาเกในต่างประเทศ
การให้ความรู้แก่ผู้จำหน่ายเหล้าสาเกนั้นเป็นการให้
ความรู้เพื่อที่จะสามารถคัดเลือกเหล้าสาเกและให้คำ
แนะนำที่ถูกต้องเกี่ยวกับเหล้าสาเกให้แก่ลูกค้าได้ส่วน
การให้ความรู้แก่ผู้บริโภคนั้นมีวัตถุประสงค์เพื่อให้
เข้าใจถึงคุณสมบัติ และลักษณะเฉพาะตัวที่หลากหลาย
ของเหล้าสาเก JETRO และสมาคมผู้ผลิตเหล้าสาเกและ
โชจูได้มีการจัดสัมมนาเพื่อให้ความรู้ และทำวิดีโอให้
ความรู้ในเรื่องต่างๆ ผ่านเว็บไซต์ของสมาคมผู้ผลิตเหล้า
สาเกและโชจู รวมถึงทำแผ่นพับ วารสาร ตีพิมพ์ให้ข้อมูล

ความรู้โดยทำเป็นภาษาของประเทศนั้นๆ ใช้แจกเมื่อ
จัดงานแสดงสินค้า งานอีเวนท์ รวมทั้งงานสัมมนาต่างๆ
เกี่ยวกับเหล้าสาเก ซึ่งเนื้อหาที่ให้ความรู้นั้นมีการทำให้
เข้าใจง่ายสำหรับชาวต่างชาติ นอกจากนี้ JETRO ยังได้
สร้าง Sake & Shochu Academy และ Sake
Sommelier Association เพื่อสร้างผู้เชี่ยวชาญด้าน
สุราพื้นบ้านญี่ปุ่นทั้งเหล้าสาเกและโชจูในต่างประเทศ
ให้มีจำนวนมากขึ้น (日本貿易振興機構 2019, 4)

การให้ความรู้เกี่ยวกับเมนูอาหารที่รับประทาน
แล้วเข้ากันกับเหล้าสาเกก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่ทำควบคู่
ไปกับการโฆษณา ประชาสัมพันธ์ ซึ่ง JFOOD เป็นผู้รับ
ผิดชอบดำเนินงานส่วนนี้ซึ่งถือว่าเป็นการทำโฆษณา
ประชาสัมพันธ์ที่มีเป้าหมายเป็นผู้บริโภคที่เป็นบุคคล
ไม่ใช่ผู้ประกอบการร้านอาหารต่างๆ การให้ความรู้เกี่ยวกับ
เมนูอาหารที่เข้ากับเหล้าสาเกจะเน้นการจับคู่กับอาหาร
ของแต่ละประเทศ เพื่อให้เหล้าสาเกสามารถดื่มได้อย่าง
แพร่หลาย ไม่จำเป็นต้องดื่มกับอาหารญี่ปุ่นเท่านั้น JFOOD
ได้ทำเว็บไซต์ FOOD AND SAKE ให้ความรู้เกี่ยวกับ
การอ่านฉลาก ประเภทและรสชาติของเหล้าสาเก แนะนำ
ว่าเมนูอาหารต่างๆ เหมาะกับเหล้าประเภทอะไร รสชาติ
เป็นอย่างไร มีเหล้าประเภทนี้กี่ตรายี่ห้อ ร้านอาหารที่
สามารถดื่มเหล้าสาเกนั้นได้อยู่ที่ไหน เดินทางไปอย่างไร

เมนูอาหารที่แนะนำในเว็บไซต์ ได้แก่ Oysters,
Prosciutto, Calamari, Fish & Chips, Cheese เป็นต้น
นอกจากเว็บไซต์ของ JFOOD ที่ทำเพื่อให้ความรู้ และ
เพื่อโฆษณาประชาสัมพันธ์แล้วยังมีการใช้ช่องทาง Social
Media เช่น Facebook Youtube Instagram Twitter
และมีการใช้สื่อต่างๆ เช่น นิตยสาร หรือหนังสือพิมพ์ของ
ประเทศนั้นๆ โดยภาพที่ใช้ในการโฆษณาในสื่อจะเป็นภาพ
ในซีรี่ย์เดียวกันคือ ภาพอาหารและแก้วทรงสูง (ภาพที่ 5)
ภาพที่ใช้โฆษณามีดีไซน์เรียบหรูและจะมีการเปลี่ยน
ภาพอาหารไปในแต่ละโฆษณา ซึ่งหมายถึงเหล้าสาเก
ที่สามารถรับประทานร่วมกับอาหารได้หลากหลาย ซึ่ง
สอดคล้องกับอัตลักษณ์และการสร้างตราสินค้าเหล้าสาเก

ว่าเป็นสินค้าที่มีลักษณะเฉพาะตัวที่หลากหลาย สามารถผลิตเพลินในการดื่มร่วมกับอาหารประเภทต่างๆได้นอกจากนี้ยังได้มีการทำป้ายโฆษณาหน้าร้านอาหารเป็นรูปเดียวกับที่ลงโฆษณาเป็นการย้ำภาพจำและเชื่อมโยงข้อมูลให้กับผู้บริโภค อีกทั้ง JFOOD ยังมีการจัดงานแสดงสินค้า งานอีเวนต์ต่างๆ โดยร่วมมือกับกระทรวงเกษตร ป่าไม้ และประมงจัดขึ้นอีกด้วย (日本食品海外プロモーションセンター, 2019, 11-16) นอกจากนี้จะมีการทำโฆษณา ประชาสัมพันธ์ดังกล่าวแล้ว ยังมีการประชาสัมพันธ์ที่มุ่งไปที่ผู้บริโภค อย่างเช่น การจัดงานสัมมนาและทดลองดื่มเหล้าสาเกที่ได้หวั่น ในปี ค.ศ.2017 โดยผู้ร่วมงานเป็นบุคคลทั่วไป และมีการทำวิดีโอเพื่อประชาสัมพันธ์เหล้าสาเกในได้หวั่นมีความยาว 30 นาที ทยายเป็นเวลา 5 เดือน ซึ่งวิดีโอนี้จัดทำโดยสมาคมผู้ผลิตเหล้าสาเกและโซจู (外務省, 2019, 5)

ในการประชาสัมพันธ์ให้เหล้าสาเกเป็นที่รู้จักของชาวต่างชาติและมีปริมาณการบริโภคมากขึ้นในอนาคต การนำเที่ยวโรงงานสุราภายในประเทศญี่ปุ่นก็เป็นส่วนหนึ่งในการประชาสัมพันธ์เหล้าสาเกออกสู่ตลาดโลก เป็นจุดเริ่มต้นสำหรับนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติที่

มาเที่ยวญี่ปุ่นได้ลองดื่มเหล้าสาเกที่ผลิตในท้องถิ่นต่างๆ และได้ท่องเที่ยวสัมผัสวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์อันยาวนานของเหล้าสาเกผ่านสาเกผ่านโรงสุราแต่ละที่ได้ไปท่องเที่ยว โดยกรมการท่องเที่ยวและสมาคมผู้ผลิตเหล้าสาเกและโซจูเป็นผู้สนับสนุนการนำเที่ยวโรงงานสุรานี้ ซึ่งนอกจากจะได้ท่องเที่ยวโรงงานสุราแล้วยังได้ท่องเที่ยวในชุมชนใกล้เคียง ได้เรียนรู้วิถีชีวิตของชาวญี่ปุ่น การไปเที่ยวโรงงานสุราไม่เพียงแต่จะได้รับความเพลิดเพลิน ยังได้ความรู้เกี่ยวกับเหล้าสาเก โรงสุราบางแห่งได้ให้นักท่องเที่ยวได้ลองทำเหล้าสาเก รวมถึงเปิดสอนการทำเหล้าสาเกในการนำเที่ยวโรงงานนี้ด้วย นักท่องเที่ยวจะได้รู้และเข้าใจถึงเอกลักษณ์และลักษณะเฉพาะตัวของเหล้าสาเกของแต่ละท้องถิ่นที่ไปเที่ยว ผ่านวัตถุดิบ และกรรมวิธีการผลิต ซึ่งการนำเที่ยวโรงงานสุรานั้นนอกจากจะช่วยประชาสัมพันธ์เหล้าสาเกแล้วยังช่วยเพิ่มยอดขายเหล้าสาเกจากนักท่องเที่ยวที่มาเยี่ยมชมโรงสุราอีกทั้งยังเป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจชุมชนในท้องถิ่นนั้นอีกด้วย ทำให้มีรายได้ไหลเวียนเข้ามาในชุมชนจากโรงแรมที่พักอาศัย ร้านอาหาร ร้านค้า ร้านขายของที่ระลึกที่นักท่องเที่ยวไป (熊坂, 2016, 3)

ภาพที่ 5 ภาพโฆษณาเหล้าสาเกในสื่อต่างๆ

ที่มา : 日本食品海外プロモーションセンター (2018, 22)

กรมการท่องเที่ยวได้มอบหมายให้องค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (Japan National Tourism Organization: JNTO) ส่งเสริมการนำเที่ยวโรงสุราโดยให้คำแนะนำและความช่วยเหลือแก่ผู้ผลิตเหล้าสาเก เช่น การทำคู่มือแนะนำเมนูอาหารที่หลากหลายให้เหมาะกับนักท่องเที่ยวต่างชาติ ประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการนำเที่ยวโรงสุราและเสน่ห์ที่แตกต่างของโรงสุราแต่ละที่ผ่านเว็บไซต์ของ JNTO และเว็บไซต์ saketours และจัดทำ Japan Tax Free Shopping Guide เพื่อให้ นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติสามารถซื้อเหล้าสาเกได้โดยไม่ต้องเสียภาษี และในเว็บไซต์ของสมาคมผู้ผลิตเหล้าสาเกและโชจูก็มีการประชาสัมพันธ์การนำเที่ยวโรงสุรา นี้เช่นกันและมีผู้ผลิตเหล้าสาเกทั่วทุกภูมิภาคของประเทศญี่ปุ่นเข้าร่วมในการนำเที่ยวโรงสุรา และในแต่ละปีมีนักท่องเที่ยวต่างชาติจำนวนมากเข้าร่วมการนำเที่ยวโรงสุรานี้ (観光庁, 2018, 1-2) ทำให้เหล้าสาเกเป็นที่รู้จักแพร่หลายมากขึ้นในหมู่นักท่องเที่ยวต่างชาติ และเกิดการซื้อซ้ำเมื่อกลับไปยังประเทศของตนเองซึ่งเป็นการสนับสนุนการส่งออกเหล้าสาเกอีกทางหนึ่ง

4. การนำนโยบายไปใช้ของผู้ผลิตเหล้าสาเก

นอกจากการดำเนินนโยบายของหน่วยงานต่างๆ

แล้วการนำนโยบายและแผนต่างๆ มาใช้ของผู้ผลิตเหล้าสาเกก็เป็นส่วนสำคัญว่าแผนนั้นจะประสบผลสำเร็จหรือไม่ แต่ก่อนจะกล่าวถึงส่วนนี้ การที่ผู้ผลิตเหล้าสาเก จะได้รับความช่วยเหลือหรือเข้าร่วมนโยบาย Cool Japan นั้นมีหลักเกณฑ์บางประการอยู่

นโยบาย Cool Japan นั้นเป็นนโยบายที่สร้างความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชน หลักเกณฑ์การให้การสนับสนุนความช่วยเหลือต่างๆตามนโยบาย Cool Japan มีดังนี้ (経産省, 2019b, 3)

1. ต้องเป็นสินค้าและบริการที่มีคุณลักษณะของวัฒนธรรมดั้งเดิม หรือวัฒนธรรมท้องถิ่น หรือมีเอกลักษณ์ของญี่ปุ่น สินค้าและบริการที่เป็นแฟชั่น เกม อนิเมะ ผลิตภัณฑ์อาหารญี่ปุ่น ผลิตภัณฑ์เกี่ยวกับสุราญี่ปุ่น หรือสินค้าและบริการอื่นใดที่เป็นเสน่ห์ของญี่ปุ่นที่ต่างประเทศไม่มี เพื่อสร้างความต้องการของตลาดเพื่อการส่งออกและสร้างความนิยมในต่างประเทศ

2. ภาคเอกชนต้องให้ความร่วมมือทำตามนโยบาย แผนแม่บทของนโยบาย Cool Japan

3. ต้องนำผลประโยชน์และรายได้กลับสู่ประเทศญี่ปุ่น

โดยสามารถแบ่งสัดส่วนการให้เงินทุนตามประเภทสินค้าและบริการได้ดังนี้

ตารางที่ 2 สัดส่วนการให้เงินทุนตามนโยบาย Cool Japan แบ่งตามประเภทสินค้าและบริการ

สินค้าและบริการ	ร้อยละ	ร้อยล้านเยน
Media and Content	52	447
Lifestyle	21	181
ธุรกิจอาหารและบริการ	17	149
Inbound (ธุรกิจท่องเที่ยวภายในประเทศ)	8	63
Healthcare	1	11
ธุรกิจผสมผสาน	1	10

ที่มา : 経産省 (2019b, 5)

ในหมวดหมู่ธุรกิจอาหารและบริการนั้นได้มีผลิตภัณฑ์สุราญี่ปุ่นซึ่งรวมถึงเหล้าสาเกอยู่ด้วย ซึ่งหลังจากอาหารญี่ปุ่นได้รับการจดทะเบียนจากองค์การยูเนสโกให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ในปี ค.ศ.2013 ส่งผลให้อาหารญี่ปุ่นได้รับความนิยมมากขึ้นและส่งผลให้วัฒนธรรมการดื่มเหล้าสาเกแพร่หลายไปทั่วโลกด้วยเช่นกัน ร้านอาหารญี่ปุ่นในต่างประเทศในปี ค.ศ.2013 เพิ่มขึ้นเป็น 89,000 ร้าน จากเดิมในปี ค.ศ.2006 มีเพียง 24,000 ร้าน (栗島, 2017, 52)

สำหรับผู้ผลิตเหล้าสาเกที่จะเข้าร่วมนโยบาย Cool Japan ถ้าเข้าหลักเกณฑ์ที่กล่าวมาข้างต้นก็สามารถเข้าร่วมนโยบาย Cool Japan ได้ ซึ่งเมื่อพิจารณาตามหลักเกณฑ์ดังกล่าวแล้วไม่ว่าจะเป็นผู้ประกอบการรายใหญ่หรือ SME ก็สามารถเข้าร่วมได้ขอเพียงให้ความร่วมมือปฏิบัติตามนโยบายโดยมีหลักการสำคัญ ดังนี้ (経産省, 2016, 2)

1. สร้างกระแสนิยมญี่ปุ่น - ประชาสัมพันธ์เสน่ห์ของญี่ปุ่นอย่างมีประสิทธิภาพ
2. สร้างรายได้ต่างประเทศ - สร้างกลยุทธ์เพื่อทำรายได้ในประเทศ
3. ส่งเสริมการบริโภคในญี่ปุ่น - เชิญชวนนักท่องเที่ยวต่างชาติและส่งเสริมการบริโภคในญี่ปุ่น เช่น การนำเที่ยวโรงสุรา

ปัจจุบันมีผู้ผลิตเหล้าสาเกทั่วประเทศญี่ปุ่นประมาณ 1,700 ราย แต่ทำการส่งออกตามนโยบาย Cool Japan ประมาณ 200 ราย เป็นผู้ผลิตรายใหญ่ประมาณ 25 ราย ซึ่งมีปริมาณการส่งออกคิดเป็นร้อยละ 60 ของการส่งออกทั้งหมด (国税庁, 2019, 6) จากที่คณะรัฐมนตรีกำหนดเป้าหมายและทิศทางแผนการส่งเสริมการส่งออกเหล้าสาเกตามนโยบาย Cool Japan โดยมีหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนนำไปดำเนินงาน ในส่วนของผู้ผลิตเหล้าสาเกนั้นมีตัวกลางที่นำนโยบายและแผนการต่างๆ มาถ่ายทอดคือสมาคมผู้ผลิตเหล้าสาเกและโชจู เพื่อให้ผู้ผลิตเหล้าสาเกได้เข้าใจถึงกรอบการ

ดำเนินงาน และนำข้อมูลต่างๆ ไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับธุรกิจของตนเอง ซึ่งจะขอยกตัวอย่างการดำเนินงานของผู้ผลิตเหล้าสาเกที่ประสบความสำเร็จจากการส่งเสริมการส่งออกตามนโยบาย Cool Japan คือการดำเนินงานของบริษัทมิยะโฮะทสึคาสะซูโซ (今代司酒造) และบริษัทอาซาฮิซูโซ (旭酒造)

4.1 บริษัทมิยะโฮะทสึคาสะซูโซ

บริษัทมิยะโฮะทสึคาสะซูโซก่อตั้งมาตั้งแต่ปี ค.ศ. 1767 ในสมัยเอโดะ และเป็นผู้ผลิตเหล้าสาเกอันดับ 1 ในจังหวัดนิงาตะมาตลอดจนกระทั่งเข้าสู่สมัยเมจิยอดขายได้ลดลงเรื่อยๆ การส่งออกเหล้าสาเกของบริษัทมิยะโฮะทสึคาสะซูโซ เริ่มขึ้นโดยได้รับความช่วยเหลือจากนโยบาย Cool Japan เมื่อ 4 ปีก่อน โดยมีจุดเริ่มต้นจากงานอีเวนท์ที่สมาคมผู้ผลิตเหล้าสาเกและโชจูจัดขึ้นที่ฮ่องกง ซึ่งจากการเข้าร่วมอีเวนท์ครั้งนั้นทำให้ได้พบผู้จำหน่ายเหล้าสาเกจากฮ่องกง ได้หวัน และสิงคโปร์ และในปัจจุบันการส่งออกก็ส่งออกไปยัง 3 ประเทศนี้เป็นหลัก ทั้งยังขยายการส่งออกไปยังประเทศสหรัฐอเมริกาอีกด้วย โดยจะไม่ทำการขายในซูเปอร์มาร์เกตแต่จะมุ่งเน้นการขายในร้านอาหารระดับสูง จุดเด่นของบริษัทมิยะโฮะทสึคาสะซูโซ คือผลิตแต่จูนิเมซุ (純米酒) เท่านั้น มีสินค้าสำคัญคือเหล้าสาเกชื่อมิยะโฮะทสึคาสะ (今代司) บริษัทให้ความสำคัญในเรื่องรสชาติของสินค้า ไม่มุ่งเน้นเรื่องเพิ่มปริมาณการผลิต แต่ใช้กลยุทธ์การตั้งราคาสูง การจัดเตรียมสินค้าเพื่อการเจรจาธุรกิจในการส่งออกนั้นขึ้นอยู่กับประเทศที่เจรจาด้วย รสชาติของเหล้าสาเกหรือแม้แต่ดีไซน์ของขวดและโลโก้ก็ต่างกัน เช่น คนจีนชอบสีแดงและสีทอง การทำบรรจุภัณฑ์ก็ต้องมีความสอดคล้องกับความชอบของผู้บริโภคในท้องถิ่นที่ส่งออกสินค้า นอกจากนี้การนำเที่ยวโรงงานสุราก็นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติจำนวนมากให้ความสนใจซึ่งนอกจากจะได้ทัศนศึกษาโรงงานสุรา เยี่ยมชมชุมชนต่างๆ แล้วยังมีมุมทดลองชิมเหล้าสาเกไว้ให้นักท่องเที่ยวได้ลองชิม

เหล่าสาเกที่มีรสชาติต่างๆ อีกด้วย และในจำนวนนักท่องเที่ยวที่ได้ทดลองชิมเหล่าสาเกมีประมาณ 5,000 คนต่อปี ได้สมัครเป็นสมาชิกของโรงสุราบริษัทมิยะโยะทสึคาสะซุโซ และเมื่อกลับไปประเทศตนเองแล้วมีการซื้อผ่านแคตตาล็อกในเว็บไซต์ของบริษัทซึ่งช่วยให้บริษัทประสบความสำเร็จมียอดขายเพิ่มขึ้น การนำเที่ยวโรงงานสุราใน 1 ปีมีนักท่องเที่ยวประมาณ 20,000 คนหรือ 30 คันรถบัสเลยทีเดียว ส่วนในการโฆษณาประชาสัมพันธ์จะใช้เว็บไซต์ และ Social Media เช่น facebook twitter และใช้ช่องทางการขายผ่านทางอินเทอร์เน็ต (熊坂, 2016, 7-8)

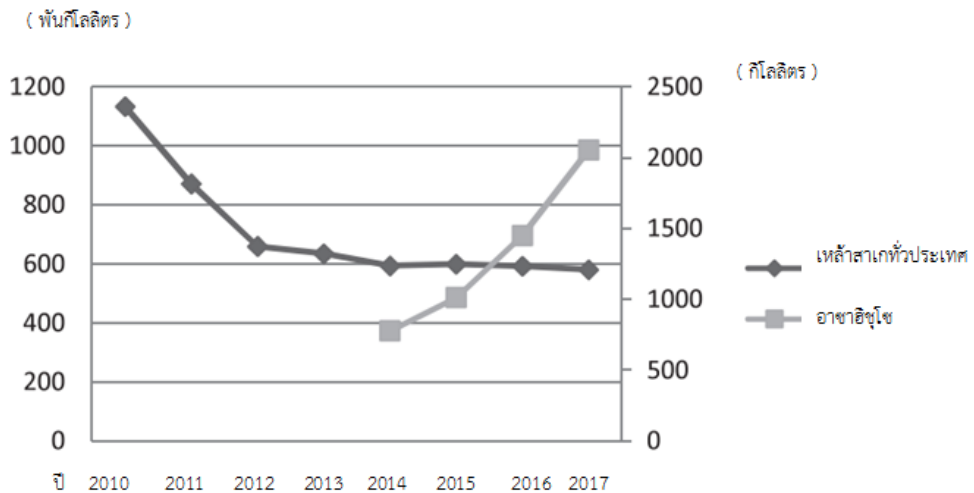
4.2 บริษัทอาซาฮิซุโซ

บริษัทอาซาฮิซุโซเป็น SME ที่มีเหล่าสาเก 獺祭 (Dassai) เป็นสินค้าสำคัญ อาซาฮิซุโซเข้าร่วมนโยบาย Cool Japan ตั้งแต่ปี ค.ศ.2013 โดยทำตามนโยบาย Cool Japan ในการใช้เรื่องราวทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์สร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้าและสร้างอัตลักษณ์ให้ตราสินค้า เปลี่ยนแปลงภาพลักษณ์สินค้าให้เป็นสินค้านวัตกรรม โดยวางตำแหน่งสินค้าในระดับสูงและตั้งราคาสูง เน้นขายลูกค้าเฉพาะกลุ่ม (Niche Market) เป็นกลุ่มลูกค้าที่มีความชื่นชอบเหล่าสาเก และมีกำลังซื้อเน้นหากลุ่มลูกค้าที่มีศักยภาพเป็นสำคัญ การเปลี่ยนแปลงภาพลักษณ์ให้ลูกค้าต่างประเทศยอมรับนั้นส่งผลถึงภาพลักษณ์ของเหล่าสาเกในประเทศญี่ปุ่นด้วย เพื่อให้เปลี่ยนภาพลักษณ์เหล่าสาเกจากสินค้าของคนสูงวัยเป็นสินค้านวัตกรรม สามารถขยายกลุ่มลูกค้า เพิ่มการบริโภคภายในประเทศได้ อาซาฮิประสบความสำเร็จในการดำเนินงานอย่างมากโดยในปี ค.ศ.2016 มียอดขายสูงจนอยู่ในอันดับที่ 8 ของผู้ผลิตเหล่าสาเกที่มีมียอดขายสูงสุดเทียบเท่าผู้ผลิตรายใหญ่ (帝国データバンク, 2017, 1) และสามารถดูได้จากภาพที่ 6 ยอดขายของอาซาฮิซุโซเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปี ค.ศ.2014 เป็นต้นมา (栗島, 2017, 50) นอกจากนี้อาซาฮิซุโซได้เพิ่มกลยุทธ์ของตนเอง

เข้าไป คือ การสร้างนวัตกรรมและเทคโนโลยีการผลิตเพื่อให้ได้เหล่าสาเกที่มีคุณภาพสูง เพื่อเพิ่มความสามารถในการแข่งขัน ในอดีตอาซาฮิซุโซเคยประสบปัญหาการขาดแคลนโทจิ (杜氏) หรือผู้ควบคุมการผลิตเหล่าสาเกเมื่อโทจิอายุมากขึ้นก็ไม่มีคนสืบทอดความรู้วิธีการผลิต อาซาฮิซุโซจึงได้พัฒนาเทคโนโลยีการผลิตและผสมผสานความรู้จากโทจิสืบทอดไม่ให้กรรมวิธีการผลิตสูญหายขาดตอน ทั้งยังพัฒนาให้ดีขึ้นกว่าเดิม

ส่วนช่องทางการจัดจำหน่ายนั้นอาซาฮิซุโซมีการกระจายสินค้าไปในหลายประเทศทั่วโลก โดยเน้นขายในร้านอาหาร ทั้งในนิวยอร์ก ลอนดอน ปารีส รวมแล้วกว่า 20 แห่งทั่วโลก อาซาฮิซุโซให้ความสำคัญกับการจับคู่อาหารกับเหล่าสาเก และการอธิบายถึงคุณลักษณะเฉพาะ หรือความพิเศษของเหล่าสาเกให้ลูกค้าฟัง สิ่งนี้ทำให้มูลค่าเพิ่มที่อยู่ในตราสินค้าสามารถสื่อสารไปยังผู้บริโภคได้ ในด้านการทำโฆษณาประชาสัมพันธ์นั้นอาซาฮิซุโซได้มีโอกาสเข้าร่วมการสร้างตราสินค้าท้องถิ่นของจังหวัดยามางุจิ ซึ่งเป็นที่ตั้งของบริษัทอาซาฮิซุโซ โดยเขตอิวะคุนิได้มีแคมเปญชื่อ 「ちかくに いわくに」 ในปี ค.ศ.2017 ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยสร้างความเข้มแข็งให้กับตราสินค้าทั้งของท้องถิ่นเองและของอาซาฮิซุโซ นอกจากนี้ อาซาฮิซุโซยังให้ความร่วมมือทำตามนโยบาย Cool Japan เพื่อเชิญชวนนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติและส่งเสริมการบริโภคภายในประเทศญี่ปุ่นโดยการนำเที่ยวโรงงานสุรา โดยสร้างร้านจัดจำหน่ายสินค้า Dassai ขึ้นในปี ค.ศ.2016 พร้อมแสดงประวัติความเป็นมาของโรงสุราและสินค้า

จากการดำเนินนโยบาย Cool Japan ของหน่วยงานต่างๆ และการนำนโยบาย Cool Japan มาใช้ของผู้ผลิตเหล่าสาเกเป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลให้มีปริมาณการส่งออกเหล่าสาเกไปยังต่างประเทศมากขึ้น จะเห็นได้จากกราฟปริมาณการส่งออกในภาพที่ 2 ผู้ผลิตเหล่าสาเกที่เข้าร่วมนโยบาย Cool Japan ที่เป็นผู้ผลิตรายใหญ่มีเพียง 25 ราย จากผู้ส่งออกทั้งหมด 200 ราย ดังนั้น ผู้ผลิตเหล่า

ภาพที่ 6 ยอดขายเหล้าสาเกของบริษัทอาซาฮีซูโซเปรียบเทียบกับยอดขายของเหล้าสาเกทั่วประเทศ
ที่มา : 日本酒造組合中央会 (2017)

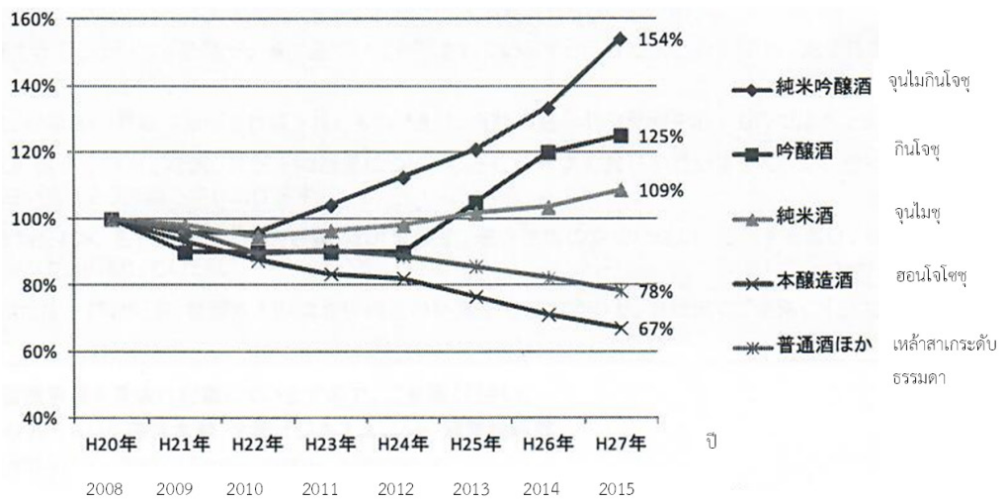
สาเกส่วนใหญ่ที่เข้าร่วมนโยบาย Cool Japan ส่วนใหญ่จะเป็น SME ซึ่งถ้าไม่ได้รับความช่วยเหลือจากรัฐบาลอย่างเช่นการจับคู่ธุรกิจการวางแผนโฆษณาประชาสัมพันธ์ การให้ความรู้เกี่ยวกับเหล้าสาเกให้เป็นแนวทางเดียวกันทั่วโลก คงยากที่ SME ที่ขาดการบริหารจัดการที่ดี ทั้งการตลาด ทรัพยากรบุคคล และเงินทุนจะทำได้เพียงลำพัง ผู้ผลิตเหล้าสาเกเหล่านี้สามารถส่งออกเหล้าสาเกไปยังร้านอาหารทั้งที่เป็นร้านอาหารญี่ปุ่นและไม่ใช่อาหารญี่ปุ่น รวมถึงโรงแรม ผับ บาร์ ในต่างประเทศทั่วโลก จะเห็นได้จากตารางที่ 1 ประเทศที่เหล้าสาเกได้รับความนิยมแพร่หลายมากที่สุดคือ สหรัฐอเมริกา รองลงมาเป็น เกาหลีใต้ ฮองกง และจีน นอกจากนี้ในยุโรปเหล้าสาเกก็ได้รับความนิยมไม่น้อย ไม่ว่าจะเป็นลอนดอน ปารีส เรียกได้ว่ามีแผนของเหล้าสาเกในร้านอาหารต่างๆ เกิดขึ้นอย่างแพร่หลาย พวกเขาทั้งหลายชื่นชอบในรสชาติ สนุกกับการจับคู่อาหารกับเหล้าสาเก และวิธีการดื่มที่หลากหลาย รวมถึงเชฟผู้ทำอาหารเองก็หลงใหลในเสน่ห์ของเหล้าสาเกและนำมาใช้ในการประกอบอาหารที่มีความหลากหลาย (読売新聞, 2018) สิ่งนี้แสดงถึงความสำเร็จ

ในการประชาสัมพันธ์ให้ความรู้เกี่ยวกับเหล้าสาเก และการสร้างตราสินค้า การสร้างอัตลักษณ์ของเหล้าสาเก ผ่านความร่วมมือของภาครัฐและเอกชน

การส่งออกที่มากขึ้นในแต่ละปีช่วยสร้างรายได้ให้กับผู้ผลิตเหล้าสาเกให้สามารถดำรงอยู่ต่อไปได้ในภาวะการแข่งขันทางการตลาดเครื่องแอลกอฮอล์ภายในประเทศที่สูง การสร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้กับเหล้าสาเกในต่างประเทศนั้นช่วยเปลี่ยนภาพลักษณ์ของเหล้าสาเกภายในประเทศ โดยเฉพาะกลุ่มสินค้าเหล้าสาเกระดับสูง เช่น จูเนซุ กิโนโจซุ จูเนโมกิโนโจซุ ที่เป็นสินค้าส่งออกหลักนั้นพบว่าสินค้ากลุ่มนี้ก็ได้รับความนิยมภายในประเทศมากขึ้นและมีปริมาณการบริโภคสูงขึ้น ต่างจากเหล้าสากระดับธรรมดา (普通酒) (ภาพที่ 7) นอกจากนี้การนำเที่ยวโรงงานสุรา เพื่อส่งเสริมการบริโภคภายในประเทศนั้นนอกจากจะได้ท่องเที่ยวและเรียนรู้วัฒนธรรมแล้วยังทำให้เกิดการซื้อเหล้าสาเกเพิ่มขึ้น นักท่องเที่ยวมีการรับประทานอาหารญี่ปุ่น ดื่มเหล้าสาเก ซื้อของฝากในที่ที่ไปพักหรือไปเยี่ยมชม จึงทำให้ยอดขายเหล้าสาเกรวมถึงสุราพื้นบ้านอื่นๆ ในท้องถิ่นเพิ่มขึ้น ทั้งยังช่วย

กระตุ้นเศรษฐกิจในท้องถิ่นอีกด้วย จากผลสำรวจขององค์การท่องเที่ยวญี่ปุ่นในปี ค.ศ.2018 โดยเก็บข้อมูลจากชาวต่างชาติจำนวน 1064 คน ที่เข้าร่วมการนำเที่ยวโรงงานสุราพบว่าในระหว่างการนำเที่ยวโรงงานสุราเหล้าสาเกมีปริมาณการบริโภคและจำนวนการซื้อเป็นของฝากมากเป็นอันดับ 1 คิดเป็นร้อยละ 66.6 และร้อยละ 61.6 ตามลำดับ ในขณะที่โซจูมีปริมาณการบริโภคร้อยละ 25.9

และจำนวนการซื้อเป็นของฝากร้อยละ 32.6 เหตุผลที่ใช้ในการซื้อของฝาก อันดับ 1 คือ รสชาติดี อันดับ 2 คือ บรรจุภัณฑ์ดี อันดับ 3 คือ เพราะเป็นของประจำท้องถิ่น จะเห็นได้ว่าการนำเที่ยวโรงงานสุราได้ช่วยสร้างโอกาสในการขายทำให้ผู้ผลิตเหล้าสาเกและสุราพื้นบ้านญี่ปุ่นอื่นๆมียอดขายเพิ่มขึ้น (観光庁, 2018, 31-32)

ภาพที่ 7 ปริมาณการบริโภคเหล้าสาเกระดับสูงตั้งแต่ปี ค.ศ.2008-2015
ที่มา : 国税庁 (2017)

5. สรุป

การเติบโตของเหล้าสาเกในต่างประเทศตั้งแต่ปี ค.ศ. 2012 จนถึงปัจจุบันนั้นเกิดจากการส่งเสริมการส่งออกเหล้าสาเกไปยังต่างประเทศอย่างเป็นระบบภายใต้นโยบาย Cool Japan ซึ่งการดำเนินนโยบายนี้ประสบความสำเร็จเนื่องจากความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชน การกำหนดกรอบนโยบาย เป้าหมายการดำเนินงานและทิศทางที่ชัดเจนของคณะรัฐมนตรี การแบ่งหน้าที่ของหน่วยงานต่างๆ ที่สนับสนุนส่งเสริมกันอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นกระทรวงการต่างประเทศ กระทรวงเศรษฐกิจ การค้า และอุตสาหกรรม กระทรวงเกษตร ป่าไม้และประมง กรมสรรพากร กรมการท่องเที่ยว องค์การส่งเสริมการค้า

ต่างประเทศ (JETRO) ศูนย์ส่งเสริมผลิตภัณฑ์อาหารญี่ปุ่น (JFOOD) สมาคมผู้ผลิตเหล้าสาเกและโซจูซึ่งเป็นตัวกลางระหว่างภาครัฐและเอกชน มีบทบาทสำคัญในการนำกรอบนโยบายและข้อมูลต่างๆ ถ่ายทอดให้ผู้ผลิตเหล้าสาเกได้นำไปวางแผนการตลาดให้กับธุรกิจของตนเองอย่างเหมาะสมเพื่อเพิ่มปริมาณการส่งออกต่อไป

6. ข้อเสนอแนะ

แนวทางการส่งเสริมการส่งออกเหล้าสาเกภายใต้ นโยบาย Cool Japan นี้ มีทั้งความร่วมมือทั้งภาครัฐด้วยกัน และระหว่างภาครัฐและเอกชน อีกทั้งการนำนโยบายไปใช้ของผู้ผลิตเหล้าสาเกและการปรับใช้ให้

เหมาะสมกับธุรกิจของตนเอง ซึ่งผู้เขียนมองว่าสามารถนำไปใช้ประโยชน์กับอุตสาหกรรมเชิงวัฒนธรรมที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีเอกลักษณ์และเสน่ห์ความเป็นไทยที่รัฐบาลต้องการส่งเสริมได้ เช่น ผ้าไทย อาหารไทย เป็นต้น เนื่องจากคุณลักษณะเป็นไปตามแนวทางสินค้าและบริการที่นโยบาย Cool Japan ส่งเสริมจึงน่าจะสามารถนำมาปรับใช้ได้ นอกจากนี้นโยบาย Cool Japan ยังส่งเสริมธุรกิจสินค้าและบริการในหลายด้าน งานเขียนชิ้นนี้อาจเป็นประโยชน์ในการนำไปต่อยอดหรือศึกษาเกี่ยวกับนโยบาย Cool Japan ในด้านอื่นๆ รวมถึงการศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับแหล่งสาเกในด้านอื่นๆ ต่อไปได้

ในส่วนของสุราพื้นบ้านไทยนั้นผู้เขียนก็หวังว่าบทความนี้จะเป็ประโยชน์กับอุตสาหกรรมสุราพื้นบ้านไทย แต่ด้วยข้อจำกัดหลายอย่าง โดยเฉพาะข้อจำกัดทางด้านกฎหมาย อาจจะเป็นไปได้ยาก แม้ว่าประเทศไทยจะเปิดเสรีการผลิตสุราพื้นบ้านในปีพ.ศ.2544 แต่กฎหมายก็ยังเอื้อประโยชน์ให้กลุ่มนายทุนรายใหญ่ ผู้ประกอบการรายเล็กต้องเป็นสหกรณ์ นิติบุคคล วิชาทกิจชุมชน กลุ่มเกษตรกร หรือองค์กรการเกษตรที่ใช้เครื่องจักรที่มีกำลังรวมต่ำกว่า 5 แรงม้า หรือคนงานน้อยกว่า 7 คน ทำให้ผู้ประกอบการรายย่อยไม่มีโอกาสเติบโต แม้รวมกลุ่มกันก็ขาดความสามารถในการแข่งขัน รัฐเปิดเสรีแต่ไม่มีการให้ความรู้และโอกาสด้านการผลิต การตลาด ทำให้ผู้จดทะเบียนการผลิต 6000 กว่าราย ประสบปัญหากันถ้วนหน้า (ไทยพีบีเอส, 2561)

เมื่อต้นปี พ.ศ.2562 มีพรรคการเมืองหนึ่งได้นำประเด็นเกี่ยวกับการฟื้นฟูอุตสาหกรรมสุราพื้นบ้านไทยมาใช้ในการหาเสียง ได้กล่าวถึงเรื่องที่ไทยได้ขาดทุนทั้งทางรายได้และวัฒนธรรมจากการที่ตลอด 10 ปีที่ประเทศ

ไทยได้ส่งออกข้าวอินดิกา (Indica) ไปญี่ปุ่น เพื่อผลิตเหล้าอะวะโมริ 2 แสนต้นคิดเป็นมูลค่า 3 พันล้านบาท ญี่ปุ่นส่งออกเหล้าอะวะโมะริกลับมาขายที่ทองหล่อราคาราว 2,500 บาทต่อลิตร คิดเป็นมูลค่าเพิ่มประมาณ 170 เท่า เป็นโอกาสที่ต่างชาติเห็นคุณค่าแต่คนไทยไม่มีโอกาสทำ และกล่าวถึงการแก้ไขกฎหมายบางมาตราเพื่อฟื้นฟูอุตสาหกรรมสุราพื้นบ้านไทย (กรุงเทพธุรกิจ, 2563) นอกจากนี้ ยังมีบทความวิชาการที่เสนอให้รัฐสนับสนุนส่งเสริมสุราพื้นบ้านไทยซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นและฟื้นฟูเศรษฐกิจชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน รัฐควรให้ความช่วยเหลือในด้านความรู้วิทยาการสมัยใหม่ต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่น พัฒนาค้าและให้บริการให้มีคุณภาพและพัฒนาปรับปรุงกฎหมายต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น กฎหมายการอนุญาตผลิตสุราและจำหน่ายสุราพื้นบ้าน ซึ่งส่งผลให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการสร้างอาชีพ กระจายรายได้ให้กับชุมชน เพิ่มมูลค่าให้กับวัตถุดิบพืชผลทางการเกษตร (นิสิต อินทมาโน, 2562,35)

จะเห็นได้ว่าหากจะฟื้นฟูอุตสาหกรรมสุราพื้นบ้านไทยกลไกสำคัญนั้นอยู่ที่รัฐบาล เช่นเดียวกับนโยบาย Cool Japan นั้นมีหัวใจสำคัญอยู่ที่คณะรัฐมนตรีที่เป็นผู้กำหนดทิศทาง กรอบนโยบายในการส่งเสริมการส่งออก แล้วนำไปสู่ความร่วมมือของภาครัฐและเอกชน สำหรับสุราพื้นบ้านไทยนั้นในช่วงเกือบ 20 ปีที่ผ่านมา หลังจากเปิดเสรีการผลิตสุราพื้นบ้านรัฐบาลไทยยังไม่มีแนวทางการสนับสนุนอุตสาหกรรมสุราพื้นบ้านไทยที่ชัดเจน แม้จะมีสื่อต่างๆ เช่น โทรทัศน์ และหนังสือพิมพ์ รวมถึงบทความวิชาการกล่าวถึงการฟื้นฟูอุตสาหกรรมสุราพื้นบ้านไทยเป็นระยะ แต่หากรัฐบาลไม่เป็นเป็นผู้ริเริ่มคงเป็นเรื่องยากที่จะฟื้นฟูอุตสาหกรรมสุราพื้นบ้านไทย

เอกสารอ้างอิง (References)

- [1] นิสิต อินทมาโน. (2562). มาตรการกฎหมายเกี่ยวกับการผลิตและจำหน่ายสุราที่บ้านกับการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน. ใน คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, การเสวนาการนำเสนอบทความวิชาการ วันจันทร์ที่ 18 มีนาคม 2562 (น.26-37). สืบค้นจาก<http://ssed.nida.ac.th/images/PDF/Event/2562/Handout18MAR19.pdf>
- [2] เปิดร่างกฎหมาย “สุราก้าวหน้า” หวังหลายทุนผูกขาด. (15 มกราคม 2563). *กรุงเทพธุรกิจ*. สืบค้นจาก<https://www.bangkokbiznews.com/news/detail/862164>
- [3] สุดาตวง เรืองรุจิระ. หลักการตลาด. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ประกายพรึก, 2540.
- [4] โอกาส ความหวัง “สุราชุมชนไทย”. (18 สิงหาคม 2561). *ไทยพีบีเอส*. สืบค้นจาก<https://news.thaipbs.or.th/content/274055>
- [5] *How Sake is deeply rooted in Japanese history and culture*. (n.d.) Kobe Jones Blog. Retrieved from <https://www.japan-guide.com/e/e3938.html>
- [6] Kaneko Kaori. (2012, July 3) Japan looks to Sake as new economic growth tonic. *Reuters* Retrieved from <https://www.reuters.com/article/japan-sake/japan-looks-to-sake-as-new-economic-growth-tonic-idUSL3E8HQ26320120703>
- [7] Record export value & volume in 2017. (2018, February 23). *Sake Experience Japan*. Retrieved from <http://sakeexperiencejapan.com/sake-production/record-export-value-volume-in-2017/>
- [8] *Sake Culture*. (n.d.) Eat-Japan. Retrieved from <https://eat-japan.com/all-about-sake/more-about-sake/sake-culture/>
- [9] Sake Exports Sparkle, Setting New Record in 2018. (2019, February 20). *Nippon*. Retrieved from <https://www.nippon.com/en/japan-data/h00393/sake-exports-sparkle-setting-new-record-in-2018.html>
- [10] 青葉やまと (2018). 「海外で受け入れられる日本酒 果敢に打って出るメーカー、現地販社 も協力」 Newshere. <https://newsphere.jp/economy/20180317-1/>
- [11] 栗島浩二(2017). 「中小製造業における海外市場展開一旭酒造「獺祭」を事例として」 <http://harp.lib.hiroshima-u.ac.jp/pu-hiroshima/metadata/12536>
- [12] 観光庁(2018). 「日本産酒類の輸出促進連絡会議資料説明」 https://www.cao.go.jp/cool_japan/kaigi/syurui/10/pdf/siryuu3-8.pdf
- [13] _____. (2019). 「日本酒蔵ツーリズム推進協議会」 https://www.cao.go.jp/cool_japan/kaigi/syurui/11/pdf/siryuu2-7.pdf

- [14] 外務省 (2019). 「日本産酒類の輸出促進に向けた取組」 https://www.cao.go.jp/cool_japan/kaigi/syurui/11/pdf/siryoku2-3.pdf
- [15] 熊坂俊彦 (2016). 「清酒製造業（地酒メーカー）の国際化の意義と可能性」 http://swubizlab.jp/wp/wp-content/uploads/2017/03/2017_004.pdf
- [16] 経産省 (2018a). 「日本産酒類の輸出促進に向けた取組について」 https://www.cao.go.jp/cool_japan/kaigi/syurui/10/pdf/siryoku3-7.pdf
- [17] _____ (2018b). 「クールジャパン政策について」 https://www.meti.go.jp/policy/mono_info_service/mono/creative/file/181101CooljapaneseisakuNov.pdf
- [18] _____ (2019a). 「日本産酒類の輸出促進に向けた取組について」 https://www.cao.go.jp/cool_japan/kaigi/syurui/11/pdf/siryoku2-6.pdf
- [19] _____ (2019b). 「クールジャパン機構について」 https://www.meti.go.jp/policy/mono_info_service/mono/creative/1912Cooljapanfund2.pdf
- [20] 国税庁 (2018). 「SAKEレポート」 <https://www.nta.go.jp/taxes/sake/shiori-gaikyo/shiori/2018/pdf/000.pdf>
- [21] _____ (2019). 「日本酒のグローバルなブランド戦略に関する検討会中間とりまとめ」 <https://www.nta.go.jp/about/council/sake/matome191225/pdf/01.pdf>
- [22] 「SAKEブーム...海外で日本酒が人気って本当？」 読売新聞. <https://www.yomiuri.co.jp/fukayomi/ichiran/20180322-OYT8T50002/5/>
- [23] 酒文化研究所 (2017). 「日本酒がブームは本当ですか？ーブームなのに消費量が増えない 理由」 『酒文化研究所』 49, 1-4. http://www.sakebunka.co.jp/archive/letter/pdf/letter_vol49
- [24] 帝国データバンク (2017). 「清酒メーカーの経営実態調査」 <https://www.tdb.co.jp/report/watching/press/p171204.html>
- [25] 内閣府 (2018a). 「日本酒の輸出基本戦略」 https://www.cao.go.jp/cool_japan/kaigi/syurui/10/pdf/siryoku3-13-2.pdf
- [26] _____ (2018b). 「日本産酒類の輸出動向について」 https://www.cao.go.jp/cool_japan/kaigi/syurui/10/pdf/siryoku2-1.pdf
- [27] _____ (2019). 「知的財産戦略推進事務局提出資料」 https://www.cao.go.jp/cool_japan/kaigi/syurui/11/pdf/siryoku2-1.pdf
- [28] 「日本酒への海外の反応は上々！ 広がりを見せる人気」 <https://tanoshiiisake.jp/5548>
- [29] 日本食品海外プロモーションセンター (2018). 「第10回日本産酒類の輸出促進連絡会議説明用 2018 年度 JFOOD の取り組みについて」 https://www.cao.go.jp/cool_japan/kaigi/syurui/10/pdf/siryoku3-12.pdf

- [30] _____ (2019). 「第 11 回日本産酒類の輸出促進連絡会議説明用 2019 年度 JFOOD の取り組みについて」 https://www.cao.go.jp/cool_japan/kaigi/syurui/11/pdf/siryou2-11.pdf
- [31] 日本貿易振興機構 (2019). 「日本産酒類の輸出促進に関するジェトロの主な取り組み」 https://www.cao.go.jp/cool_japan/kaigi/syurui/11/pdf/siryou2-10.pdf
- [32] 浜松翔平 (2018). 「外国清酒市場の実態把握」 『成蹊大学経済学部論集』 49(2), 107-127. http://repository.seikei.ac.jp/dspace/bitstream/10928/1074/1/keizai-49-1_107-127.pdf
-

หน่วยงานผู้แต่ง: สำนักวิชาพื้นฐานและภาษา สถาบันเทคโนโลยีไทย-ญี่ปุ่น

Affiliation: College of General Education and languages, Thai-Nichi Institute of Technology

Corresponding e-mail: piyaporn_c@tni.ac.th

Received: 2019/12/14

Revised: 2020/04/09

Accepted: 2020/04/28

บทวิจารณ์หนังสือ

อิกิเรียว วิญญาณคนเป็นในวรรณกรรมญี่ปุ่น

ชื่อหนังสือ: อิกิเรียว วิญญาณคนเป็นในวรรณกรรมญี่ปุ่น
ผู้เขียน: อรรธยา สุวรรณระดา
ปีที่พิมพ์: 2561
สำนักพิมพ์: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
จำนวนหน้า: 123
ISBN: 978-616-407-3289

ผลงานเล่มล่าสุดของอรรธยา สุวรรณระดา ผู้เชี่ยวชาญด้านวรรณกรรมญี่ปุ่นที่ทั้งนักวิชาการและผู้ชื่นชอบในวรรณคดีญี่ปุ่นโบราณคงไม่มีใครไม่รู้จัก อรรธยามีผลงานเขียนหนังสือมากมาย อาทิ *เรียนรู้ตำนานเทพญี่ปุ่นจากวรรณกรรมโคะจิกิ* (2553) *ประวัติวรรณคดีญี่ปุ่น* (2554) *ธรรมเนียมความเชื่อญี่ปุ่นในวรรณกรรมสมัยเอโดะ* (2560) ในครั้งนี้เธอได้หยิบยกประเด็นที่เกี่ยวกับ “วิญญาณ” อันเป็นแก่นแท้ของวัฒนธรรมญี่ปุ่นมานำเสนอผ่านการวิเคราะห์วรรณกรรมในสมัยต่าง ๆ ของญี่ปุ่น

ชาวญี่ปุ่นมีความเชื่อพื้นฐานเป็นแบบวิญญาณนิยม (Animism) คือเชื่อว่า วิญญาณเป็นพื้นฐานของสรรพสิ่งรวมถึงเทพเจ้า ในทัศนะของชาวญี่ปุ่น วิญญาณสามารถแบ่งออกเป็นวิญญาณมนุษย์ วิญญาณธรรมชาติ และสิ่งที่เป็นผลพวงจากวิญญาณที่เรียกว่า “อำนาจของวิญญาณ” ในหนังสือเล่มนี้อรรธยาได้นำเสนอเกี่ยวกับ “อิกิเรียว” (生霊) หรือวิญญาณของมนุษย์ที่ยังมีชีวิต อิกิเรียวเป็นสิ่งที่อยู่ตรงข้ามกับ “มิเรียว” (死霊) หรือวิญญาณคนตาย อันที่จริงความเชื่อเรื่องวิญญาณก็เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลสูงในวัฒนธรรมไทย มีตำนานเกี่ยวกับความอาฆาตพยาบาทของวิญญาณของคนตายไปแล้วเล่าขานในหมู่ชาวไทยมาแต่โบราณ ทั้งยังมีการสืบสานพิธีกรรมการเรียกวิญญาณให้กลับเข้าร่างเมื่อเจ้าของเจ็บป่วยในหลายพื้นที่ของประเทศไทย แต่สิ่งที่พิเศษของอิกิเรียวที่ไม่พบในความเชื่อเรื่องวิญญาณในวัฒนธรรมไทยคือ อิกิเรียวเป็นวิญญาณที่ผลจากร่างไปโดยที่คนส่วนใหญ่ไม่รู้ตัว เจ้าของร่างยังสามารถใช้ชีวิตได้ตามปกติทั้งที่วิญญาณนั้นได้ออกไปก่อเหตุบางอย่างอยู่นอกร่าง อาจกล่าวได้ว่าความพิเศษอันน่าพิศวงนี้ได้สร้างแรงบันดาลใจให้นักเขียนให้บันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับอิกิเรียวไว้ในวรรณกรรมมาทุกยุคสมัย ทั้งยังเป็นพลังดึงดูดให้คนรุ่นหลังศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่องนี้ด้วย

หนังสือเล่มนี้ประกอบด้วยเนื้อหาสำคัญ 5 บท แต่ละบทที่มีเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

บทนำ กล่าวถึงความหมายของอิเกียและความคิดเกี่ยวกับอิเกียของชาวญี่ปุ่น อรรถยาได้เริ่มต้นโดยกล่าวถึงกรณีของโรกุโจในวรรณกรรมเก็นจิโมะโนะงะตะริ และเสนาบัตที่ชื่อ ซุงะวะระ โนะ มิชิสะเนะ โรกุโจเป็นอิเกียที่มีชื่อเสียง ขณะที่มิชิสะเนะเป็นอิเกียซึ่งผู้คนรู้จักกันดีมาจนถึงปัจจุบัน ความเหมือนกันของตัวอย่างทั้งสองคือความเป็น “วิญญาณอาฆาต” ต่างกันเพียงแค่ว่า ตัวอย่างแรกเป็นวิญญาณอาฆาตของคนเป็น ส่วนตัวอย่างหลังเป็นของคนตาย การที่อรรถยาพยายามเปรียบเทียบให้เห็นเช่นนี้ก็เพื่อจะนำไปสู่การอธิบายวัตถุประสงค์ของหนังสือเล่มนี้ว่า ต้องการการศึกษาและวิเคราะห์เกี่ยวกับภาพลักษณ์และความคิดความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณอาฆาตของคนเป็นซึ่งชาวไทยยังไม่คุ้นเคยนั่นเอง

บทที่ 1 อิเกียในวรรณกรรมสมัยเฮอัน เป็นการอธิบายเกี่ยวกับอิเกียที่ปรากฏในวรรณกรรมสมัยเฮอัน 4 เรื่อง ได้แก่ เก็นจิโมะโนะงะตะริ (源氏物語) โยะรุโนะเนะสะมะ (夜の寝覚め) คนจะโกะโมะโนะงะตะริ (今昔物語集) และชะระมินะนิกกิ (更級日記) จุดเด่นของอิเกียในสมัยนี้คือมักเป็นวิญญาณของผู้หญิงที่อาฆาตแค้นชายผู้ทอดทิ้งตนไป ความไม่สมหวังในรักจึงกลายเป็นแรงผลักดันให้วิญญาณของหญิงผู้นั้นออกไปร้ายชายที่เป็นสาเหตุ นอกจากนี้ยังมีเรื่องราวของอิเกียของคนใกล้ชิดฆาตที่ปรากฏให้เห็นในรูปของดวงไฟที่โคมไฟบินออกจากร่างในลักษณะเป็นลางบอกเหตุด้วย

บทที่ 2 อิเกียในวรรณกรรมสมัยคะมะกุระ-มุโระมะชิ เป็นการอธิบายเกี่ยวกับอิเกียที่ปรากฏในวรรณกรรมสมัยคะมะกุระ-มุโระมะชิ 4 เรื่อง ได้แก่ โฮเง็นโมะโนะงะตะริ (保元物語) เฮะอิเกะโมะโนะงะตะริ (平家物語) มะซุกะงะมิ (増鏡) และอะโอะอิโนะเอะ (葵上) อิเกียในสมัยนี้ยังคงสืบทอดภาพลักษณ์ความเป็นวิญญาณอาฆาตมาจากสมัยเฮอัน เว้นแต่ตัวละครผู้กลายเป็นอิเกียได้เปลี่ยนจากผู้หญิงมาเป็นจักรพรรดิ ชุนนาง ตลอดจนกลุ่มคนผู้พ่ายแพ้ในสงครามแย่งชิงอำนาจทางการเมือง

บทที่ 3 อิเกียในวรรณกรรมสมัยเอโดะ เป็นการอธิบายเกี่ยวกับอิเกียที่ปรากฏในวรรณกรรมสมัยเอโดะ 4 เรื่อง ได้แก่ อิงะโมะโนะงะตะริ (因果物語) โซะโระริโมะโนะงะตะริ (曾呂利物語) โมะะโกะกุเฮะยะกุโมะโนะงะตะริ (諸国百物語) และคิบุชิโนะกะมะ (吉備津の釜) เช่นเดียวกับสมัยเฮอัน อิเกียในสมัยนี้เกิดมาจากแรงพยาบาทของความรักเป็นส่วนใหญ่ อย่างไรก็ตาม ตัวละครผู้กลายเป็นอิเกียเริ่มมีความหลากหลาย คือมีทั้งนักรบ หญิงชาวบ้าน ภรรยาของเจ้าเมือง และยังมีอิเกียที่ปรากฏให้เห็นแต่ส่วนหัวล่องลอยในยามค่ำคืนที่เรียกว่า “โรกุโระกุบิ” (轆轤首) ด้วย

บทที่ 4 อิเกียในวรรณกรรมสมัยใหม่ เป็นการอธิบายเกี่ยวกับอิเกียที่ปรากฏในวรรณกรรมสมัยใหม่ 4 เรื่อง ได้แก่ ฟุฉินะกะงะมิ (不思議な鏡) เฮยะกุโมะโนะงะตะริ (百物語) มุซุเมะโนะอิเกีย (娘の生霊) และอิเกีย (生霊) ตัวอย่างของวรรณกรรมที่ยกมานี้แสดงให้เห็นว่า แม่ญี่ปุ่นได้เข้าสู่สมัยใหม่ แต่เรื่องราวของอิเกียก็ยังคงเป็นวัตถุดิบที่ถูกนำมาสร้างสรรค์เป็นวรรณกรรม อย่างไรก็ตาม อิเกียที่ปรากฏในวรรณกรรมเหล่านี้ต่างก็ผ่านการปรุงแต่งให้เข้ากับยุคสมัย คือมีความน่ากลัวด้นน้อยลง ตัวละครเป็นคนทั่วไป มีการผสมผสานแนวคิดสังคมนิยมทศวรรษ (magical realism) ในการดำเนินเรื่อง ทั้งสาเหตุการกลายเป็นอิเกียก็ไม่ได้จำกัดอยู่แค่การยึดติดในความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล แต่ยังขยายขอบเขตออกไปสู่การยึดติดในวัตถุด้วย

บทสรุป อรรถยาพยายามสรุปเรื่องของอิเกียโดยมองผ่าน 3 ประเด็น ได้แก่ (1) สาเหตุที่อิเกียแยกออกจากร่าง (2) แนวคิดวิธีแก่วิธีของอิเกีย และ (3) ภาพลักษณ์ของอิเกียที่ปรากฏ ในจำนวนนี้สิ่งที่น่าสนใจที่สุดในทัศนะของผู้วิจารณ์คือประเด็นที่ (2) อรรถยาได้อธิบายไว้ว่า ในสมัยเฮอันจนถึงคะมะกุระ-มุโระมะชิ เมื่ออิเกียถูกมองว่าเป็นสาเหตุของการเจ็บป่วยก็จะมีกรรมนิมิตพระมาทาสีขับไล่วิญญาณออกไป แต่ในวรรณกรรมสมัยใหม่

เมื่อเกิดปรากฏการณ์อิกิเรียวก็มักมีการพยายามมองให้เห็นถึงต้นตอของปัญหา และพยายามแก้ไขด้วยหลักเหตุผลที่มีความเป็นวิทยาศาสตร์และตั้งอยู่บนความเป็นจริง เช่น หากอิกิเรียวเกิดจากอารมณ์ที่หมกมุ่นยึดติดกับสิ่งใด ก็ให้ออกห่างจากสิ่งนั้นเสีย แล้วอิกิเรียวก็จะหายไป

นอกจากนี้ หนังสือเล่มนี้ยังให้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติของผู้แต่งวรรณกรรมเรื่องที่ถูกเขียนได้หยาบกวมวิเคราะหไว้ในภาคผนวก ทำให้ผู้อ่านเข้าใจภูมิหลังของวรรณกรรมแต่ละเรื่องได้ดียิ่งขึ้น

ความน่าสนใจของหนังสือเล่มนี้ไม่ได้อยู่ที่เพียงการวิเคราะห์ให้เห็นภาพของอิกิเรียวที่สะท้อนความคิด ความเชื่อของผู้คนในแต่ละช่วงเวลา แต่ผู้อ่านยังจะได้เพลิดเพลินกับอรรถรสของวรรณกรรมในแต่ละยุคสมัยที่ผู้เขียนได้หยิบยกเนื้อหาที่เกี่ยวข้องมาและแปลภาษาไทยกำกับเอาไว้ ทำให้เข้าใจง่ายและได้เรียนรู้ภาษาญี่ปุ่นสมัยต่าง ๆ ไปในตัวผ่านฝีมือการแปลชั้นครูของผู้เขียนซึ่งแตกฉานตั้งแต่ภาษาญี่ปุ่นโบราณจนถึงภาษาญี่ปุ่นปัจจุบัน หนังสือเล่มนี้จึงเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่สนใจศึกษาแนวทางการวิจัยวรรณกรรมญี่ปุ่น ขณะเดียวกันก็เหมาะสมอย่างยิ่งสำหรับผู้ที่ชื่นชอบงานเขียนคลาสสิกสไตล์ญี่ปุ่นด้วย

อย่างไรก็ตาม ผู้วิจารณ์ก็คิดว่า หากมีการอธิบายเพิ่มเติมในประเด็นต่อไปนี้น่าจะทำให้เนื้อหาสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ประเด็นแรกอาจกล่าวได้ว่าเป็นความแตกต่างระหว่างศาสตร์ กล่าวคือ อรรถยาได้กล่าวถึงความหมายของอิกิเรียวไว้ในบทนำว่า “อิกิเรียวหมายถึงวิญญาณในร่างของมนุษย์ที่มีชีวิต สามารถแยกส่วนหนึ่งออกจากร่างซึ่งยังมีชีวิตอยู่ออกมาปรากฏให้เห็นข้างนอก” (หน้า 1) และได้ให้คำอธิบายเพิ่มเติมโดยนำการแบ่งประเภทของวิญญาณในทางคติชนวิทยามาประกอบว่า วิญญาณแบ่งออกเป็นอิกิเรียวและมิเรียว อิกิเรียวนั้นเป็นวิญญาณอิสระสามารถออกจากร่างของมนุษย์ล่องลอยไปยังที่ต่าง ๆ ได้ อย่างไรก็ตาม ถึงแม้จะมีการแบ่งประเภทของวิญญาณเอาไว้เช่นนั้น แต่ในความเป็นจริง คติชนวิทยาให้ความสำคัญต่อการศึกษาลักษณะของวิญญาณ (靈魂、魂) ซึ่งมีทั้งด้านดีและด้านร้ายมากกว่า โดยเฉพาะในประเด็นที่ว่า เมื่อกลายเป็นวิญญาณร้ายแล้วจะต้องบงการอย่างไร หรือทำอย่างไรจึงจะไม่กลายเป็นวิญญาณร้าย ในความหมายดังกล่าว นักคติชนจึงไม่ค่อยแยกแยะระหว่างอิกิเรียวกับมิเรียว แต่กลับให้ความสนใจต่อพลังด้านร้ายที่ทั้งอิกิเรียวและมิเรียวหรือนัยหนึ่ง “วิญญาณ” ได้ปลดปล่อยออกมา มากกว่า ผู้วิจารณ์ในฐานะนักคติชนจึงสนใจว่า เพราะเหตุใดอิกิเรียวในวรรณกรรมของญี่ปุ่นจึงดูเหมือนมีบทบาทที่ค่อนข้างโดดเด่นกว่ามิเรียว นอกจากนี้ ในตัวอย่างของวรรณกรรมที่อรรถยายกมามีบางเรื่องที่มีการกล่าวถึงความอาฆาตแค้นของทั้งอิกิเรียวและมิเรียวอยู่ร่วมกัน เช่น กรณีของโรคุโจ หรือเรื่องราวในโฮเก็นโมะโนะซะตะริ ดังนั้น หากมีการเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างอิกิเรียวและมิเรียวในทางวรรณกรรมให้เห็นก็น่าจะทำให้หนังสือเล่มนี้มีมุมมองที่กว้างขึ้น

ประเด็นที่สองเกี่ยวข้องกับการเลือกตัวอย่างวรรณกรรมในแต่ละสมัยมานำเสนอ ผู้วิจารณ์ยังไม่เห็นเกณฑ์ที่ชัดเจนในการเลือกวรรณกรรมนอกจากคำว่า “เรื่องราวเกี่ยวกับอิกิเรียวที่น่าสนใจที่มีปรากฏอยู่ในวรรณกรรมญี่ปุ่นแต่ละสมัย” (หน้า 6) อีกทั้งจำนวนเรื่องของแต่ละสมัยก็มีเท่ากันคือ 4 เรื่อง ซึ่งก็ไม่ทราบแน่ชัดว่าเป็นจำนวนที่มากหรือน้อยอย่างไร ผู้วิจารณ์อนุมานว่า อรรถยาน่าจะได้เลือกวรรณกรรมมีคำว่า “อิกิเรียว” ปรากฏ และอิกิเรียวนั้นก็มีบทบาทสำคัญในเนื้อเรื่อง อย่างไรก็ตาม ในเรื่อง *ฟูมิจินะกะเงะมิ* (不思議な鏡) ของโมะริ โองะอิกกลับไม่ปรากฏคำว่า “อิกิเรียว” ในเนื้อหาส่วนที่ผู้เขียนยกมา มีแต่คำว่า “ทะมะมิอิ” (魂) หรือวิญญาณ แต่มีการกล่าวถึงการที่วิญญาณออกจากร่างและโยนไปยังที่ต่าง ๆ จริงอยู่ว่า วิญญาณในทัศนะของชาวญี่ปุ่นมีคุณสมบัติพื้นฐานคือสามารถเคลื่อนไปยังที่ต่าง ๆ เช่นเดียวกับอิกิเรียว แต่ “ทะมะมิอิ” นั้นเหมือนกับ “อิกิเรียว” ทุกประการจริงหรือ ผู้วิจารณ์คิดว่า หากมีการอธิบายเกณฑ์ในการคัดเลือกวรรณกรรม และกล่าวถึงสัดส่วนของวรรณกรรมที่มีการ

กล่าวถึงอิทธิพลในแต่ละสมัยมาประกอบไว้ก็น่าจะทำให้ผู้อ่านไม่สับสน และสิ่งที่ผู้เขียนต้องการนำเสนออีกจะมีน้ำหนักมากขึ้น

ประเด็นสุดท้ายเกี่ยวพันกับโครงสร้างของหนังสือ หนังสือเล่มนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ “วิเคราะห์ภาพลักษณ์รวมทั้งความคิดความเชื่อเกี่ยวกับอิทธิพลที่แปรเปลี่ยนไปในแต่ละสมัย” (หน้า 6) เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าว อรรถยาได้แบ่งโครงสร้างของหนังสือออกเป็น 2 แกนคือแกนแนวนอนและแกนแนวตั้ง แกนแนวนอนหรือการศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์ที่เน้นลักษณะเด่นของอิทธิพลในวรรณกรรมแต่ละสมัย (synchronic study) คือ สิ่งสรุปไว้ในตอนท้ายของบทที่ 1-4 ส่วนแกนแนวตั้งหรือการศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์เปรียบเทียบ (diachronic study) เห็นได้ในการอธิบายให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของยุคสมัยผ่านประเด็น 3 ประเด็นในบทสรุป ผู้วิจารณ์คิดว่า ผู้เขียนประสบความสำเร็จในการสอดประสานแกนแนวนอนกับแนวตั้งเข้าด้วยกัน ทำให้หนังสือเล่มนี้มีโครงสร้างที่มั่นคง ได้ผลลัพธ์ที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ อย่างไรก็ตาม นอกเหนือจากการนำเสนอภาพของอิทธิพลในแต่ละยุคสมัยแล้ว หากในตอนท้ายผู้เขียนจะได้ “ทลายโครงสร้าง” แล้วแบ่งประเภทของอิทธิพลตามลักษณะที่ปรากฏ เช่น อิทธิพลที่อาฆาตแค้น อิทธิพลที่ผลร้ายเมื่อความตายมาเยือน อิทธิพลที่เป็นปีศาจ อิทธิพลอันเกิดจากความเจ็บป่วย จากนั้นก็อภิปรายสาเหตุ ทางแก้ไข ภาพลักษณ์ของอิทธิพล ฯลฯ โดยแยกตามประเภทอิทธิพลที่ได้แบ่งขึ้นใหม่ ผู้วิจารณ์คิดว่าผลงานเรื่องนี้น่าจะยิ่งทวีความลึกซึ้งและมีมิติที่หลากหลายขึ้น ซึ่งท้ายที่สุดแล้วก็น่าจะช่วยให้ชาวไทยเข้าใจความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณของชาวญี่ปุ่นได้ดียิ่งขึ้นนั่นเอง

หน่วยงานผู้แต่ง: คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Affiliation: Faculty of Arts, Chulalongkorn University

Corresponding e-mail: chomnard.s@chula.ac.th

Accepted: 2020/06/22

บทวิจารณ์หนังสือ

วาโชกุคืออะไร เจาะลึกวัฒนธรรมความอร่อยอูมามิ

ชื่อหนังสือ: วาโชกุคืออะไร เจาะลึกวัฒนธรรมความอร่อยอูมามิ
บรรณาธิการแปลและเรียบเรียง: สรัญญา คงจิตต์
ปีที่พิมพ์: มีนาคม 2563
สำนักพิมพ์: หจก.วนิดาการพิมพ์
จำนวนหน้า: 310
ISBN: 978-616-398-457-9

วาโชกุคืออะไร เจาะลึกวัฒนธรรมความอร่อยอูมามิ เป็นหนังสือแปลจากหนังสือเรื่อง *Washoku towa nanika: umami no bunka o saguru* เขียนโดย Professor Dr. Nobuo Harada เมื่อปี ค.ศ. 2014 ท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์วัฒนธรรมญี่ปุ่น มีผลงานเกี่ยวกับอาหารญี่ปุ่นมากมาย ได้แก่ “*Edo no ryourishi* (ประวัติศาสตร์อาหารยุคเอโดะ)” “*Washoku to nihonbunka* (อาหารญี่ปุ่นกับวัฒนธรรมญี่ปุ่น)” และได้เขียนหนังสือเล่มนี้ขึ้นในโอกาสที่อาหารญี่ปุ่นได้รับการขึ้นทะเบียนเป็น “มรดกโลกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม” ในการประชุมคณะกรรมการมรดกโลกที่สาธารณรัฐอาเซอร์ไบจาน เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม ค.ศ. 2013

ผลงานนี้แปลโดยคณาจารย์และนักศึกษา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โดยมี Professor Dr. Shigeharu Tanabe เป็นบรรณาธิการที่ปรึกษา และอาจารย์สรัญญา คงจิตต์ เป็นบรรณาธิการแปลและเรียบเรียง จัดพิมพ์เผยแพร่ในประเทศไทยเมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2563 โดยการสนับสนุนของศูนย์ญี่ปุ่นศึกษา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และเจแปนฟาวน์เดชั่น กรุงเทพฯ

วาโซกุคืออะไร เจาะลึกวัฒนธรรมความอร่อยอูมามิ ประกอบด้วยเนื้อหาหลัก 7 บท ซึ่งผู้เขียนเจาะลึก วัฒนธรรมการกินอาหารญี่ปุ่น “วาโซกุ” ในเชิงประวัติศาสตร์ โดยกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบอาหารทั้งหมด 6 ประเภท ได้แก่ 1. ชินเซ็นเรียวริ (อาหารถวายเป็นเจ้า) 2. ไคเกียวเรียวริ (อาหารราชสำนัก) 3. โซจินเรียวริ (อาหาร มังสวิวัติ) 4. ฮนเซ็นเรียวริ (อาหารพิธีการ) 5. ไคเซกิเรียวริ (อาหารพิธีชงชา) 6. ไคเซกิเรียวริ (อาหารงานสังสรรค์) รวมถึงรูปแบบที่เป็นอิสระของ “วาโซกุ” ในยุคปัจจุบันและอนาคต

ในแต่ละบทมีใจความพอสังเขปดังนี้

บทนำ “วาโซกุ” คืออะไร

ผู้เขียนเปิดประเด็นด้วยคำถามง่าย ๆ ว่า ราเม็งเป็น “วาโซกุ” หรือไม่ เพื่อกระตุ้นให้ผู้อ่านได้คิดคำนึงไป พร้อมกับผู้เขียนว่านิยามคำว่า “วาโซกุ” ควรกำหนดอย่างไร ภาพลักษณ์และลักษณะเฉพาะของ “วาโซกุ” เป็นอย่างไร ตามทัศนะของผู้เขียน ลักษณะพิเศษของวัฒนธรรมการกินมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยตามกาลเวลา รูปแบบอาหารญี่ปุ่นก็มีการปรับเปลี่ยนไปตามสภาวะแวดล้อม ดังนั้นนิยามของคำว่า “วาโซกุ” จึงน่าจะเปลี่ยนแปลงไปด้วยเช่นกัน

บทที่ 1 วัฒนธรรมข้าวกับปลา-ต้นกำเนิด “วาโซกุ”

วัฒนธรรมการบริโภคข้าวและข้าวสาลี ซึ่งเป็นอาหารหลักของญี่ปุ่นมาช้านาน มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ยืนยันได้ว่าประเทศญี่ปุ่นเป็น “ดินแดนราบลุ่มอันอุดมไปด้วยต้นข้าว” ชาวญี่ปุ่นนิยมปลูกและรับประทานข้าวสายพันธุ์จากอนิก้า บรรดาของกินเล่นหรือเครื่องดื่มเหล้าสาเก ก็ล้วนทำมาจากข้าว ความนิยมการบริโภคข้าวคู่กับปลา การทำปลาหมัก “นาเรซูชิ” ซึ่งเป็นวิธีการถนอมอาหารอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดรสชาติอูมามิหรือรสอร่อยของอาหาร รวมถึงการทำถั่วหมัก (มิโซะ) และโชยุ (ซอสถั่วเหลือง) ถือว่าเป็นวัฒนธรรมความอร่อยในแบบฉบับของญี่ปุ่น ด้วยเหตุนี้การหมักข้าวหุงคู่กับปลาที่เรียกว่า “ซูชิ” จึงเปรียบเสมือนตัวแทนความอร่อย “อูมามิ” นั่นเอง

บทที่ 2 การใส่ใจในการต้อนรับเทพเจ้า-ต้นแบบของ “วาโซกุ”

“ชินเซ็นเรียวริ” อาหารที่ทำขึ้นเพื่อถวายแด่เทพเจ้า ซึ่งมนุษย์ก็ได้กินด้วย คือรูปแบบอาหารของญี่ปุ่นที่เก่าแก่ที่สุด การถวายอาหารนี้มีประวัติเกี่ยวข้องกับราชพิธีบูชาเทพเจ้าที่จักรพรรดิพระองค์ใหม่จัดพิธีเฉลิมฉลองเมื่อขึ้นครองราชย์ ที่เรียกว่า “ไดโจไซ” ผู้เขียนตั้งข้อสังเกตว่า อาหารในยุคแรกนี้ ไม่ว่าจะเป็นของดิบหรือสด ต้องผ่านกระบวนการหมักดองแบบ “ซูชิ” หรือ “นามาซุ” และมีการตกแต่งอย่างพิถีพิถันเพื่อแสดงถึงความใส่ใจดูแลด้วยความเต็มใจ ที่เรียกว่า “โมเตนาชิ” กล่าวคือ “ชินเซ็นเรียวริ” คือต้นแบบของ “วาโซกุ” ซึ่งเน้นรสชาติตามธรรมชาติ ไม่ปรุงแต่ง ประเด็นที่น่าสนใจ คือ มีการห้ามบริโภคเนื้อสัตว์บางประเภทมาตั้งแต่ยุคยาโยอิ อีกทั้งยังมีประกาศกฎหมายห้ามกินเนื้ออย่างชัดเจนในศตวรรษที่ 7 ด้วยเหตุผลทางพุทธศาสนา ผนวกกับสภาพทางภูมิประเทศที่รายล้อมด้วยทะเล จึงส่งผลให้ข้าวกับปลาเป็นลักษณะเฉพาะที่โดดเด่นในวัฒนธรรมการกินของคนญี่ปุ่น

บทที่ 3 อาหารจากต่างแดน – “วาโซกุ” กับประเทศจีน

“ไคเกียวเรียวริ” (อาหารราชสำนัก) เกิดขึ้นในสมัยเอโดะ เป็นอาหารของบรรดาขุนนางอำมาตย์ เมนูอาหารถูกแบ่งตามชนชั้น มีพัฒนาการด้านภาชนะถาดรองเสริมว่า “เซ็ง” คล้ายโตกในภาคเหนือของไทย เกิดเทคนิคการหันแลอาหารเพื่อไม่ให้สูญเสียรสอร่อย พอคร่ำจึงถูกเรียกว่า “โฮโจนิน” (ผู้มีความชำนาญในการใช้มีด) และอิทธิพลของพุทธศาสนิกายมหายานที่ห้ามบริโภคเนื้อสัตว์ ส่งผลให้ “โซจินเรียวริ” อาหารมังสวิวัติหรืออาหารเจ ได้รับการพัฒนามากขึ้น เดิมทีได้รับอิทธิพลมาจากจีนและต่อมาได้พัฒนาเป็นอาหารคล้ายอาหารมังสวิวัติที่มีการปรุงรสแล้ว เรียกว่า “โซจินโมโนะ” ในแบบฉบับของญี่ปุ่น อาหารประเภทผักนี้ถือเป็นงานหนึ่งของนักบวช พอคร่ำผักถูกเรียกว่า “โซโซนิน”

บทที่ 4 วัฒนธรรมการกินที่มุ่งเน้น “อูมามิ”-การประกอบสร้างความเป็น “วาโชกุ”

ในสมัยคามาคุระ วิธีการกินของนักรบ มัธยัสถ์ เรียบง่าย และไม่มีการดื่มสุรา แต่ในสมัยมุโระมาจิเกิดรูปแบบอาหารที่เรียกว่า “ฮนเซ็นเรียวริ” (อาหารพิธีการ) มีการจัดพิธี “โอนาริ” เพื่อต้อนรับโชกุน อาหารในพิธีการนี้จึงมีความหรูหรา “ชิจิโกซัง โนะ เซ็ง” หรืออาหารชุดหลักแบบ 7-5-3 ซึ่งหมายถึงการเตรียมสำหรับอาหารจำนวนเลขคี่ ซึ่งผู้เขียนมองว่า การเสิร์ฟอาหารเป็นเลขคี่ของ “ฮนเซ็นเรียวริ” นี้คือ การปฏิรูปอาหารครั้งใหญ่ที่ต่างจากจีน ทำให้ภาพลักษณ์ของ “วาโชกุ” มีความโดดเด่นขึ้น

การเลี้ยงอาหารจัดเป็นพิธีกรรมอย่างหนึ่งซึ่งต้องกระทำด้วยการเอาใจใส่ดูแลอย่างเต็มที่ ในยุคเซ็งโงกุ จึงเกิดรูปแบบอาหาร “โคเซกิเรียวริ” 懷石料理 (อาหารพิธีชงชา) ตามแนวคิด “อิจิโงอิจิเอะ” (หนึ่งชีวิตหนึ่งพบ) ซึ่งมุ่งจะสร้างความยินดีให้แขก ด้วยการคัดสรรวัตถุดิบตามฤดูกาล ใส่ใจในการใช้ภาชนะและพิธีพิถันในการประดับตกแต่งอาหาร และสร้างบรรยากาศในห้องชงชาด้วย อาหารหลักที่ประกอบด้วย 1 ชุป 3 กับ กลายเป็นรูปแบบของอาหาร “วาโชกุ” และสืบทอดต่อมาจนถึงปัจจุบัน

บทที่ 5 การสร้างสรรค์ “อูมามิ”-จินตนาการที่เสริมสร้าง “วาโชกุ”

ความอร่อยหรืออูมามิเกิดจากการคิดค้น “ดาชิ” ซึ่งเป็นน้ำซุปสำหรับปรุงรส “ดาชิ” แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ “คัตสึโอดาชิ” ที่มาจากปลาคัตสึโอะ และ “คมบุดาชิ” ที่มาจากสาหร่ายคมบุ ความอร่อยนี้เกิดจากการหมัก และเป็นเครื่องปรุงรสที่สำคัญของอาหารญี่ปุ่น ต่อมามีการพัฒนา “มิโซะ” ถั่วหมัก “โชยุ” ซอสถั่วเหลือง น้ำส้มสายชู และ “มิริน” ที่เกิดจากการหมักสาเก นอกจากนี้ยังมีเกลือและน้ำตาล โดยมีการนำเข้าน้ำตาลจากจีนและวีรกีว เกิดการค้าแบบแลกเปลี่ยนน้ำตาลกับสาหร่ายคมบุในยุคก่อนสมัยใหม่

บทที่ 6 อาหารเพื่อความเพลิดเพลินในยุคเอโดะ-พัฒนาการของ “วาโชกุ”

ยุคเอโดะเป็นยุคที่สงบสุข การพัฒนาเส้นทางระบบขนส่งทำให้การค้าพัฒนา รูปแบบอาหารก็พัฒนาไปสู่ความมีอิสระ ไม่มีข้อกำหนดที่ตายตัวเช่นในอดีต เกิดทั้งร้านอาหารและตำราอาหาร เทคนิคการปรุงอาหาร ได้รับการเผยแพร่แก่คนทั่วไป จนเกิดพ่อครัวมือสมัครเล่น อาหารทอดน้ำมัน เต็มปุระ และอาหารประเภทเส้น โซบะ และอุด้ง ก็เกิดขึ้นในยุคนี้และจัดเป็นอาหารชั้นสูง

การขยายตัวของร้านอาหารจำนวนมากทำให้เกิด “โคเซกิเรียวริ” 会席料理 หรืออาหารที่จัดเลี้ยงในงานสังสรรค์ ซึ่งยังคงยึดหลัก 1 ชุป 3 กับ แต่เปลี่ยนจาก “การดื่มชา” มาเพลิดเพลินกับ “การดื่มสุรา” แทน กฎเกณฑ์ที่ทำให้ “วาโชกุ” กลายเป็นเรื่องของสามัญชนทั่วไป คือ การพิมพ์ตำราอาหาร และต่อมาอาหารก็กลายเป็นเรื่องละเล่น เกิดโรงเรียนสอนทำอาหาร มีการประลองการทำอาหาร และผู้คนเพลิดเพลินกับการรับประทานอาหารประเภทข้าวกล่อง “มากุ โนะ อุจิ” อาหารข้าวกล่องในโรงละครคาบูกิ คือ วัฒนธรรมญี่ปุ่นที่เกิดจากการหลอหลอมระหว่างการกินและการละเล่นนั่นเอง

บทที่ 7 ก้าวไปสู่อาหารแบบใหม่-“วาโชกุ” ยุคสมัยใหม่และยุคปัจจุบัน

ในยุคเมจิ วัฒนธรรมตะวันตกที่เข้ามาส่งผลให้เกิดการเผยแพร่อาหารตะวันตกในสังคมสามัญชน พุทุซาวะ ยูกิชิ เชิญชวนให้ดื่มมมวี่ บริโภคเนื้อวัว มีประกาศยกเลิกการฉนเนื้อของพระสงฆ์และอนุญาตให้พระสงฆ์มีภรรยาได้ ใน ค.ศ.1873 การเปิดรับอาหารต่างชาติ ทั้งอาหารตะวันตก อาหารจีนและอาหารเกาหลี ส่งผลให้เกิดเมนูอาหารประยุกต์ ได้แก่ ไครกเกะ ราเม็ง เกียวซ่า เนื้อย่าง อย่างไรก็ตามในสังคมญี่ปุ่น “วาโชกุ” ในพิธีมงคลสำคัญๆ ยังคงยึดรูปแบบ “ฮนเซ็นเรียวริ” (อาหารพิธีการ)

ช่วงสงครามวัฒนธรรม ความขาดแคลนอาจทำให้วัฒนธรรมการกินถดถอย แต่ในยุคโหวะหลังพ่ายแพ้ในสงครามโลกครั้งที่ 2 ญี่ปุ่นได้รับอิทธิพลจากอเมริกา มีการปรับวิธีการกินของประชาชน หันมาเน้นเรื่องโภชนาการมากขึ้น ข้าวถูกแทนที่ด้วยขนมปัง มีความนิยมกินเนื้อสัตว์ มีการพัฒนาอาหารแปรรูป เช่น ไส้กรอกปลา ร้านอาหารเพื่อครอบครัวผุดขึ้นเป็นดอกเห็ด ผู้คนรับประทานอาหารนอกบ้านมากขึ้น และการที่สตรีเข้าสู่สังคมการทำงานมากขึ้น ส่งผลให้เกิด “นาคาโซกุ” คือความนิยมในการซื้ออาหารปรุงสำเร็จ หรืออาหารข้าวกล่องมารับประทานที่บ้านหรือที่ทำงาน

บทสรุป อนาคตของ “วาโซกุ”

ในยุคโหวะตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 อาหารเป็นหนึ่งในความเพลิดเพลิน ผู้คนเดินทางไปศึกษาวิถีทำอาหารยังต่างประเทศและนำกลับมาประยุกต์ในบ้านเกิด ทำให้เส้นแบ่งระหว่างอาหารญี่ปุ่นและอาหารชาติอื่นถูกขจัดออกไป ญี่ปุ่นผลิตะหมิทั้งสำเร็จรูปส่งออกจนเป็นที่ยอมรับไปทั่วโลก ปูอัด ข้าวหน้าเนื้อ ซูชิบาร์ ราเม็ง ข้าวปั้น กลายเป็นสิ่งที่คุ้นเคยและพบเห็นได้ทั่วไปในต่างประเทศ จากวิวัฒนาการที่ยาวนานและการปรับตัวเข้ากับโลกปัจจุบัน ทำให้ “วาโซกุ” ได้รับการยอมรับในนานาประเทศ ผู้เขียนจึงเรียกร้องให้ได้ขบคิดว่าจะนำข้อดีของ “วาโซกุ” มาก่อให้เกิดประโยชน์ได้อย่างไร

ในทัศนะของผู้วิจารณ์ วาโซกุคืออะไร เจาะลึกวัฒนธรรมความอร่อยอุมามิ เป็นหนังสือที่อัดแน่นไปด้วยสาระความรู้เกี่ยวกับอาหารทั้งในเชิงประวัติศาสตร์และเชิงวัฒนธรรมทางสังคม การอ่านหนังสือเล่มนี้ทำให้ตระหนักถึงความเชื่อมโยงของอาหารที่มีต่อส่วนอื่น ๆ ในสังคม นอกจากจะเชื่อมโยงกับภูมิประเทศ ดินฟ้าอากาศ วัฒนธรรมท้องถิ่นแล้ว ยังมีนัยที่เกี่ยวกับการเมือง การปกครอง ประเพณี ความเชื่อ ศาสนา ภาษา และสภาวะของบ้านเมืองในยุคหนึ่ง ๆ แต่ด้วยความที่หนังสือเล่มนี้เขียนขึ้นเพื่อให้คนญี่ปุ่นทั่วไปได้อ่าน การร้อยเรียงเรื่องราวต่าง ๆ จึงไม่มีการอธิบายความหมาย แต่เป็นการสอดแทรกเกร็ดเล็กน้อยในเชิงประวัติศาสตร์และแนะนำหลักฐานเชิงประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับอาหาร รวมไปถึงการอธิบายความต่างของคำ เช่น ไคเซกิเรียวริ (懷石料理・会席料理) เป็นต้น เรื่องราวที่เกี่ยวกับ “วาโซกุ” แต่ละรูปแบบที่กล่าวถึงจึงมีมิติที่ซับซ้อนและลุ่มลึก หนังสือแปลเล่มนี้จึงเหมาะสำหรับผู้ที่มีความรู้ด้านประวัติศาสตร์ญี่ปุ่นและมีความชื่นชอบในอาหารญี่ปุ่น โดยเฉพาะผู้อ่านที่ได้เคยไปใช้ชีวิตในประเทศญี่ปุ่นอยู่บ้างในช่วงระยะ 50 ปีนี้ น่าจะได้ย้อนรำลึกถึงเรื่องราวอาหารในสังคมญี่ปุ่นได้ดี

อย่างไรก็ตาม เนื้อหาเชิงวัฒนธรรมโดยเฉพาะอาหารมักจะมีคำศัพท์เฉพาะทางมากมาย การจะอ่านหนังสือเล่มนี้ให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ในแต่ละหน้า แต่ละบท จึงไม่ใช่เรื่องง่าย และอาจจะยากไปสักนิดสำหรับผู้อ่านทั่วไปที่ไม่มีพื้นความรู้เกี่ยวกับญี่ปุ่นมากนัก กระนั้นก็ตามเห็นได้ถึงความพยายามที่จะสื่อสารของผู้แปลด้วยการแปลตัวบทโดยใช้คำทับศัพท์เป็นหลัก กำกับคำแปลภาษาไทยไว้และใส่อักษรญี่ปุ่นเท่าที่จำเป็น ทำให้อ่านได้ไม่ติดขัด มีการถ่ายทอดอักษรอย่างเป็นระบบ โดยใช้หลักเกณฑ์การเขียนทับศัพท์ภาษาญี่ปุ่นของสำนักงานราชบัณฑิตยสภา ทั้งยังมีดัชนีคำศัพท์ในภาคผนวก คำแปล เสียงอ่านโรมันจิ และอักษรภาษาญี่ปุ่น รวมไปถึงการระบุเลขหน้าที่เกี่ยวข้องดัชนีคำศัพท์นี้จึงมีประโยชน์ต่อผู้ที่ประสงค์จะศึกษาในเชิงลึกและสามารถเลือกอ่านเพื่อทำความเข้าใจเฉพาะคำได้

ในทัศนะของผู้วิจารณ์ หากจะให้ข้อมูลเสริมในภาคผนวกเพื่อให้อ่านหนังสือเล่มนี้ได้ประโยชน์เพิ่มมากขึ้นมีอยู่ 2 ประการ คือ 1) การเพิ่มข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับยุคสมัยของญี่ปุ่น ซึ่งในเล่มนี้มีการกล่าวอ้างตั้งแต่สมัยโจมง จนถึงสมัยโหวะ 2) การเพิ่มสารบัญรูปภาพสีเพื่อให้เข้าใจด้วยสายตา จะช่วยให้จินตนาการถึงรูปแบบอาหารที่มีวิวัฒนาการตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันได้รวดเร็วยิ่งขึ้น

การจะแปลหนังสือภาษาต่างประเทศสักหนึ่งเล่ม ไม่ใช่เรื่องง่าย และยังเป็นเรื่องราวที่เจาะลึกเชิงวัฒนธรรมด้วยแล้ว ผู้แปลยังต้องใส่ใจในรายละเอียดและความถูกต้อง นับว่าหนังสือเล่มนี้ คือผลผลิตที่เกิดขึ้นจากความเพียรพยายามในการแปลและการถ่ายทอดสาระเชิงวัฒนธรรมออกมาเป็นภาษาไทยที่สละสลวยของบรรณาธิการและคณะผู้แปลและเรียบเรียง ผลงานนี้จึงมีคุณค่าต่อการยกระดับองค์ความรู้ความเข้าใจในด้านอาหารญี่ปุ่นให้แก่สังคมไทย ซึ่งปัจจุบันประเทศไทยก็รับเอาวัฒนธรรมการกินแบบญี่ปุ่นเข้ามาอย่างมาก เหมาะอย่างยิ่งสำหรับผู้สนใจศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับอาหารญี่ปุ่นในเชิงลึก และเมื่อได้รู้ความเป็นมาของอาหารญี่ปุ่นเหล่านี้แล้ว น่าจะทำให้เข้าใจวัฒนธรรมความคิดและปรัชญาที่ซ่อนอยู่ในอาหารญี่ปุ่นมากยิ่งขึ้น

หน่วยงานผู้แต่ง: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Affiliation: Faculty of Liberal Arts, Thammasat University

Corresponding email: tasanee.m@arts.tu.ac.th

Accepted: 2020/06/22

คำแนะนำในการเตรียมต้นฉบับ

วารสารเครือข่ายผู้ป็นศึกษาเป็นวารสารวิชาการ จัดพิมพ์และเผยแพร่โดยสมาคมผู้ป็นศึกษาแห่งประเทศไทย ปีละ 2 ฉบับ มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมสนับสนุนให้คณาจารย์ นักวิชาการ และผู้สนใจเผยแพร่ความรู้และแนวคิด ด้านผู้ป็นศึกษาในแขนงต่าง ๆ

1. การเตรียมต้นฉบับ

1.1 การพิมพ์ จัดพิมพ์ด้วยโปรแกรม Microsoft Word กระดาษขนาด A4 ระยะขอบกระดาษทั้ง 4 ด้าน ขนาด 1 นิ้ว จัดรูปแบบเนื้อหาเป็น 1 คอลัมน์ พร้อมระบุหมายเลขหน้าในตำแหน่งมุมขวาล่าง ความยาวไม่เกิน 20 หน้ากระดาษ

1.2 ตัวอักษร ใช้ตัวอักษร TH Sarabun PSK หรือ TH Sarabun New

- 1.2.1 ชื่อบทความใช้ตัวอักษรขนาด 18 point แบบหนา
- 1.2.2 บทคัดย่อทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ใช้ตัวอักษรขนาด 14 point แบบธรรมดา
- 1.2.3 หัวข้อใช้ตัวอักษรขนาด 14 point แบบหนา
- 1.2.4 เนื้อเรื่องใช้ตัวอักษรขนาด 14 point แบบธรรมดา
- 1.2.5 เอกสารอ้างอิง (APA Style) ใช้ตัวอักษรขนาด 14 point แบบธรรมดา
- 1.2.6 อักษรภาษาผู้ป็นใช้ Ms Mincho ขนาด 10 point

1.3 การเว้นวรรค

- 1.3.1 การเว้นวรรคให้เคาะแป้นเว้นวรรค (Space bar) เพียงครั้งเดียวเท่านั้น
- 1.3.2 การย่อหน้าหรือการเว้นวรรคที่ระยะห่างกว่าปกติให้ใช้การตั้งระยะวรรคด้วยขนาดแท็บ (Tab)
- 1.3.3 การพิมพ์ข้อความภาษาไทยสลับกับภาษาอังกฤษหรือภาษาผู้ป็น และตัวอักษรกับตัวเลขให้เว้นวรรค 1 ครั้ง

2. องค์ประกอบและรูปแบบการเขียนบทความเพื่อตีพิมพ์ในวารสาร ดูรายละเอียดในเว็บไซต์สมาคมฯ jsat.or.th

3. การส่งต้นฉบับ

ส่งบทความผ่านระบบการจัดการวารสารออนไลน์ (Thai Journals Online: ThaiJO)

ได้ที่ <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/jsn>

4. ค่าใช้จ่าย

ค่าดำเนินการประเมินคุณภาพผลงานทางวิชาการของผู้ทรงคุณวุฒิ 2 คน จำนวนเงิน 3,000 บาท ชำระผ่านบัญชีออมทรัพย์ ธนาคารไทยพาณิชย์ สาขาท่าพระจันทร์ เลขที่บัญชี 114-220077-4

หมายเหตุ กรณีที่ผู้ทรงคุณวุฒิประเมินคุณภาพผลงานทางวิชาการมีความเห็นว่า ผลงานทางวิชาการนั้น ไม่สมควรตีพิมพ์ เนื่องจากไม่ผ่านเกณฑ์คุณภาพ ทางกองบรรณาธิการวารสารขอสงวนสิทธิ์ “ไม่คืนค่าใช้จ่ายทั้งหมด”

5. การส่งหลักฐานการชำระเงิน

ส่งสำเนาหลักฐานการชำระเงินค่าดำเนินการมายังอีเมล jsn.jsat@gmail.com ภายในไม่เกิน 14 วัน นับจากวันที่ส่งบทความ

6. การตอบแทนผู้เขียน

กองบรรณาธิการจะจัดส่งวารสารฉบับที่ผลงานของผู้เขียนได้รับการตีพิมพ์ จำนวน 2 ฉบับ กรณีที่มีผู้เขียนร่วม กองบรรณาธิการขออนุญาตจัดส่งให้แก่ชื่อผู้เขียนท่านแรก

ติดต่อสอบถาม

กองบรรณาธิการวารสาร jsn Journal ทางอีเมล: jsn.jsat@gmail.com

Manuscript Preparation and Submission Guidelines

The Japanese Studies Network Journal, jsn Journal, is a biannual academic journal published and disseminated by the Japan Studies Association of Thailand. It aims to encourage academics, the faculty, as well as the general public to share and disseminate knowledge on Japanese studies that accommodates multi-disciplinary perspectives.

1. Preparation of a manuscript

1.1 Page format The manuscript shall be prepared in a one-column Microsoft Word file, and fit into no more than 20-page A4, with one-inch margin left on each of the four sides and page number being shown in the lower right corner.

1.2 Fonts The following font styles and sizes using TH Sarabun PSK or TH Sarabun New are preferred:

- 1.2.1 article title, bold 18-point;
- 1.2.2 abstract, both in Thai and English, regular 14-point;
- 1.2.3 section title, bold 14-point;
- 1.2.4 manuscript text, regular 14-point;
- 1.2.5 references (APA style), regular 14-point;
- 1.2.6 Japanese characters, Ms Mincho -10point.

1.3 Spacing:

- 1.3.1 Use single spacing (tap the space bar only once);
- 1.3.2 Use a pre-determined tab for indenting or irregular spacing;
- 1.3.3 Leave one single spacing before typing a different language or switching back and forth between characters and numbers.

2. Elements and format of a manuscript See more detail in URL: jsat.or.th

3. Submission of a manuscript

A manuscript can be submitted online via our journal management system, Thai Journals Online (ThaiJO), at <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/jsn>

4. Processing fees

The author shall make a transfer payment of 3,000 baht into Siam Commercial Bank savings account, Tha Prachan branch, account number 114-220077-4, in compensation for a peer-review procedure conducted by a panel of two experts.

Note: In the event that a final judgment is made to not recommend the submitted manuscript for publication on quality assessment grounds, the editorial board reserves the right “to withhold the processing fees” in this regard.

5. Sending proof of payment

The author shall send a copy of payment of the processing fees to jsn.jsat@gmail.com within 14 days following the submission.

6. Sending proof of publication

The editors shall send two copies of the Journal's issue on which the manuscript is accepted for publication to the corresponding author, or the first author in the case of multiple authors.

Contact:

The jsn Journal Editorial Board via e-mail: jsn.jsat@gmail.com

มาตรฐานทางจริยธรรมเพื่อการตีพิมพ์ผลงานทางวิชาการ

1. หน้าที่และความรับผิดชอบของผู้เขียน

- 1.1 ผลงานทางวิชาการที่ส่งเพื่อพิจารณาตีพิมพ์ในวารสารเครือข่ายญี่ปุ่นศึกษา ต้องเป็นผลงานที่ยังไม่เคยตีพิมพ์หรือเผยแพร่ที่ไหนมาก่อน และต้องไม่อยู่ระหว่างการพิจารณาเพื่อตีพิมพ์ในวารสารหรือสิ่งพิมพ์ทางวิชาการอื่น ทั้งนี้ไม่รวมบทความรับเชิญ
- 1.2 ผลงานทางวิชาการที่ส่งมาเพื่อพิจารณาตีพิมพ์ในวารสารเครือข่ายญี่ปุ่นศึกษาจะต้องไม่มีส่วนใดที่ปรากฏให้เห็นว่าเป็นการลอกเลียนผลงานทางวิชาการทั้งของตนเองและของผู้อื่น รวมทั้งจะต้องมีการอ้างอิงที่ครบถ้วน และถูกต้องตามข้อกำหนดของวารสาร
- 1.3 ผู้เขียนจะต้องไม่บิดเบือนข้อมูล หรือสร้างข้อมูลที่เบี่ยงเบนในการรายงานผลการวิจัย
- 1.4 ผู้ที่มีชื่อปรากฏเป็นผู้เขียนบทความทุกคนจะต้องมีส่วนร่วมในการทำวิจัยโดยแท้จริง และต้องระบุชื่อผู้เขียนทุกคนตั้งแต่ต้น
- 1.5 ผู้เขียนต้องระบุแหล่งทุนที่ให้การสนับสนุนการทำวิจัย รวมทั้งผลประโยชน์ทับซ้อน (ถ้ามี)

2. หน้าที่และความรับผิดชอบของบรรณาธิการวารสาร

- 2.1 บรรณาธิการจะต้องไม่มีผลประโยชน์ทับซ้อนกับผู้เขียนและผู้ประเมิน
- 2.2 บรรณาธิการมีการตรวจสอบบทความอย่างจริงจังในด้านการลอกเลียนผลงานทางวิชาการด้วยเครื่องมือและวิธีการที่เชื่อถือได้
- 2.3 บรรณาธิการมีกระบวนการประเมินคุณภาพบทความอย่างเป็นธรรม ปราศจากอคติส่วนบุคคล โดยคัดเลือกผู้ทรงคุณวุฒิที่เหมาะสมในสาขานั้น ๆ จำนวนไม่ต่ำกว่า 2 คน
- 2.4 ไม่เปิดเผยข้อมูลหรือเนื้อหาของบทความที่อยู่ระหว่างการพิจารณาประเมินคุณภาพโดยผู้ทรงคุณวุฒิ รวมถึงไม่เปิดเผยข้อมูลเกี่ยวกับผู้เขียนและผู้ประเมินบทความนั้น
- 2.5 กรณีที่ผลประเมินของผู้ทรงคุณวุฒิ 2 คนไม่สอดคล้องกัน จะต้องสรรหาผู้ทรงคุณวุฒิรายที่ 3 เพื่อให้ได้ข้อสรุป

3. หน้าที่และความรับผิดชอบของผู้ประเมิน

- 3.1 ประเมินคุณภาพบทความอย่างเป็นกลาง ปราศจากอคติ ตามกำหนดเวลา
- 3.2 ผู้ประเมินบทความต้องไม่เปิดเผยข้อมูล หรือเนื้อหาของบทความที่อยู่ระหว่างการพิจารณาคุณภาพ
- 3.3 ผู้ประเมินจะต้องแจ้งให้บรรณาธิการทราบ หากพบการกระทำผิดจรรยาบรรณ เช่น การบิดเบือนผลการวิจัย สร้างข้อมูลเท็จในการรายงานผลการวิจัย หรือคัดลอกผลงานทางวิชาการในงานที่ประเมิน
- 3.4 ผู้ประเมินต้องไม่ชักจูงหรือเสนอแนะให้ผู้เขียนอ้างอิงผลงานวิชาการใด ๆ เพื่อเพิ่มจำนวนการอ้างอิงผลงานของตนเองหรือพวกพ้อง
- 3.5 ผู้ประเมินบทความจะต้องแจ้งให้บรรณาธิการทราบ กรณีที่ผู้ประเมินมีผลประโยชน์ทับซ้อนกับผู้เขียนบทความ

Publishing Ethics Guidelines

1. On part of the author(s):

- 1.1 Any manuscript submitted for review and publication in the jsn Journal must never be published before, and must not be under consideration for publication in any journal or other academic publication. Invited articles, however, are excluded.
- 1.2 Plagiarism and/or duplication, in whole or part, including self-plagiarism, shall not be tolerated. Accurate and thorough referencing shall be duly made in accordance with the Journal's strict referencing guidelines.
- 1.3 The author(s) shall not be involved in manipulation and/or falsification with respect to the presentation of his/her research findings.
- 1.4 The author list, which shall be submitted along with the manuscript, shall reflect the individuals' genuine contributions to the work.
- 1.5 The author shall specify any source(s) of research funding, and shall declare any potential conflicts of interest.

2. On part of Journal editors:

- 2.1 The editors must not possess any conflicts of interest with the author(s) and reviewers.
- 2.2 The editors shall reserve the right to put all submissions through rigorous and reliable plagiarism checking tools and methods.
- 2.3 The editors shall ensure a fair review procedure that is free from personal prejudice by subjecting every submitted manuscript to a peer-review procedure conducted by a panel of no less than two qualified experts from related field(s).
- 2.4 The editors shall not disclose any information or content of the manuscript under review, including any information about the author(s) and the reviewers thereof.
- 2.5 In the case that the review conducted by two experts produces an inconclusive result, the editors shall resort to the expertise of a third reviewer in an effort to find a common ground.

3. On part of reviewers:

- 3.1 The reviewers shall provide an objective review that is free from prejudice and bound by an appropriate time frame.
- 3.2 The reviewers shall not disclose any information or content of the manuscript under review.
- 3.3 The reviewers shall notify the editors of any unethical behavior encountered over the course of review process, such as manipulation or falsification of research findings, or plagiarism, etc.
- 3.4 The reviewers shall not exert influence on the author(s) in a way that results in the solicitation of citations of the reviewers' works or the works of people in their circle.
- 3.5 The reviewers shall notify the editors of any potential conflicts of interest they may share with the author(s).

JAPAN FOUNDATION
国際交流基金

JSAT

เปิดรับบทความวิชาการและบทความวิจัย การประชุมวิชาการระดับชาติ สมาคมญี่ปุ่นศึกษาแห่งประเทศไทย

ครั้งที่ 14

ญี่ปุ่น ใน
“โลกวิถีใหม่”

ลงทะเบียนนำเสนอผลงานได้ที่

<https://forms.gle/Umjz2GModxApq49G7>

ไม่เสียค่าใช้จ่าย

วันที่ 26-27 พฤศจิกายน 2563

โดยความร่วมมือจาก คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
และ ศูนย์ญี่ปุ่นศึกษา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

กำหนด

เปิดรับบทความฉบับเต็ม
ประกาศผลการพิจารณา
ส่งบทความแก้ไขฉบับสมบูรณ์
ส่งคลิปนำเสนอ
นำเสนอบทความออนไลน์
เผยแพร่ E-Proceedings

บัดนี้ - 31 สิงหาคม 2563
30 กันยายน 2563
ภายใน 15 ตุลาคม 2563
ภายใน 31 ตุลาคม 2563
26-27 พฤศจิกายน 2563
ภายในธันวาคม 2563

ขอบเขตของบทความที่นำเสนอ สายมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

ภาษาและการสอน วรรณกรรม การแปล
สังคม วัฒนธรรม ศิลปะ ดนตรี คติชนวิทยา
การศึกษา เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง

รูปแบบการนำเสนอและการเผยแพร่

1. นำเสนอในรูปแบบออนไลน์ (เป็นภาษาไทย หรือ ภาษาอังกฤษ)
2. บันทึกวิดีโอส่วนหน้าความยาว 20 นาที
3. นำเสนอและวิพากษ์ผ่าน Zoom Meeting
4. เผยแพร่ e-proceedings ทางเว็บไซต์และเฟซบุ๊กของสมาคม
5. บทความที่โดดเด่นจะได้รับพิจารณาตีพิมพ์ในวารสาร
เครือข่ายญี่ปุ่นศึกษา jsn Journal

เงื่อนไขการส่งผลงานนำเสนอ

1. บทความที่นำเสนอต้องเป็นผลงานที่ไม่เคยตีพิมพ์เผยแพร่ หรือนำเสนอในที่ประชุมใด ๆ มาก่อน
2. คุณสมบัติผู้สมัคร เป็น นักวิชาการ นักวิจัย นักศึกษา ปริญญาตรี-โท-เอก หรือบุคคลทั่วไป ที่สนใจด้านญี่ปุ่นศึกษา
3. ผู้สมัครต้องเป็นสมาชิกรายปีหรือตลอดชีพของสมาคมญี่ปุ่นศึกษาแห่งประเทศไทย (ดาวน์โหลดที่ <http://jsat.or.th/>)

ส่งผลงานหรือสอบถามเพิ่มเติมได้ที่ jsatconference@gmail.com
สมาคมญี่ปุ่นศึกษาแห่งประเทศไทย jsat.or.th
เฟซบุ๊ก Japanese-Studies-Association-of-Thailand-JSAT

ดาวน์โหลดรูปแบบ
บทความนำเสนอ ได้ที่

JAPAN FOUNDATION
国際交流基金

JSAT

CALL FOR PAPERS

The 14th Annual National Conference of Japanese Studies Association of Thailand

JAPAN IN THE "NEW NORMAL"

Register for the presentation here
<https://forms.gle/Umjz2GModxApq49G7>

NO Registration fee

November 26-27, 2020

**Co-organized by Faculty of Liberal Arts Thammasat University &
Japanese Studies Center, Faculty of Humanities Chiang Mai University**

Program

Full paper submission
Notification of review results
Revised paper submission
Video clip submission
Online presentation
Publication of online proceedings

Within August 31, 2020
Within September 30, 2020
Within October 15, 2020
October 31, 2020
November 26-27, 2020
December 2020

We welcome papers on issues related to Japan, preferably in the fields of Humanities and Social Science:

Language & Teaching, Literature, Translation,
Society, Culture, Arts, Music, Folklores, Education,
Economics, Political Science

Presentation format and publication:

1. Online presentation (in Thai or English).
2. A pre-recorded 20-minute video clip must be submitted prior to the Conference date.
3. Discussion to be conducted with Commentators' feedback via Zoom Meeting.
4. e-proceedings to be published on JSAT's website and Facebook Page.
5. Outstanding papers will be published in jsn Journal.

Pre-requisites for paper submission:

1. Any submitted paper should represent the author's original work and has not been presented or published elsewhere.
2. Scholars, researchers, students from any graduate or undergraduate program, or any individual with particular interest in Japanese studies are welcome to submit their papers.
3. The author of any submitted paper is required to be an annual or lifetime member of JSAT (See <http://jsat.or.th/>).

For paper submission and more info, please contact:
jsatconference@gmail.com JSAT URL: jsat.or.th
JSAT Facebook: Japanese-Studies-Association-of-Thailand-JSAT

**Download the
template here**

เลขที่สมาชิก.....

ใบสมัครสมาชิก
สมาคมญี่ปุ่นศึกษาแห่งประเทศไทย

ห้อง 606 ชั้น 6 คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ กรุงเทพฯ 10200 โทรศัพท์/โทรสาร 02-221-2422

ข้าพเจ้า (นาย/นาง/นางสาว)ตำแหน่งทางวิชาการ.....

Name (In English)

วัน เดือน ปี เกิด..... หมายเลขบัตรประชาชน

ที่อยู่ปัจจุบัน.....

.....รหัสไปรษณีย์.....

โทรศัพท์.....โทรสาร.....มือถือ.....อีเมล.....

หน่วยงานตำแหน่ง.....

ที่อยู่หน่วยงาน.....

.....รหัสไปรษณีย์.....

โทรศัพท์.....โทรสาร.....

บุคคลที่สามารถติดต่อได้ กรณีที่ไม่สามารถติดต่อท่านได้

ชื่อ นามสกุล.....หมายเลขโทรศัพท์.....อีเมล.....

สมาชิกสมาคมฯ ที่รู้จัก (ถ้ามี) คือ

1..... 2.....

ข้าพเจ้าขอสมัครเป็นสมาชิกประเภท

☐ สามัญรายปี (200 บาทต่อปี) ☐ สามัญตลอดชีพ (2,000 บาท)

☐ สมทบ (100 บาทต่อปี) ☐ สถาบัน (200 บาทต่อปี หรือ ตลอดชีพ 2,000 บาท)

☐ หลักฐานประกอบการสมัคร สำหรับบัตรประชาชน/ เอกสารรับรองจากสถาบัน (กรุณาส่งมาพร้อมกับใบสมัคร)

☐ ข้าพเจ้าได้อ่านและยอมรับเงื่อนไขของการเป็นสมาชิกสมาคมญี่ปุ่นศึกษาแห่งประเทศไทย

ลงชื่อ.....ผู้สมัคร

(.....)

วันที่...../...../.....

หมายเหตุ 1. การสมัครเป็นสมาชิกสมาคมฯ จะมีผลสมบูรณ์ต่อเมื่อเป็นไปตามเงื่อนไขของสมาคมฯ

2. เมื่อมติที่ประชุมคณะกรรมการบริหารพิจารณารับท่านเป็นสมาชิกแล้ว ท่านจะได้รับการติดต่อให้ชำระ

ค่าลงทะเบียนสมัครสมาชิกและค่าบำรุงรายปี /ตลอดชีพ

.....

ส่วนนี้เฉพาะเจ้าหน้าที่สมาคมฯ

ได้รับการพิจารณาให้เป็นสมาชิกสมาคมฯประเภท ☐ สามัญรายปี ☐ สามัญตลอดชีพ ☐ สมทบ ☐ สถาบัน (รายปี/ตลอดชีพ)

จากการประชุมคณะกรรมการบริหารฯ ครั้งที่...../..... เมื่อวันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

เลขที่ใบเสร็จค่าลงทะเบียน...../..... ลงวันที่เดือน.....พ.ศ.....

ลงชื่อ.....นายทะเบียน ลงชื่อ.....นายกสมาคมฯ

(.....)

(.....)

TCI Tier 2 Humanities and Social Sciences

Owner :

Japanese Studies Association of Thailand (JSAT)
Room 606 Faculty of Political Science,
Thammasat University, Prachan Road,
Phraborom Maha Ratchawang, Pranakorn,
Bangkok 10200, Thailand
URL: jsat.or.th, email: jsn.jsat@gmail.com

Publication : 2 issues per year (June, December)

Online Journal : <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/jsn>

Printed at

Core Content Co., Ltd.
15/4 Moo 3 Bangkrateuk, Sam Phran,
Nakhon Pathom 73210

Editorial Advisory Board

Prof. Dr. Chaivat Khamchoo	<i>Chulalongkorn University</i>
Prof. Dr. Attachak Sattayanurak	<i>Chiang Mai University</i>
Assoc. Prof. Dr. Siriporn Wajjwalku	<i>Thammasat University</i>

Editor

Assoc. Prof. Tasanee Methapisit	<i>Thammasat University</i>
---------------------------------	-----------------------------

Editorial Assistant

Assoc. Prof. Dr. Yupaka Fukushima	<i>Kasetsart University</i>
-----------------------------------	-----------------------------

Editorial Board

Prof. Dr. Sirimonporn Suriyawongpaisal	<i>Academic Scholar</i>
Prof. Warintorn Wuwongse	<i>Thammasat University</i>
Assoc. Prof. Pranee Jongsujarittam	<i>Academic Scholar</i>
Assoc. Prof. Dr. Maitree Inprasitha	<i>Khon Kaen University</i>
Assoc. Prof. Dr. Chomnard Setisarn	<i>Chulalongkorn University</i>
Asst. Prof. Dr. Baranee Boonsong	<i>Naresuan University</i>
Asst. Prof. Dr. Piyawan Asawarachan	<i>Thammasat University</i>
Asst. Prof. Dr. Winai Jamornsuriya	<i>Nakhon Ratchashima</i>
	<i>Rachabhat University</i>
Col. Asst. Prof. Nongluck Limsiri	<i>Panyapiwat Institute of Management</i>
	<i>Prince of Songkla University</i>
Asst. Prof. Nisakorn Thongnok	<i>Chiang Mai University</i>
Asst. Prof. Benjang Jaisai der Arslanian	<i>Burapha University</i>
Dr. Wanwisa Kunpattaranirun	<i>Chulalongkorn University</i>
Dr. Saikaew Tipakorn	

Editorial Staff

Ms. Ratthanan Vijitkrittapong	<i>Thammasat University</i>
-------------------------------	-----------------------------

Reviewers

Asst.Prof. Dr. Thanyarat Sanguansri	<i>Burapha University</i>
Asst.Prof.Dr.Duangjai Lortanavanit	<i>Thammasat University</i>
Asst.Prof.Dr.Nareenoot Damrongchai	<i>National Institute of Development Administration</i>
Asst.Prof.Dr. Nipaporn Ratchatapattanukul	<i>Thammasat University</i>
Asst. Prof. Dr. Siriwon Munintarawong	<i>Thammasat University</i>
Asst. Prof. Benjang Jaisai De Arslanian	<i>Chiang Mai University</i>
Dr. Kosum Omphornuwat	<i>Thammasat University</i>
Lecturer Saranya Kongjit	<i>Chiang Mai University</i>

Editor's Note

iv

Tasanee Methapisit

Invited Paper

The Historical Development of Ikebana

1

Machiko Nakayama

Research and Academic Papers

Changes in Modern Japanese Women's Perceptions of Three Aspects of Femininity—Mother, Housewife, and Working Woman: A Case Study of Japanese Women who Married Thai Husbands and Settled in Chiang Mai

25

Pacharapan Kulpawaropas

The Reminiscence of the Migration of Japanese to Siam during the Meiji Period

42

Nongluk Limsiri

An Analysis of the Problems of Japanese Language Use during an Internship Program: A Case Study of Students Majoring in the Japanese Language

65

Waralee Juntaro & Tanapat Sontirak

The Promotion of Japanese Sake Exports under the Cool Japan Policy

83

Piyaporn Chansuay

Book Review

Ikiyo: Live Spirits in Japanese literatures

105

Chomnard Setisarn

What is Washoku? Digging into the World of Umami Taste

109

Tasanee Methapisit